

A. or. 5062

<36636784720015

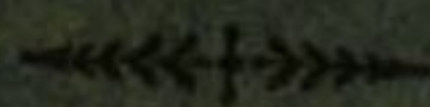

<36636784720015

Bayer. Staatsbibliothek

A. Or.
5062

॥ मुद्राराक्षसं ॥

MUDRA RAKSHASA,

OR

THE SIGNET OF THE MINISTER,

A DRAMA,

IN SEVEN ACTS.

BY

VISA'KHA DATTA.

With a Commentary,

EXPLANATORY OF THE PRÁKRIT PASSAGES.

PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE COMMITTEE OF
PUBLIC INSTRUCTION.

Calcutta :

PRINTED AT THE EDUCATION PRESS, CIRCULAR ROAD ; AND
SOLD AT THE DEPOSITORY, PATALDANGA.

1831.

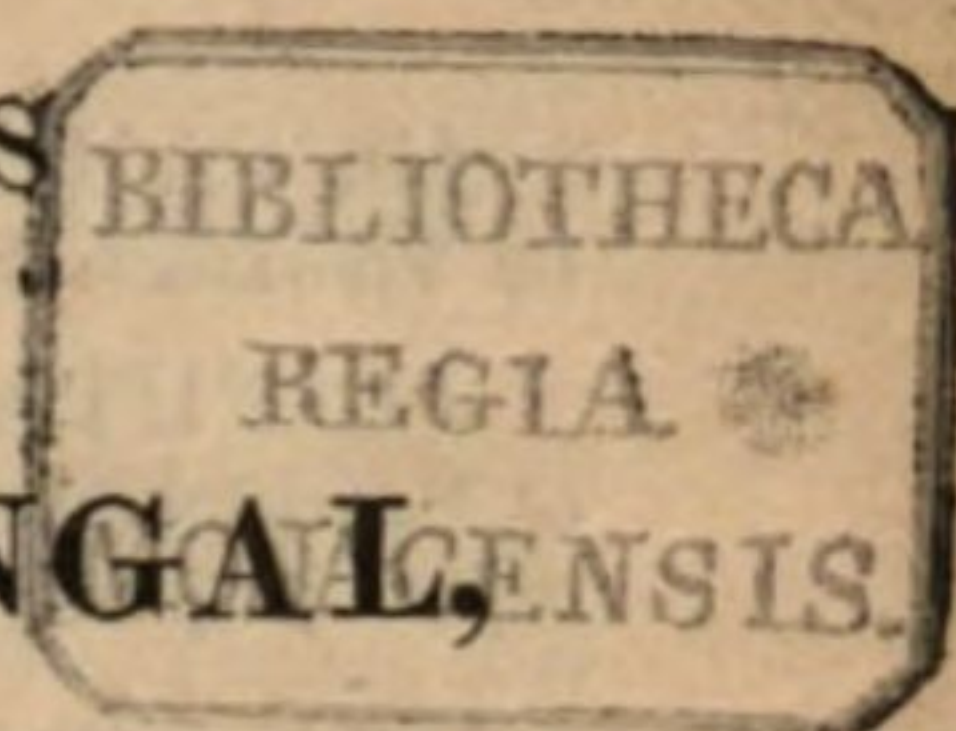
A. Os.
Lancet

5062

Viśākhaḍaḥa

Wm H. Allen & Co^s
Booksellers, Publishers, & Importers of
Oriental Works;
7, Leadenhall Street.
Maps, Charts, Stationary &c.

VALUABLE ORIENTAL WORKS
OF THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL,

Published in London by

WM. H. ALLEN & Co., 7, Leadenhall Street.

The Supreme Government of India having transferred to the Asiatic Society of Bengal, the Oriental Works which have been either wholly or in part published in Calcutta, under the authority of the General Committee of Public Instruction, the Society is enabled to direct the disposal of them at the

FOLLOWING REDUCED PRICES.

1. MOOLUKHKHUS-OOL-TUWAREEKH, being an Abridgment of the celebrated Historical Work called the Seir Mootakherin, prepared chiefly by Maulavi Abdool Kerim. (Persian). Royal 4to. £1. 5s. boards.

2. MOOJIZ-OOL-QANOON: a Medical Work, by Alee bin Alee II Huzm, the Karashite, commonly known by the name of Ibn-ool-Nufees. (Arabic). 4to. 10s. 6d. boards.

3. BHATTI KAVYA; a Poem, on the Actions of Rama; with the Commentaries of Jayamangala and Bharatamallika. (Sanskrit). 2 vols. Royal 8vo. £1. 10s. boards.

4. LAGHU KAUMUDI: a Sanscrit Grammar, by Vadaraja. Royal 12mo. 5s. 6d. boards.

5. MUGDHABODHA: a Sanscrit Grammar, by Vopadeva. Royal 12mo. 5s. 6d. boards.

6. NYAYA SUTRA VRITTI: the Logical Aphorisms of Gotama, with a Commentary by Viswanáth Battáchárya. (Sanskrit). 8vo. 5s. 6d. boards.

7. BHASHA PARICHHEDA and SIDDHANTA MUKTAVALLI: an Elementary Treatise on the Terms of Logic, with its Commentary, by Viswanatha Panchanana Bhatta. (Sanskrit.) Royal 8vo. 5s. 6d. boards.

8. LILAVATI: a Treatise on Arithmetic, translated into Persian from the Sanscrit work of Bhascara Acharya, by the celebrated Feizi. Royal 8vo. 5s. boards.

Ditto ditto, in Sanscrit. Royal 8vo. 5s. sewed.

9. SELECTIONS, Descriptive, Scientific, and Historical; translated from English and Bengalee into Persian, for the use of Native Youth. Royal 8vo. 7s. 6d. boards.

10. SAHITYA DERPANA: a Treatise on Rhetorical Composition, by Viswanath Kaviraja. (Sanskrit). Royal 8vo. 9s. boards.

11. FUTAWA ALEMGIRI: a Collection of Opinions and Precepts of Mohammedan Law, compiled by Sheikh Nazim and other learned men, by command of the Emperor Aurungzeb Alemgir. (Arabic). 6 vols. Royal 4to. £9.

Ditto ditto, Vol. 1 to 4, separate. £1. 10s. each.

"The *Fatwéi Alemgiri* being four times the size of the *Hidayah*, and containing little more than a recital of law cases, without the arguments and proofs which are diffusely stated in the *Hidayah*, it must possess an advantage over that work, for practical use, in its greater number of cases and examples. Without contrasting their respective merits, however, the one is universally admitted to be a most useful supplement to the other; and a conversance in both, or an easy means of reference to them in cases of judicial occurrence, must be of essential use towards the due administration of the Mahomedan law, as far as that law is declared to be the established rule and standard of decision."—*Harington's Remarks on the Authorities of Mohammedan Law*. As. Res. X. 475.

12. Short ANATOMICAL DESCRIPTION of the HEART, extracted from the Edinburgh Medical Dictionary, and translated into Arabic, by JOHN TYTLER. 8vo. 2s. boards.

13. DAYA TATWA: a Treatise on the Law of Inheritance, by Raghunandana Bhattácharya. Edited by Lakshmi Náráyan Serma. (Sanskrit). 8vo. 2s. 6d. boards.

14. DAYA KRAMA SANGRAHA: a Compendium of the Order of Inheritance, by Krishna Terkalankara Battácharya. Edited by Lakshmi Náráyan Serma. (Sanskrit). 8vo. 2s. 6d. boards.

15. DAYA BHAGA, or Law of Inheritance: a new Edition, with a Commentary by Krishna Terkalankara. (Sanskrit). 8vo. 8s. boards.

16. KAVYA PRAKASA: a Treatise on Poetry and Rhetoric, by Mammata Acharya. (Sanskrit). 8vo. 5s. 6d. boards.

17. VEDANTA SARA: Elements of Theology, according to the Vedas, by Sadánanda Parivrajakácharyya; with a Commentary, by Ramakrishna Tirtha. (Sanskrit). 8vo. 5s. 6d. boards.

18. VYAVAHARA TATWA: a Treatise on Judicial Proceedings, by Raghunandana Bhattácharya. Edited by Lakshmi Narayan Serma. (Sanskrit). 8vo. 2s. 6d. boards.

19. CH, HUTRU PRUKASH: a Biographical Account of Ch, hutru Sal, Raja of Boondelkhund, by Lal Kuvi. Edited by Capt. W. PRICE. (Brij Bhakha). 8vo. 8s. boards.

20. The KIFAYA, a Commentary on the Hidayah: a Treatise on the Questions of Mohammadan Law, by Hukeem Mouluvee Abdool Mujeed, and other learned men of Calcutta. (Arabic). Vols. 3 and 4. 4to. £3. sewed.

21. The INAYAH: a Commentary on the Hidayah: a Work on Mohummudan Law, compiled by Mohummud Akmulooddeen, Ibn Muhmood, &c. Edited by Moonshee Ramdhun Sen: with the aid of Mouluvees Hafiz Ahmud Ku-beer, Futuh Ulee, and others. (Arabic). Vols. 3 and 4. 4to. £3. sewed. The second volume now in hand.

22. MITAKSHARA: a Compendium of Hindu Law, by Vijnánés-wara: founded on the Texts of Yajñawalkya. The Vyavahara Section, or Jurisprudence. Edited by Sri Lakshmi Náráyan Nyayalancara. (Sanskrit). 8vo. 9s. 6d. sewed.

23. RAGHU VANSA, or Race of Raghu: a Historical Poem, by Kálidása, with a Prose Interpretation of the Text by Pundits of the Sanscrit College of Calcutta. (Sanskrit). Royal 8vo. 14s. sewed

24. ASHSHURH-OOL-MOOGNEE, COMMENTATIO ABSOLUTA: a Commentary on the Moojiz ool Kanoon, known by the name of The Sudeedee, compiled by the celebrated Physician Maulana Sudeed Kazroonee, on the Theory and Practice of Physic and the Materia Medica, &c. Edited by Hukeem Mouluvee Abbool Mujeed, aud others. (Arabic). 4to. £1. 10s. sewed.

25. The MAHABHARATA: an Epic Poem, written by the celebrated Veda Vyása Rishi. Vol. 1. (containing the Adi Parva—Sabha Parva—Vana Parva). Edited by learned Pundits. Royal 4to. £1. 10s. sewed. To be completed in Five Volumes.

“ The Mahábhárat details the dissensions of the *Pándava* and *Kaurava* princes, who were cousins by birth, and rival competitors for the throne of Hastinapur. The latter were at first successful, and compelled the former to secrete themselves for a season, until they contracted an alliance with a powerful prince in the Panjáb, when a part of the kingdom was transferred to them. Subsequently this was lost by the *Pándavas* at dice, and they were driven into exile, from which they emerged to assert their rights in arms. All the princes of India took part with one or other of the contending kinsmen, and a series of battles ensued at *Kuru Kshetra*, the modern *Tahnesar*; which ended in the destruction of Daryodhana and the other *Kaurava* princes, and the elevation of Yudhishtira, the elder of the *Pándava* brothers, to the supreme sovereignty over India.”—*Wilson*, As. Res. xvii. 609.

26. The RA'JA TARANGINI, a History of Cashmir. (Sanskrit). Royal 4to. £1. 5s. sewed.

“ The only Sanscrit composition yet discovered to which the title of history can with any propriety be applied, is the *Rája Tarangini*, a History of Cashmir. This work was first introduced to the knowledge of the Mahomedans by the learned minister of Akber, Abulfazl, who has given a summary of its contents, taken from a Persian translation prepared by order of Akber.” “ Mr. Gladwin's English version of this abstract excited curiosity and stimulated inquiry, but the result was unsatisfactory, and a long period intervened before the original work was discovered. Sir William Jones was unable to meet with it, although the history of India from the *Sanskrit Cashmír* authorities was amongst the tasks his undaunted and indefatigable intellect had planned; it was not until the year 1805 that Mr. Colebrooke was successful in his search. He procured a copy of the work from the heirs of a brahmin who died at Calcutta, and about the same time another transcript was obtained by Mr. Speke from Lucknow. I purchased a third brought for sale to Calcutta; and I have been hitherto unable to meet with any other transcript of this version.”—*Wilson's Essay on the History of Cashmír*. As. Res. xvi. 1.

27. The SUSRUTA, or System of Medicine, taught by Dhanwantari, and composed by his disciple Susruta (Sanskrit). Vol. I. 8vo. ; 9s., to be completed in two volumes.

“ The author of the *Sausruta*, which ranks the second work in antiquity, and is decidedly the first in merit of the Hindu writers on the medical art. Susruta is the only one who attempts to lay down a systematic course of proceeding (in cases of leprosy).”—*Wilson on Kushta or Leprosy, as known to the HINDUS*, Trans. Med. Soc. Cal. i. 26.

28. The JAWA'ME UL ILM UL RIYAZI', an Arabic translation of Hutton's Mathematics, by Dr. J. Tytler. Part I. Arithmetical Notation to Tables of Powers and Roots. 4to., 9s.

29. MRICHCHHAKATI, a Comedy, by Sudraka Raja; with a Commentary, explanatory of the Prakrit Passages. (Sanskrit). 8vo. 12s. sewed.

30. UTTARA RAMA CHERITRA, or Continuation of the History of Rama: a Drama, in Seven Acts, by Bhavabhuti; with a Commentary, explanatory of the Prakrit Passages. (Sanskrit). 8vo. 2s. 6d. sewed.

31. MALATI and MADHAVA: a Drama in Ten Acts, by Bhavabhuti; with a Commentary, explanatory of the Prakrit Passages. (Sanskrit). 8vo. 2s. 6d. sewed.

32. MUDRA RAKSHASA, or the Signet of the Minister; a Drama in Seven Acts, by Visakha Datta; with a Commentary, explanatory of the Prakrit Passages. (Sanskrit). 8vo. 2s. 6d. sewed.

33. RETNAVALI, a Drama in Four Acts, by Shri Hersha Deva;

with a Commentary, explanatory of the Prakrit Passages. (Sanskrit). 8vo. 2s. 6d. sewed.

34. **VIKRAMORVASI**, or Vikrama and Urvasi: a Drama, by Kalidása; with a Commentary, explanatory of the Prakrit Passages. (Sanskrit). 8vo. 2s. sewed.

Works in Progress.

1. The **NAISHADA**, a popular Sanscrit Poem, with Commentary by a Pandit of the Government Sanscrit College. In 8vo.; 600 pages, or one-third of the whole, printed.

“ This poem is universally read by students of the Sanscrit language, as a poetical class book. It was on this account recommended for publication to the Committee of Instruction. It bears the name of Sri Harsha, whose reputation rests altogether on this pleasing and popular version of the famed episode of Nala and Damayanti, a subject which has also engaged the pens of other celebrated Indian writers, after its first narration in the Mahábhárata.

2. The **SARIRA VIDYA**, a Sanscrit translation of Hooper's Vade-Mecum, by Madan Mohan, Physician to the Sanscrit College. In 8vo.; one quarter printed.

3. The **KHA'ZA'NAT UL ILM.** (Persian). 1 vol. large 4to., 620 pages, with numerous Lithographed Plates; one-fifth remains to be completed, which will occupy ten months.

Of this work, it is unnecessary to say more than that it contains a whole course of European mathematical and geometrical instruction, drawn up in Persian by Khán Jí, a learned native Munshi at Patna, since dead, aided by Dr. J. Tytler. It was intended, and is particularly well adapted, for the use of Seminaries, where the Persian language is read.

4. The **ANIS UL MASARRAHIN**, an Arabic translation of Hooper's Vade-Mecum, by Dr. J. Tytler. In 4to., 320 pages. The Index or Glossary of Terms remains unfinished.

It is unnecessary to add (for the English reader) any notice of Dr. Tytler's translations of Hutton's Mathematics and Hooper's Vade Mecum into Arabic. The great learning of the Translator is sufficient warrant of his having executed his task in the best manner.

5. A **TREATISE** on **ALGEBRA**, in Arabic, proceeding on the basis of a translation of Bridge's Treatise, but much modified and enlarged: with an Appendix on the application of Analysis to Geometry and Trigonometry, by the Rev. Dr. Mill. 8vo., printed at Bishop's College. The first and second parts finished, to the end of Plane Trigonometry: the continuation of the Appendix to Spherics remains to be passed through the press.

A **DICTIONARY**, **TIBETAN** and **ENGLISH**, prepared with the assistance of the Bandé Sangs-Rgyas Phun-Tshogs, a learned Láma of Zangskár, by **ALEXANDER CSOMA DE KÖRÖS**. In 4to.; 25s. sewed.

A **GRAMMAR** of the **TIBETAN LANGUAGE**, in **ENGLISH**, by Alexander Csoma de Körös. In 4to.; 18s. sewed.

ASIATIC RESEARCHES; or Transactions of the Society, instituted in Bengal, for inquiring into the History, the Antiquities, the Arts and Sciences, and Literature of Asia. Vols. 17 and 18. Royal 4to.; £2. 2s. each, boards. Also, former volumes.

INDEX to **ASIATIC RESEARCHES**. Royal 4to. 15s. sewed.

JOURNAL of the **ASIATIC SOCIETY** of **BENGAL**. January 1832, to December 1835. 2s. 6d. each.

THE
MITHA BAKSHASA.

THE SIGHT OF THE MINISTER.

A DRAMA.

IN SEVEN ACTS.

VISAKHA DATTA.

WITH A FOREWORD.

TRANSLATED BY THE PRINCE OF BANGALORE.

PRINTED UNDER THE AUTHORITY OF THE COMMISSIONER OF
THE BANGALORE DISTRICT.

Calcutta:

PRINTED BY THE HINDU PRESS, 10, BROADWAY, LONDON.
SOLD BY THE PRINCE OF BANGALORE.
1894.

THE SECRET OF THE MINISTERS

A DRAPE

IN SEVEN ACTS

BY A. K. B. B. B.

WITH A COMMENTARY

BY THE AUTHOR OF THE SECRET OF THE MINISTERS

PRINTED BY THE AUTHOR, AT THE SIGN OF THE MINISTERS, IN THE CITY OF LONDON.

1831

PRINTED AT THE SIGN OF THE MINISTERS, IN THE CITY OF LONDON.

FOR THE AUTHOR, AT THE SIGN OF THE MINISTERS, IN THE CITY OF LONDON.

1831

THE
MUDRA RAKSHASA,
OR
THE SIGNET OF THE MINISTER,
A DRAMA,
IN SEVEN ACTS.

BY
VISA'KHA DATTA.

~~~~~  
**With a Commentary,**  
EXPLANATORY OF THE PRÁKRIT PASSAGES.

~~~~~  
PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE COMMITTEE OF
PUBLIC INSTRUCTION.

Calcutta :
PRINTED AT THE EDUCATION PRESS, CIRCULAR ROAD ; AND
SOLD AT THE DEPOSITORY, PATALDANGA.
1831.

THE SIGNET OF THE MINISTER

MURDER RAKSHASA

OF

THE SIGNET OF THE MINISTER

THE SIGNET OF THE MINISTER

A DRAMA

IN SEVEN ACTS

BY

THE SIGNET OF THE MINISTER

VISAKHA DATTA

THE SIGNET OF THE MINISTER

WITH A COMMENTARY

EXPLANATORY OF THE PRAKRIIT PASSAGES

THE SIGNET OF THE MINISTER

THE SIGNET OF THE MINISTER

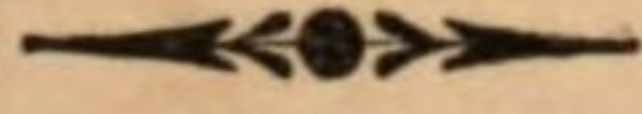
PUBLISHED UNDER THE AUTHORITY OF THE COMMITTEE OF
PUBLIC INSTRUCTION.

Calcutta:

PRINTED AT THE EDUCATION PRESS, CIRCULAR ROAD; AND
SOLD AT THE DEPOSITORY, BATALAHORA.

1881.

॥ मुद्राराक्षसं ॥

विशाखदत्तविरचितं ।

साधारणविद्यावृद्ध्यर्थकसमाजाधिपतीनामाज्ञया

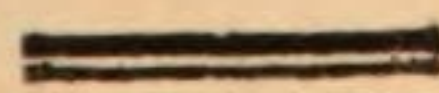
कलिकाताराजधान्या इन्दुकेशनयन्त्रालये

प्राकृतभाषाव्याख्यासहितं

मुद्रितमभूत् ।

१८३१

॥ मुद्राराक्षसं ॥

॥ नाटकं ॥

॥ प्रथमोऽङ्कः ॥

॥ नान्दी ॥

घन्या केयं स्थिता ते शिरसि शशिकला, किन्नुनामैतदस्याः?
नामैवास्यास्तदेतत् परिचितमपि ते विस्मृतं कस्य हेतोः?
नारीं पृच्छामि नेन्दुं, कथयतु विजया, न प्रमाणं, यदिन्दु
र्देव्या निष्क्रान्तुमिच्छोरिति सुरसरितं शायमव्याद्विभोर्व्वः।
अपिच ।

पादस्याविर्भवन्तीमवनतिमवनेरक्षतः खैरपातैः,
सङ्कोचेनैव दोष्णां मुञ्जरभिनयतः सर्वलोकातिगानां,
दृष्टिं लक्ष्येषु नोग्रां ज्वलनकणमुचं बभ्रतो दाहभीते
रित्याधारानुरोधात्तिपुरविजयिनः पातु वो दुःखनृत्यं ।

॥ नान्द्यन्ते सूत्रधारः ॥ अलमतिप्रसङ्गेन । आज्ञापितोऽस्मि
परिषदा, यथा, त्वयाद्य सामन्तवटेश्वरदत्तपौत्रस्य महाराज
पदभाक्पृथुसूनुः कवेर्विशिखदत्तस्य कृतिं मुद्राराक्षसं नाम
नाटकं नाटयितव्यमिति । यत्सत्यं काव्यविशेषवेदिन्यां परि
क

षदि प्रयुञ्जानस्य ममापि चेतसि सुमहान्परितोषः समुद्भवति।

चीयते वालिशस्यापि सत्त्वेनपतिता कृषिः?

न शालेः स्तम्बकरिता वपुर्गुणमपेक्षते।

तद्यावदिदानीं गृहं गत्वा, गृहिणीमाहूय, गृहजनेन सह
संगीतकमनुतिष्ठामि ॥ परिक्रम्यावलोक्य च ॥ इमे नो गृहाः,
तद्यावत् प्रविशामि ॥ नाय्येन प्रविश्यावलोक्य च ॥ अये तत्किमि
दमस्मद्गृहेषु महोत्सवः संदृश्यते? स्वकर्मण्यधिकतरमभियुक्तः
परिजनः। तथाहि।

वहति जलभियं, पिनष्टि गन्धानियमियमुद्रयते स्रजोविचित्राः,
मुसलमिदमियञ्च पातकाले मुञ्जरनुयातिकलेन हृङ्कृतेन।
भवतु; कुटुम्बिनीमाहूय पृच्छामि ॥ नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ॥
गुणवत्युपायनिलये, स्थितिहेतोः, साधिके त्रिवर्गस्य,
मद्भवन्नोतिविद्ये, कार्य्याचार्य्ये, द्रुतमुपैहि।

॥ प्रविश्य ॥ नटी। अज्ज, इअह्मि, अण्णाणिओएण मं
अणुगेऋदु अज्जो (१)।

सूत्र। आर्य्ये, तिष्ठतु तावदाज्ञानियोगः; कथय, किमद्य
भवत्या तत्र भवतां ब्राह्मणानामुपनिमन्त्रणेन कुटुम्बकमनु

(१) आर्य्ये, इयमस्मि, आज्ञानियोगेन मामनुगृह्णात्वार्य्यः।

गृहीतं? अभिमता वा भवनमतिथयः संप्राप्ता? यत एष पाक
विशेषारम्भः ।

नटी । अज्ज, उअणिमन्तिदा मए वच्चाणाः (१) ।

सूत्र । अथ कस्मिन्निमित्ते?

नटी । उवरज्जदि किल भअवं चन्दोत्ति (२) ।

सूत्र । आर्य्य, कएवमाह?

नटी । एवं खलु एअरणिवासिजणो मन्तेदि (३) ।

सूत्र । आर्य्य, कृतश्रमोऽस्मि चतुःषष्ठ्यङ्गे ज्योतिःशास्त्रे,
तत्प्रवर्त्यतां भगवतो ब्राह्मणानुद्दिश्य पाकः; चन्द्रोपरागं प्रति तु
केनापि विप्रलब्धासि । पश्य ।

क्रूरग्रहः सकेतुश्चन्द्रं संपूर्णमण्डलमिदानीं, अभिभवितु
मिच्छति बलात् इत्यर्द्धोक्ते ।

नेपथ्ये । आः; क एष मयि स्थिते चन्द्रगुप्तमभिभवितु
मिच्छति बलात्?

सूत्र । रक्षत्वेनन्तु बुधयोगः ।

नटी । अज्ज, को उण एसो धरणिगोअरो भविअ, चन्द्रं गग
हाभिजोआदो रक्खिदुं इच्छदि? (४)

(१) आर्य्य, उपनिमन्त्रिता मया ब्राह्मणाः ।

(२) उपरज्यते किल भगवान् चन्द्रइति ।

(३) एवं खलु नगरनिवासिजनो मन्त्रयति ।

(४) आर्य्य, कः पुनरेष धरणिगोचरो भूत्वा, चन्द्रं गग
हाभियोगात् रक्षितुमिच्छति?

सूत्र। आर्य्ये, यत् सत्यं मयापि नोपलक्षितः । भवतु,
भूयोऽभियुक्तः स्वरव्यक्तिमुपलक्ष्ये ॥ पुनस्तदेव पठति ॥

नेपथ्ये । आः कएष मयि स्थिते चन्द्रगुप्तमभिभवितु
मिच्छति ।

सूत्र ॥ आकर्ण्य ॥ आर्य्ये, ज्ञातं, कौटिल्यः ।

॥ नटी भयं नाटयति ॥

सूत्र । कौटिल्यः कुटिलमतिः, स एष, येन

क्रोधाग्नौ प्रसभमदाहि नन्दवंशः,

चन्द्रस्य ग्रहणमिति अतः सनाम्नो,

मौर्य्येन्दोर्द्विषदभियोगद्वत्यवैति ।

भवत्स्वावां गच्छावः ॥ इति निष्क्रान्तौ ॥ प्रस्तावना ॥

॥ ततः प्रविशति मुक्तां शिखां परामृशन् सकोपश्चाणक्यः ॥

चाणक्यः । कथय, कएष मयि स्थिते चन्द्रगुप्तमभिभवितु
मिच्छति बलात् । पश्य ।

नन्दकुलकालभुजङ्गीं कोपानलवहलनीलधूमलतां,

अद्यापि बध्यमानां, बध्यः को नेच्छति शिखां मे ।

अपि च ।

उलङ्घयन्मम समुज्ज्वलतः प्रतापं

कोपस्य; नन्दकुलकाननधूमकेतोः,

॥ मुद्राराक्षसं ॥

३

सद्यः परात्मपरिमाणविवेकमूढः,

कः शालभेन विधिना लभतां विनाशं?

शार्ङ्गरव, शार्ङ्गरव;

॥ प्रविश्य ॥ शिष्यः। उपाध्याय, आज्ञापय ।

चाण । वत्स, उपवेष्टुमिच्छामि ।

शिष्यः। उपाध्याय, नन्वियं सन्निहितवेत्रासनैव द्वारप्रकोष्ठ
शाला, तस्यामुपवेष्टुमर्हत्युपाध्यायः ।

चाण । वत्स, कार्याभियोगएवास्मानाकुलयति न पुन
रुपाध्यायसहभूः शिष्यजने दुःशीलता ॥ नाय्येनोपविश्यात्मगतं ॥
कथं प्रकाशतां गतोऽयमर्थः पौरेषु । यथा, किल नन्दकुल
विनाशजनितरोषो राक्षसः, पितृवधामर्षितेन सकलनन्दराज्य
परिपणनप्रोत्साहितेन पर्वतकपुत्त्रेण मलयकेतुना सह सन्धाय,
तदुपगृहीतेन च महता स्नेच्छराजेन परिवृतो, वृषलमभि
योक्तुमुद्यत इति ॥ विचिन्त्य ॥ अथवा, येन, मया सर्वलोक
प्रकाशं नन्दबधं प्रतिज्ञाय निस्तीर्णा, दुस्तरा प्रतिज्ञासरित्,
सोऽहमिदानीं प्रकाशीभवन्तमप्येनमर्थमसमर्थः प्रशमयितु
मिति । कुत एतत् । यस्य मम,

श्यामीकृत्याननेन्दूनरियुवतिदिशां सन्ततैः शोकधूमैः;

कामं मन्त्रिद्रुमेभ्यो नयपवनहृतं मोहभस्म प्रकीर्य;

दग्ध्वा सम्भ्रातं पौरद्विजगणरहितान्नन्दवंशप्ररोहा

न्दाद्याभावान्न खेदाज्ज्वलन इव वने, शाम्यति क्रोधवक्त्रिः॥

अपिच ।

शोचन्तोऽवनतैर्नराधिपभयाद्धिक्शब्दगर्भैर्मुखै

र्म्मामयासनतोऽवकृष्टमवशं ये दृष्टवन्तः पुरा,

ते पश्यन्तु तथैव संप्रति, जना, नन्दं, मया, सान्वयं

सिंहेनेव गजेन्द्रमद्रिशिखरात्सिंहासनात्पातितं ।

साऽहमिदानीमवसितप्रतिज्ञाभारोऽपि वृषलापेक्षया शस्त्रं
धारयामि । येन, हि मया,

समुत्खाता नन्दा नव, हृदयरागादव भुवः,

कृता मौर्ये लक्ष्मीः, सरसि नलिनीव स्थिरपदा;

दयोः सारं तुल्यं, द्वितयमभियुक्तेन मनसा

फलं, कोपप्रोत्योर्दिषति च विभक्तं सुहृदि च ।

अथवा, ऽगृहीते राक्षसे, किमुत्खातं नन्दवंशस्य, किं वास्थैर्यं
मुत्पादितं चन्द्रगुप्तलक्ष्म्याः ॥ विचिन्त्य ॥ अहो, राक्षसस्य नन्द
वंशे निरतिशयोभक्तिगुणः, स खलु, कस्मिंश्चिदपि जीवति नन्दा
न्वयावयवे, वृषलस्य साचिव्यं ग्राहयितुं न शक्यते । तदभियोगं
प्रति, निरुद्योगैरस्माभिरवस्थातुमयुक्तमित्यनयैव बुद्ध्या,
तपोवनगतोऽपि घातितस्तपस्वी नन्दवंशीयः सर्वार्थसिद्धिः,
यावदसौ मलयकेतुमङ्गीकृत्यास्मदुच्छेदाय विपुलतरं प्रयत्न
मुपदर्शयत्येव ॥ प्रत्यक्षवदाकाशे लक्ष्यं बध्वा ॥ साधु, अमात्य
राक्षस, साधु; साधु, मन्त्रिश्रोत्रिय साधु; साधु, मन्त्रिवृहस्पते,
साधु? कुतः

ऐश्वर्यादनपेतमीश्वरमयं लोको ऽर्थतः सेवते;
तं गच्छन्त्यनु ये विपत्तिषु पुनस्ते तत्प्रतिष्ठाशयाः;
भर्तुर्ये प्रलयेऽपि पूर्वसुकृतासङ्गेन, निःसङ्गया
भक्त्या, कार्यधुरं वहन्ति कृतिनस्ते दुर्लभास्त्वादृशाः ।

अतएवास्माकं त्वत्संग्रहे प्रयत्नः, कथमसौ वृषलस्य साचिव्य
ग्रहणेन सानुग्रहः स्यादिति । कुतः ?

अप्राज्ञेन च, कातरेण च, गुणः स्यात् सानुरागेण कः ?
प्रज्ञाविक्रमशालिनोऽपि हि भवेत्, किं भक्तिहीनात् फलं ?
प्रज्ञाविक्रमभक्तयः समुदिता येषां गुणा भूतये,
ते भृत्या नृपतेः, कलत्रमितरे, सम्पत्सु चापत्सु च ।

तन्मयाप्यस्मिन्नुनि किं संशयानेन स्वीयते यथाशक्ति क्रियते
तद्ग्रहणं प्रति यत्नः । कथमिति । अत्र तावद्वृषलपर्वतकयोर
न्यतरविनाशेनापि; चाणक्यस्यापकृतं भवतीति; विषकन्यया
राक्षसेनास्माकमत्यन्तोपकारी, मित्रं घातितस्तपस्वी पर्वतेश्वर,
इति सञ्चारितो जगति जनापवादः । लोकप्रत्ययार्थमस्यैवा
र्थस्य सिद्धय, पिता ते चाणक्ये न घातितइति रहसि त्रासयित्वा,
भागुरायणेनापवाहितः पर्वतकपुत्रो मलयकेतुः, शक्यः खल्वेष
राक्षसमतिपरिगृहीतोऽपि व्युत्तिष्ठमानो बुद्ध्या निवारयितुं ।
न पुनरस्य निग्रहात् पर्वतकबधोत्पन्नमयशः प्रकाशीभवत्प्रमा

र्युमलमिति । प्रयुक्ताश्च मया स्वपरपक्षयोरनुरक्तापरक्तज
 नजिज्ञासया वज्रविधदेशभाषावेशाचारवेदिनो नानाव्यञ्जनाः
 प्रणिधयः । अन्विष्यन्ते च कुसुमपुरनिवासिनां नन्दामात्यसु
 हृदां निपुणतरप्रचारगतयः । तत्तत्कारणमुत्पाद्य कृतकृत्यता
 मापादिताश्चन्द्रगुप्तसहोत्थायिनो भद्रभट्टप्रभृतयः प्रधान
 पुरुषाः । शत्रुप्रयुक्तानाञ्च तीक्ष्णरसदायिनां प्रतिविधानं
 प्रत्यप्रमादिनः परीक्षितभक्तयः क्षितिपतिप्रत्यासन्नाः नियुक्ता
 स्तत्राप्तपुरुषाः । अस्ति चास्माकं सहाध्यायि मित्रविष्णुशर्मा
 नाम ब्राह्मणः, औशनस्यां दण्डनीतौ, चतुःषष्ठ्यङ्गे ज्योतिः
 शास्त्रे च, परं प्रावीण्यमुपगतः । स च मया क्षपणकलिङ्गधारी,
 नन्दबधप्रतिज्ञानन्तरमेव कुसुमपुरमुपनीय, सर्व्वनन्दामात्यैः
 सह सख्यं ग्राहयितो, विशेषतश्च तस्मिन्नाक्षसः समुत्पन्नविश्रम्भ
 स्तेनेदानीं महत्प्रयोजनमनुष्ठेयं भविष्यति । तदेवमस्मात्तो न
 किञ्चित् परिहास्यते । वृषल एव केवलं प्रधानप्रकृतिर
 आस्वारोपितराज्यतन्त्रभारः सततमुदास्ते । अथवा यत्
 स्वयमभियोगदुःखैरसाधारणैरपाकृतं, तदेव राज्यं सुख
 यति ।

कुतः । स्वयमाहृत्य भुञ्जाना बलिनोऽपि स्वभावतः,

गजेन्द्राश्च, नरेन्द्राश्च, प्रायः सोदन्ति दुःखिताः

॥ ततः प्रविशति सह यमपटेन चरः ॥

पणमह जमस्तु चलणे, किं कज्जं देवेहिं अणेहिं ;

एसो कखु अणभत्ताणं हरइ जीअं धडफडन्तं ।

अविअ ।

पुरिसस्तु जीविदव्वं विषमादो होइ भत्तिगहिआदो,

मारइ सव्वलोअं जो, तेण जमेण जीआमो ।

ता एदं गेहं पविसिअ, जमपडअं दंसअंतो जीआमि (१) ।

॥ इति परिक्रामति ॥

शिष्यः ॥ विलोक्य ॥ भद्र, न प्रवेष्टव्यं ।

चरः । हंहो ब्रह्मणा, कस्तु एदं गेहं ? (२)

शिष्यः । अस्माकमुपाध्यायस्य सुगृहीतनाम्न आर्य्यचाणक्यस्य ।

चरः ॥ विहस्य ॥ हंहो ब्रह्मणा, अत्तणोज्जेव्व केरअस्य
धर्मभादुअस्तु घरं होदि, ता देहि मे पवेसं, जाव दे उवज्झा
अस्तु धम्मं उवदिसामि (३) ।

(१) प्रणमत यमस्य चरणे, किं कार्यं दवतैरन्यैः ;

एष खल्वन्यभक्तानां हरति जीवितमतिचञ्चलं ।

पुरुषस्य जीवितव्यं विषमादपि भवति भक्तिगृहीतात्,

मारयति सर्वलोकं यस्तेन यमेन जीवामः ।

तस्मादिदं गृहं प्रविश्य, यमपटं दर्शयन् गायामि ।

(२) अहो ब्राह्मण, कस्येदं गृहं ?

(३) अहो ब्राह्मण, आत्मीयस्यैव धर्मभातुर्गृहमिदं, तस्मा
देहि मे प्रवेशं, यावत्तवोपाध्यायस्य धर्ममुपदिशामि ।

शिष्यः ॥ सक्रोधं ॥ धिक् मूर्ख, किं भवानस्मादुपाध्यायादपि धर्मवित्तमः ।

चरः । हंहो ब्रह्मणा, मा कुप्य, एहि सर्वो सर्वं जाणादि, ता किञ्चिं ते उवज्ज्ञाओ जाणादि, किञ्चि अह्यारिमा जाणन्ति (१) ।

शिष्यः ॥ सक्रोधं ॥ मूर्ख, सर्वज्ञतामुपाध्यायस्य चोरयसि ।

चरः । हंहो ब्रह्मणा, जइ तव उवज्ज्ञाओ सर्वं जाणादि, जाणादु दाव कस्स चन्दो अणभिमदोत्ति (२) ।

शिष्यः । मूर्ख, किमनेन ज्ञातेन वा गुरोर्भविष्यति ? ।

चरः । हंहो ब्रह्मणा, तुअ उवज्ज्ञाओज्जेव्व जाणिस्सदि जं इमिणा जाणिदेन भोदि, उजुअबुद्धिआ तुअं दाव एत्तिअं जाणासि, मलाणं चन्दो अणभिमदोत्ति । णं पेक्ख, कमलाणं

(१) अहो ब्राह्मण, मा कुप्य, नहि सर्वः सर्वं जानाति; तत्किञ्चित्ते उपाध्यायो जानाति, किञ्चित् अस्मादृशा अपि जानन्ति ।

(२) अहो ब्राह्मण, यदि तवोपाध्यायः सर्वं जानाति, जानातु तावत्कस्य चन्दोऽनभिमतोऽस्ति ।

मणोहराणंवि रूपादो विसंवअइ शीलं संपुष्पमंडलमिवि
जादं चन्द्रे विरुद्धादं(१)।

चाण ॥ आकर्णात्मगतं ॥ अये, चन्द्रगुप्तादपरत्तान्
पुरुषान् जानामीत्युपक्षिप्तमनेन।

शिष्यः। मूर्ख, किमिदमसंबद्धमेवमभिधीयते।

चरः। हंहो ब्रह्मणा, सुसंबद्धं ज्जेव्व एदं भवे(२)।

शिष्यः। यदि किं स्यात्।

चरः। जइ सुणन्तं जाणन्तं अ जणं लहे(३)।

चाण ॥ विलोक्य ॥ भद्र, सुखं प्रविश, लप्स्यसे श्रोतारं ज्ञाता
रश्च।

चरः। एषो प्विषामि ॥ प्रविश्योपसृत्य ॥ जेदु, जेदु,
अज्जो(४)।

चाण ॥ विलोक्यात्मगतं ॥ कथं, प्रभूतत्वात् कार्याणां कस्य

(१) अहो ब्राह्मण, तवोपाध्यायएव ज्ञास्यति यदेतेन ज्ञा
तेनभवति, ऋजुबुद्धिस्त्वंतावदेतावत् जानासि, कमलानां चन्द्रो
ऽनभिमत इति। ननु पश्य, कमलानां मनोहराणामपि रूपा
दिसम्बदति शीलं सम्पूर्णमण्डलेऽपि यानि चन्द्रे विरुद्धानि।

(२) अहो ब्राह्मण, सुसम्बद्धमेवेदं भवेत्।

(३) यदि शृण्वन्तं जानन्तश्च जनं लभे।

(४) एष प्रविशामि। जयतु, जयतु, आर्य्यः।

परिज्ञाने नियुक्तो निपुणकदति न ज्ञायते। आं ज्ञातं, अये, कथं
मयं प्रकृतिचित्तपरिज्ञाने नियुक्तो निपुणकः ॥ प्रकाशं ॥ भद्र
स्वागतमुपविश्यतां ।

चरः। जं अज्जो आणवेदित्ति ॥ भूमावुपविशति (१)

चाण । भद्र, उपवर्णयेदानीं खनियोगवृत्तान्तं । अपि वृष
लमनुरक्ताः प्रकृतयः ?

चरः। अधदं? अज्जेण खु तेसु तेसु विराअकारणेषु परि
हरितेसु सुगृहीदनामधेए देए चन्दउत्ते दिढं अणुरत्ताओ
पद्दिओ। किंउण सन्ति एत्थ एअरे अमच्चरख्खसस्स पढम
समुपससिणेहवज्जमाणा तिस्सि पुरिसा, जे देअस्स चन्दसिरिणो
सिरिं ए संहन्ति (२)।

चाण ॥ सक्रोधं ॥ ननु वक्तव्यं स्वजीवितं न सहन्त इति,
भद्र; अपि ज्ञायन्ते नामधेयतः ?

(१) यद्देवआज्ञापयतीति ।

(२) अथकिं? आर्य्येण खलु तेषु तेषु विरागकारणेषु
परिद्वियमाणेषु सुगृहीतनामधेये देवे चन्द्रगुप्ते दृढमनुरक्ताः
प्रकृतयः किं पुनः सन्त्यत्र नगरे अमात्यराक्षसेन सह प्रथम
समुत्पन्नस्नेहवज्जमानास्त्रयः। परूषाः ये देवस्य चन्द्रश्रियः श्रियं
न सहन्ते ।

चरः । कथं असुणिदणामधेया अज्जस्स णिवेदीअन्ति (१) ।

चाण । तेन हि श्रोतुमिच्छामि ।

चरः । सुणादु अज्जो; पढमं दाव अज्जस्स रिपुपक्खे बद्ध
पक्खवादो क्खवणओ (२) ।

चाण ॥ सहर्षमात्मगतं ॥ अस्मद्रिपुपचे बद्धपचपातः
चपणकः ॥ प्रकाशं ॥ किं नामधेयो हि सः ?

चरः । जीवसिद्धी नाम ।

चाण । अस्मद्रिपुपचे बद्धपचपातः चपणक इति कथम
वगतं भवता ?

चरः । जेण सा अमच्चरक्खसस्स पउत्ता विसकण्णआ देवे
पव्वदेसरे समावेसिदा (३) ।

चाण ॥ स्वगतं ॥ जीवसिद्धिरेष तावदस्मत्पणिधिः ॥ प्रकाशं ॥
भद्र, तत्तथा अपरः कः ?

(१) कथमश्रुतनामधेया आर्यस्य निवेद्यन्ते ।

(२) शृणोत्वार्यः ; प्रथमं तावद्रिपुपचे बद्धपचपातः चप
णकः ।

(३) येन सा अमात्यराक्षसप्रयुक्ता विषकन्या देवे पर्वत
केश्वरे समावेशिता ।

चरः । अज्ज अवरो खु अमचरक्खसस्स पिअवअस्सो
काआत्ये सअडदासो नाम (१) ।

चाण ॥ विहस्यात्मगतं ॥ कायस्यइति लब्धी मात्रा ।
तथापि न युक्तं प्राकृतमपि रिपुमवज्ञातुं । तस्मिन्मया सुहृच्छ
ज्ञाना सिद्धार्थको निक्षिप्तः ॥ प्रकाशं ॥ भद्र, तृतीयं श्रोतुमिच्छामि ।

चरः ॥ विहस्य ॥ तद्विअवि अमचरक्खसस्स दुदीअंविअ
हिअअं, पुष्पउरवासी, मणिआरसेठ्ठी, चन्दनदासो नाम, जस्सु गेहे
कलत्तं न्यासीकदुअ अमचरक्खसो एअरादो अवक्कन्तो (२) ।

चाण ॥ आत्मगतं ॥ नूनं सुहृत्तमः । न ह्यनात्मसदृशेषु
राक्षसः कलत्रं न्यासीकरिष्यति ॥ प्रकाशं ॥ भद्र, चन्दनदासस्य
गृहे राक्षसेन कलत्रं न्यासीकृतमिति कथमवगम्यते भवता ?

चरः । अज्ज, इअं अंगुलीअमुद्दा अज्जं अवगदत्थं करि
स्सदि (३) ॥ इति मुद्रामर्पयति ॥

१ आर्य्य अपरः खलु अमात्यराक्षसस्य प्रियवयस्यः
कायस्यः शकटदासो नाम ।

(२) तृतीयोऽप्यमात्यराक्षसस्य द्वितीयमिव हृदयं, पुष्प
पुरनिवासी, मणिकारश्रेष्ठो, चन्दनदासो नाम, यस्य गेहे
कलत्रं न्यासीकृत्य अमात्यराक्षसो नगरादपक्रान्तः ।

(३) आर्य्य इयमङ्गुलिमद्रा आर्य्यमवगतार्थं करिष्यति ।

चाण ॥ मुद्रामवलोक्य गृहीत्वा, वाचयति नाम राक्ष
सस्य; सहर्षं, स्वगतं ॥ ननु राक्षसएवास्मदङ्गुलिप्रणयी संवृत्त
इति ॥ प्रकाशं ॥ भद्र, अङ्गुलिमुद्राधिगमं प्रकाशेन श्रोतुमि
च्छामि ।

चरः । सुणादु अज्जो; अत्थि दाव अहं अज्जेण पउरजण
चरिददंसणे णिउत्तो, तदो परघरप्पवेसे परस्स अणामंकणी
येण, इमिणा जमपडेणाहिंडन्तो, मणिआरसेठ्ठिचन्दणदासस्स
घरं पविट्ठोह्मि; तहिं जमपडअं पसारिअ, पउत्तोह्मि गीदाइं
गाइदुं (१) ।

चाण । ततस्ततः?

चरः । तदो, एक्कादो आवरकादो, पञ्चवरिसदेसीओपिअ
दंसणीअसरीराकिदी कुमारओ, वालजणसुलहकोदूहलोप्फु
ल्लणअणजुअलओ णिक्कमिदुं पउत्तो; तदो, हा णिग्गदो, हा
णिग्गदोत्ति, संकापरिग्गहं णिवेदअन्तस्स णिअरगरुओ, तस्स
ज्जेव्व आवरकस्स अवांतरे, इत्थीजणस्स उत्थिदो महंतो कल

(१) शृणोत्वार्थः; अस्ति तावदहमार्थेण पुरजनचरित्र
दर्शने नियुक्तः, परगृहप्रवेशे परस्यानाशङ्कनीयेन अमुना
यमपटेन आहिण्डमानो, मणिकारश्रेष्ठिचन्दनदासस्य गृहं
प्रविष्टोऽस्मि; तत्र यमपटं प्रसार्य प्रवृत्तोऽस्मि गीतानि गातुं ।

अलो । तदो दसि दुआरदेसदाविदमुहीए एकाए इत्थिआए,
 सो कुमारओ णिकमन्तो ज्जेव णिर्भच्छिअ अवलम्बिदे कोम
 लाए वाज्जलदाए; तस्माअ कुमारसंरोहसंभमप्पचलिदंगु
 लिदो करादो पुरिसंगुलिपरिणाहप्पमाणघडिआ विअलि
 दा इअं अङ्गुलीमुहीआ देहलीबंधमि णिपडिआ; ताए अणवबु
 द्धज्जेव, मम चलनपासं समागच्छिअ, पणामणिज्जआ कुलवज्ज
 विअ णिच्चला संवुत्ता; मएवि अमच्चरक्खसस्स णामंकिदेति अज्ज
 स्य पादमूलं पाविदा, ता एसो इमाए मुद्दाए आगमोत्ति
 (१) ।

(१) ततश्च एकस्मादावरकात् पञ्चवर्षदेशीयः प्रियदर्शनीय,
 शरीराकृतिः कुमारो, बालजनसुलभकौतुकोत्फुल्लनयनयग
 लो निष्क्रमितुं प्रवृत्तः; ततो, हा निर्गतो, हा निर्गतइति,
 शङ्कापरिग्रहं निवेदयत एवावरकाभ्यन्तरे, स्त्रीजनस्यो
 त्थितो महान् कलकलः । तत ईषद्वारदेशदापितमुख्या
 एकया स्त्रिया स कुमारको निष्क्रामन्नेव निर्भत्यावलम्बितः
 कोमलया वाज्जलतया, तस्याश्च कुमारसंरोधसंभ्रमप्रचलिता
 जुलेः करात्पुरुषाङ्गुलिपरिणाहप्रमाणघटिता विगलितेय
 मङ्गुलिमुद्रिका देहलीबन्धे निपतिता; तया अनवबुद्धाएव, मम
 चरणपार्श्वं समागत्य, प्रणामनिभृता कुलवधूरिव निश्चला
 संवृत्ता; मयापि अमात्यराक्षसस्य नामाङ्कितेति आर्यस्य
 पादमूलं प्रापिता, तस्मादेषोऽस्य आगमः ।

चाण । भद्र, श्रुतं; अपसर । न चिरादस्य परिश्रमस्यानुरूपं
फलमधिगमिष्यसि ।

चरः । जं अज्जो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रान्तः (१) ॥

चाण । शार्ङ्गरव, शार्ङ्गरव ।

॥ प्रविश्य ॥ शिष्यः । उपाध्याय आज्ञापय ।

चाण । वत्स मसीभाजनं पत्रञ्चोपानय ।

शिष्यः । यदाज्ञापयत्युपाध्याय इति ॥ निष्क्रम्य पुनः
प्रविश्य ॥ उपाध्याय, इदं मसीभाजनं पत्रञ्च ।

चाण ॥ गृहीत्वा स्वगतं ॥ किमत्राभिलिखामि । अनेन खलु
लेखेन राक्षसो जेतव्यः ।

॥ ततः प्रविश्य ॥ प्रतीहारी । जेदु, जेदु, अज्जो (२) ।

चाण ॥ सहर्षमात्मगतं ॥ गृहीतोऽयं जयशब्दः ॥ प्रकाशं ॥
शोणोत्तरे, किमागमनप्रयोजनं ।

प्रती । अज्ज, कमलमुडलाआरमञ्जलिं सीसे णिवेसिअ
देवो चन्द्रसिरी अज्जं विण्वेदि । इच्छामि अहं, अज्जेणा
अणुणादो, पारलोइअं कादुं देअस्स पव्वदीसरस्स; तेण अ,
धारिदपुव्वाइं आभरणाइं गुणवन्ताणं बह्मणाणं पडिवादे
मिन्ति (३) ।

(१) यदार्य्य आज्ञापयति ।

(२) जयतु, जयत्वार्य्यः ।

(३) आर्य्य देव चन्द्रश्रीः शीर्षे कमलमुकुलाकारमञ्जलिं

चाण ॥ सहर्षमात्मगतं ॥ साधु, वृषल, साधु; ममैव हृदयेन सह सम्मन्य सन्दिष्टवानसि ॥ प्रकाशं ॥ शोणोत्तरे, उच्यतामस्मद्वचनाद्वृषलः, साधु, वत्स, साधु, अभिज्ञः खल्वसि लोकव्यवहाराणां तदनुष्ठीयतामात्मनोऽभिप्रायः; किन्तु पर्वतेश्वरधृतपूर्वाणि भूषणानि गुणवन्ति गणवद्वा एव ब्राह्मणेभ्यः प्रतिपादनीयानि, तदेषोऽहं स्वयं परीक्षितगुणान् ब्राह्मणान् प्रेषयामि ।
प्रतो । जं अज्जो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रान्ता ॥

चाण । शार्ङ्गरव, शार्ङ्गरव, उच्यतामस्मद्वचनादिश्चावसुप्रभृतयस्त्रयो भ्रातरः, यथा वृषलात्प्रतिगृह्याभरणानि भवद्भि रहं द्रष्टव्यइति ।

शिष्यः । यदाज्ञापयत्युपाध्याय इति ॥ निष्क्रान्तः ॥

चाण ॥ स्वगतं ॥ उत्तरोऽयं लेखार्थः पूर्वः कतमोऽस्तु ॥ विचिन्त्य ॥ आं ज्ञात, उपलब्धवानसि प्रणिधिभ्यो, यथा तस्य स्त्रीच्छ राजबलस्य मध्यात् प्रधानतमाः पञ्च राजानः परया भक्त्या राक्षसमनुवर्तन्ते । तद्यथा;

कौलूतश्चित्रवर्मा, मलयनरपतिः सिंहनादो नृसिंहः,

काशीरः पुष्कराक्षः, चतरिपुमहिमा सैन्धवः सिन्धुषेणः,

निवेश्य देवश्वन्द्रश्रीरार्यं विज्ञापयति । इच्छाम्यार्येणाभ्यनुज्ञातो, देवस्य पर्वतेश्वरस्य पारलौकिकं कारयितुं, तेन च; धारितपूर्वाणि आभरणानि गुणवद्भ्यो ब्राह्मणेभ्यः प्रतिपादयामीति ।

मेघाक्षः पञ्चमोऽस्मिन् पृथुतुरगवत्तः पारसीकाधिराजोः

नामान्येषां लिखामि ध्रुवमहमधुना, चित्रगुप्तः प्रमार्ष्टुं ।

॥ विचिन्त्य ॥ अथवा न लिखामि; सर्व्वमनभिव्यक्तमेवास्ती

॥ प्रकाशं ॥ शार्ङ्गं रव, शार्ङ्गं रव ।

॥ प्रविश्य ॥ शिष्यः । उपाध्याय, आज्ञापय ।

चाण । वत्स, श्रोत्रियाक्षराणि प्रयत्नेन लिखितान्यपि निय-
तमस्फुटानि भवन्ति; तदुच्यतामस्मद्वचनात् सिद्धार्थकः ॥ कर्णे
कथयति ॥ एभिरक्षरैः केनापि, किमपि, कस्यापि, स्वयं वा च्य-
मिति; अदत्तवाङ्मनामानं लेखं शकटदासेन लेखयित्वा,
मामुपतिष्ठस्व; न चाख्येयमस्मै चाणक्यो लेखयतीति ।

शिष्यः । यदाज्ञापयत्युपाध्याय इति ॥ निष्क्रान्तः ॥

चाण ॥ स्वगतं ॥ हन्त जितो मलयकेतुः ।

॥ प्रविश्य ॥ लेखहस्तः सिद्धार्थकः । जअदु, जअदु, अज्जो;
अज्ज अअं सो सअडदासेण लिहिदो लेहो मम वअणेण
अविचालिअ (१) ।

चाण ॥ गृहीत्वा निरीक्ष्य ॥ अहो दर्शनीयताक्षराणां
॥ इत्यनुवाच ॥ भद्र, अनया मुद्रया मुद्रयेनं ।

(१) जयतु जयत्वार्य्यः; आर्य्य शकटदासेन लेखितो लेखः
मम वचनेनाविचार्य्य ।

सिद्धा । जं अज्जो आणवेदित्ति ॥ तथा कृत्वा ॥ अज्ज,
अअं सो मुद्दिदो लेहो; ता आणवेदु अज्जो किं अवरं अणुचि
ठ्ठीअदुत्ति (१) ।

चाण । भद्र, कस्मिंश्चिदात्मजनानुष्ठेये कर्माणि त्वां
व्यापारयितुमिच्छामि ।

सिद्धा ॥ सहर्षं ॥ अज्जअणुगृहीदोस्मि; ता आणवेदु अज्जो,
किं इमिणा दासजणेन अज्जस्स अणुचिठ्ठिदब्बं (२) ।

चाण । भद्र, प्रथमं तावद्वध्यस्थानं गत्वा, घातकाः सरोषं
दक्षिणाक्षिसङ्कोचसंज्ञां ग्राहितव्यास्ततस्तेषु गृहीतसंज्ञेषु भया
पदेशादितस्ततः प्रद्रुतेषु, शकटदासो बध्यस्थानादपनीय,
राक्षसं प्रापयितव्यः; तस्माच्च सुहृत्प्राणरक्षणपरितुष्टात्पारितो
षिकं ग्राह्यं; राक्षसएव वा कञ्चित्कालं सेवितव्यः; ततः प्रत्यास,
क्षेत्रेषु परेषु त्वया प्रयोजनमिदमनुष्ठेयं ॥ कर्णे एवमेवं ॥

सिद्धा । जं अज्जो आणवेदित्ति ।

चाण । शार्ङ्गं रव, शार्ङ्गं । रव ।

॥ प्रविश्य ॥ शिष्यः । उपाध्याय आज्ञापय ।

(१) आर्यायं स मुद्रितो लेखः, तस्मादाज्ञापयत्वार्थः किम
परमनुष्ठीयतां ।

(२) अनुगृहीतोऽस्मि; तदाज्ञापयत्वार्थः, किमनेन दास
जनेनार्थस्यानुष्ठातव्यं ।

चाण । उच्यतां मदचनात् कालपाशिको, दण्डपाशिकश्च,
यथा वृषलः समाज्ञापयति, यएष क्षपणको जीवसिद्धि
नाम, राक्षसप्रयुक्तो, विषकन्यया पर्वतेश्वरं घातितवान् । स
एनमेव दोषं प्रख्याप्य, सनिकारं नगरान्निर्व्वास्यतामिति ।

शिष्यः । यदाज्ञापयत्युपाध्याय ॥ इति परिक्रामति ॥

चाण । वत्स, तिष्ठ, तिष्ठ ; योऽयमपरः कायस्यः शकट
दासो नाम, राक्षसप्रयुक्तो, नित्यमस्मच्छरोरमभिद्रोग्धुमिह
प्रयतते; स चाप्येनं दोषं प्रख्याप्य, शूलमारोप्यतां, गृहजनस्यास्य
बन्धनागारे प्रवेश्यतामिति ।

शिष्यः । यदाज्ञापयत्युपाध्याय इति ॥ निष्क्रान्तः ॥

चाण ॥ चिन्तां नाटयित्वा स्वगतं ॥ अपि नाम दुरात्मा
राक्षसो गृह्येत ।

सिद्धा । अज्ज गहीदो (१) ।

चाण ॥ सहर्षमात्मगतं ॥ हन्त गृहीतो राक्षसः ॥ प्रकाशं ॥
भद्रः कोऽयं गृहीतः ।

सिद्धा । गहीदो मए अज्जस्स सन्देसो, ता गमिस्सं अहं
कज्जसिद्धीए (२) ।

(१) आर्य्य गृहीतः ।

(२) गृहीत आर्य्यसन्देशो मया, तस्माद्गमिष्यामि कार्य्यं
सिद्धौ ।

चाण ॥ साङ्गुलिमुद्रं लेखमर्पयित्वा ॥ भद्र, सिद्धार्थक,
मम्यतां, अस्तु ते कार्यसिद्धिः ।

सिद्धा । जं अज्जो आणवेदित्ति ॥ प्रणम्य निष्क्रान्तः ॥

॥ प्रविश्य ॥ शिष्यः । उपाध्याय, कालपाशिको, दण्डपाशिक
श्च, उपाध्यायं विज्ञापयतः । इदमनुष्ठीयते देवस्य चन्द्रगुप्तस्य
शासनमिति ।

चाण । शोभनं, वत्स, मणिकारश्रेष्ठिनं चन्दनदासमिदानीं
द्रष्टुमिच्छामि ।

शिष्यः । यदाज्ञापयत्युपाध्याय इति ॥ निष्क्रम्य चन्दन
दासेन सह पुनः प्रविश्य ॥ इतः, इतः, श्रेष्ठिन् ।

चन्दनदासः ॥ स्वगतं ॥ चाणकस्मि अकरुणे, सहसा सदाविदस्स
लोअस्स वट्ठं निर्दोसस्सवि सङ्का, किं उण मम जातदोसस्स? ता
भणिदा मए धणसेनप्पमुहा तिसि वाणिजिआ, जधा कदाइ चा
णकहदआ गेहं मे विचिणावेदि, ता अवहिदा निव्वहध
भट्ठिणो अमच्चरक्खसस्स घरअणं; मह दाव जं होदि, तं
होदुत्ति (१) ।

(१) चाणक्ये अकरुणे सहसा शब्दायितस्यापि लोकस्य
निर्दोषस्य वर्तते शङ्का, किं पुनर्मम जातदोषस्य? तस्माद्भणिता
मया धनसेनप्रमुखास्त्रयो वाणिजिकाः, यथा कदाचिच्चाण
क्यहतको गेहं मे विचिनेति तस्मादवहिता निर्व्वहत भर्तुं
रमात्यराक्षसस्य गृहजनं; मम तावत् यद्भवति तद्भवतु ।

शिष्यः । भोः श्रेष्ठिन्नित इतः ।

चन्द । अत्रमागदोह्नि ॥ उभौ परिक्रामतः (१) ॥

शिष्यः । उपाध्याय । अयं श्रेष्ठो चन्दनदासः,

चन्द ॥ उपसृत्य ॥ जअदु, जअदु, अज्जो ।

चाण ॥ नाय्येनावलोक्य ॥ भो श्रेष्ठिन्, स्वागतमिदमासन
मास्यतां ।

चन्द ॥ प्रणम्य ॥ किं ण जाणादि अज्जो, जहा अणुचिदो
उअआरो सहिअअस्स परिहवादोवि महन्तं दुःखमुप्पादेदिः
ता इहज्जेव अहं उचिदाए भूमोए उवविशामि (२) ।

चाण । भोः श्रेष्ठिन्, मा मैवं, उचितमेवैतदस्सुद्धिधैः सह भव
तस्तदुपविश्यतामासनएव ।

चन्द ॥ स्वगतं ॥ उवलक्खितमणेण किम्पि ? ॥ प्रकाशं ॥ जं
अज्जो आणवेदित्ति ॥ उपविष्टः (३) ॥

चाण । भो. श्रेष्ठिन् चन्दनदास, अपि प्रचीयन्ते संव्यवहा
राणां वृद्धिलाभाः ।

(१) अत्रमागतोऽस्मि ।

(२) किं न जानात्यार्यः यथानुचितोपचारः, सहृदयस्य
परिभवादपि महद्दुःखमुत्पादयति; तस्मादिहैवोचितायां
भूम्यामुपविशामि ।

(३) उपलक्षितमनेन किमपि? यदार्य आज्ञापयति ।

चन्द्र । अज्ज, अधदं? अज्जस्स प्पसाएण अखण्डिता मे वाणिज्जा (१) ।

चाण । भोः श्रेष्ठिन्, अपि कदाचित् चन्द्रगुप्तदोषा अति क्रान्तपार्थिवगुणान् अधुना स्मारयन्ति प्रकृतीः ।

चन्द्रनदासः ॥ कर्णेपिधाय ॥ सन्तं पावं, सरअणिमास मुग्गमेण विअ पुन्निमाचन्देन, चन्द्रसिरिणा अधिअं एन्दन्ति पअदीओ (२) ।

चाण । भोः श्रेष्ठिन्, यद्येवं प्रीताभ्यः प्रकृतिभ्यः प्रियमिच्छन्ति राजानः ।

चन्द्र । आणवेदु अज्जो, किङ्केति अंवाइ इमादो जणादो अत्यजाद इच्छीअदि त्ति (३) ।

चाण । भोः श्रेष्ठिन् चन्द्रगुप्तराज्यमिदं, ननन्द राज्यं यतो नन्दस्येवार्थरुचेरर्थसम्बन्धः प्रीतिमुत्पादयति; चन्द्रगुप्तस्य तु भवतामपरिक्लेश एव ।

चन्द्रनदासः ॥ सहर्षं ॥ अज्ज, अणुग्गहिदो ह्मि ।

(१) आर्य्य, अथकिं? आर्य्यस्य प्रसादेन अखण्डिता मे वाणिज्या ।

(२) शान्तं पापं, शारदनिशासमुद्गतेनेव पूर्णिमाचन्द्रेण, चन्द्रश्रियाभिनन्दन्ति प्रकृतयः ।

(३) आज्ञापयत्वार्य्यः, किं किं यदस्माज्जनादिष्यत इति ।

चाण । भोः श्रेष्ठिन् स चापरिक्षेपः कथमाविर्भवतीति
न पुनः प्रष्टव्याः स्मो भवता ।

चन्द्र । आणवेदु अज्जो ।

चाण । संचेपतो राजन्यविरुद्धाभिर्वृत्तिभिः ।

चन्द्र । अज्ज, को उण अधसो, जो रसो विरुद्धोत्ति, अज्जे
ण अवगच्छीअदि? (१)

चाण । भवानेव तावत् प्रथमः ।

चन्द्र ॥ कर्णेण पिधाय ॥ सन्तं पावं! सन्तं पावं! कीदृशो
तिणाणं अग्निना सह विरोधो? (२)

चाण । अयमीदृशो विरोधो ; यत्त्वमद्यापि राजापथ्यका
रिणो ऽमात्यराक्षसस्य गृहजनं स्वगृहमभिनीय रक्षसि ।

चन्द्र । अज्ज, अलीअं एदं ; केणावि अणज्जेण अज्जस्स
णिवेदिदं? (३)

चाण । भोः श्रेष्ठिन्, अलमनया शङ्कया भीताः; पूर्वराजपुरु
षाः पौराणामनिच्छतामपि गृहेषु गृहजनं निक्षिप्य, देशान्तरं
व्रजन्ति; ततस्तत्रच्छादनमेव दाषमुत्पादयति ।

(१) आर्य्य कः पुनरधन्यो यो राज्ञे विरुद्धोदति, आर्य्य
णावगम्यते?

(२) शान्तं पापं ! शान्तं पापं ! कीदृशस्तृणानामग्निना सह
विरोधः?

(३) आर्य्यालोकमिदं ; केनाप्यनार्य्येण आर्य्याय निवेदितं?

चन्द्र । एवमेदं; तस्मिन् समये आसि अह्नाघरे अमचरकख
सस्स घरअणो (१) ।

चाण । प्रथममनृतमिदानोमासीदिति, परस्परविरो
धिनी वचने ।

चन्द्र । एत्तिअंजेव्व अत्थि मे वाआच्छलं (२) ।

चाण । भोः श्रेष्ठिन्, चन्द्रगुप्ते राजन्यपरिग्रहः कलानां; तत्स
मर्पय राक्षसस्य गृहजनमच्छलं भवतु भवतः ।

चन्द्र । अज्ज, णं विण्णवेमि, तस्मिन् समये आसी अह्नाघरे
अमचरकखसस्स घरअणोत्ति (३) ।

चाण । अथेदानीं क्व गतः ?

चन्द्र । ए जाणामि कहिं गदोत्ति ।

चाण ॥ स्मितं कृत्वा ॥ कथं न ज्ञायते नाम ? भोः श्रेष्ठिन्,
शिरसि फणी, दूरे तत्पूतीकारः; अन्यच्च नन्दमिव विष्णुगुप्तदृत्य
द्वेष्टाक्ते ॥ लज्जां नाटयित्वा ॥ नन्दमिव विष्णुगुप्तश्चन्द्रगुप्त
ममात्यराक्षसः समुच्छेत्स्यतीति, मैवं मंस्थाः । पश्य ।

(१) एवं नेदं; तस्मिन् समये आसीदस्मद्गृहे अमात्यराक्ष
सस्य गृहजनः !

(२) एतावदेवास्ति मे वाक्कलं ।

(३) आर्य्य, ननु विज्ञापयामि, तस्मिन् समये आसीदस्मद्गृहे
अमात्यराक्षसस्य गृहजन इति ।

विक्रान्तर्नयशालिभिः सुसचिवैः श्रीर्व्वक्रनासादिभिः
नन्दे जीवति, या तदा न गमिता स्त्रैर्यं चलन्ती मुञ्जः,
तामेकत्वमुपागतां द्युतिमिव प्रह्लादयन्तीं जगत्,
कश्चन्द्रादिव चन्द्रगुप्तनृपतेः कर्तुं व्यवसेत् पृथक्।
अपि च।

आखादितद्विरदशोणितशोणशोभां

सन्धारुणामिव कलां शशलाञ्छनस्य,

जृम्भाविदारितमुखस्य मुखात् स्फुरन्तीं,

को हर्त्तुमिच्छति हरेः परिभूय दंष्ट्रां।

चन्द्र ॥ स्वगतं ॥ फलेन संपादिदं सोहृदि देविकत्यिदं (१)।

॥ नेपथ्ये ॥ उत्सारणा क्रियते।

चाण । शार्ङ्गरव, ज्ञायतां किमेतत्?

शिष्यः । यदाज्ञापयत्युपाध्याय इति ॥ निष्क्रम्य, पुनः
प्रविश्य ॥ उपाध्याय, एष राज्ञश्चन्द्रगुप्तस्याज्ञया राजापथ्य
कारो क्षपणको जीवसिद्धिः सनिकारं नगरान्निर्वास्यते।

चाण । क्षपणकः ! अहह ; अथवा, अनुभवतु राजापथ्य
कारित्वस्य फलं । भोः श्रेष्ठिन्, चन्दनदास एवमयं, राजापथ्य
कारिषु तीक्ष्णदण्डो राजा, तत् क्रियतां पथ्यं सुहृदचः ; सम
र्थतां राज्ञसगृहजनश्चिरमनुभूयतामेवंविचित्रो राजप्रसादः ।

चन्द्र । एतिय मे गेहे अमच्चघरअणो (२) ।

(१) फलेन सम्पादितं शोभते ते विकल्पितं।

(२) नास्ति मे गेहे अमात्यगृहजनः।

॥ ततो नेपथ्ये कलकलः ॥

चाण । शार्ङ्गरव, ज्ञायतां पुनः किमेतत् ।

शिष्यः । यदा ज्ञापयत्युपाध्याय इति ॥ निष्क्रम्य, पुनः प्रविश्य ॥
उपाध्याय, अमौ राजाज्ञया राजापथ्यकारी कायस्थः शकट
दासः शूलमारोपयितुं नीयते ।

चाण । स्वकर्मफलभाग् भवतु ! भोः श्रेष्ठिन्, एवमयं राजा
पथ्यकारिषु तीक्ष्णदण्डो राजा, न मर्षयिष्यति राक्षसकलत्रप्र
च्छादनं भवतः, तद्रक्ष परकलत्रेणात्मनः कलत्रं, जीवितञ्च ।

चन्द । अज्ज, किं मे भयं दंसेसि? संतंपि गेहे अमच्चरक्ख
सस्स घरअणं ण समप्पेमि; किं उण असन्तं (१)?

चाण । चन्दनदास, एष ते निश्चयः ।

चन्द । वाढं; एसो मे स्थिरो णिच्चओ (२) ।

चाण ॥ स्वगतं ॥ साधु, चन्दनदास, साधु ।

सुलभेष्वर्यलाभेषु परसंवेदने जने,

क इदं दुष्करं कुर्यादिदानीं शिविना विना ।

॥ प्रकाशं ॥ चन्दनदास, एष ते निश्चयः ।

चन्द । वाढं ।

(१) आर्य्य किं भयं मे दर्शयसि? सन्तमपि गेहे अमात्य
राक्षसस्य गृहजनं न समर्पयामि; किं पुनरसन्तं?

(२) एष मे स्थिरो निश्चयः ।

चाण ॥ सक्रोधं ॥ दुरात्मन्, दुष्टवणिक्, अनुभूयतां तर्हि
राजकोपः ।

चन्द्र ॥ बाहू प्रसार्य ॥ सज्जोस्मि; अणुचिद्वदु अज्जो,
अत्तणो अहिआरस्स अणुरुअं (१) ।

चाण ॥ सक्रोधं ॥ शार्ङ्गैरवोच्यतामस्मदचनात् कालपा
शिको, दण्डपाशिकश्च; शीघ्रमयं दुष्टवणिक् निगृह्यतां; अथवा,
तिष्ठतु; उच्यतां दुर्गपालो विजयपालश्च, गृहीतगृहसारमेनं
सपुत्तकलत्रं संयम्य, रक्ष, तावद्यावन्मया वृषलाय कथ्यते,
वृषल एवास्य सर्वस्वप्राणहरं दण्डं दातुमाज्ञापयिष्यति ।

शिष्यः । यदाज्ञापयत्युपाध्यायः । इतः श्रेष्ठिन् इतः ।

चन्द्र ॥ उत्थाय ॥ अज्ज, अअमाअच्छामि ॥ स्वगतं ॥ दिट्ठि
आ मित्तकज्जेण मे विणासो जणिदो, ए उण पुरिसदोसेण (२) ॥
परिक्रम्य शिष्येण सह निष्क्रान्तः ॥

चाण ॥ सहर्षं ॥ हन्त, लब्धददानीं राक्षसः । कुतः ।

त्यजत्यप्रियवत्प्राणान् यथा तस्यायमापदि,

तथास्याप्यापदि प्राणा नूनं तस्यापि न प्रियाः ।

॥ नेपथ्ये कलकलः ॥

(१) सज्जोऽस्मि; अनुतिष्ठत्वार्यः, आत्मनोऽधिकारसदृशं ।

(२) आर्य्य अयमागच्छामि । दिष्ट्या मित्रकार्य्येण ममवि
नाशो जातो, न परुषदोषेण ।

चाण । शार्ङ्गरव, ज्ञायतां किमेतत् ।

॥ निष्क्रम्य पुनः प्रविश्य सम्भ्रान्तः शिष्यः । उपाध्याय, एष खलु शकटदासं बध्यमानं बध्यभूमेरादाय समपक्रान्तः सिद्धार्थकः ।

चाण ॥ स्वगतं ॥ साधु, सिद्धार्थक, साधु कृतः कार्यारम्भः ॥ प्रकाशं ॥ प्रसह्य, किमपक्रान्तः ॥ सक्रोधं ॥ वत्स, उच्यतां भागुरायणो यथा त्वरितमेनं सम्भावयति ।

शिष्यः ॥ पुनः तथा कृत्वा प्रविश्य सविषादं ॥ उपाध्याय, हा धिक् कष्टमपक्रान्तो भागुरायणः ।

चाण ॥ स्वगतं ॥ व्रजतु कार्यसिद्धये ॥ प्रकाशं सक्रोधमिव ॥ वत्स, कृतं विषादेन, उच्यन्तामस्मद्वचनाद्भद्रभटपुरुषदत्तहिङ्गुरातबलगुप्तराजसेनरोहिताक्षविजयवर्माणः, शीघ्रमुपसृत्य, गृह्यतां दुरात्मा भागुरायणः ।

शिष्यः । यदाज्ञापयत्युपाध्याय इति ॥ निष्क्रम्य पुनः प्रविश्य सविषादं ॥ उपाध्याय, हा धिक् कष्टं, सर्वमेव तन्त्रमाकुलीभूतं तेऽपि खलु भद्रभटप्रभृतयः प्रथममप्रभाताया मेवरजन्यामपक्रान्ताः ।

चाण ॥ स्वगतं ॥ सर्वेषामेव शिवाः पन्थानः सन्तः ॥ प्रकाशं ॥ वत्सालविषादेन । पश्य ।

ये याताः, किमपि प्रधार्त्य हृदये, पूर्वं गता एव ते ये तिष्ठन्ति, भवन्तु तेऽपि गमने कामं प्रकामोद्यमाः ।

एका केवलमर्थसाधनविधौ सेना शतेभ्योऽधिका,

नन्दोन्मूलनदृष्टवीर्यमहिमा बुद्धिस्तु मागान्मम ।

॥ उत्थाय प्रत्यक्षवदाकाशे लक्ष्यं बध्वा ॥ एष खलु दुरा
त्मनोभद्रभटप्रभृतीनाहरामि ॥ आत्मगतं ॥ दुरात्मन् राक्षस,
क्वेदानीं यास्यसि । एषोऽहमचिराद्भवन्तं

स्वच्छन्दमेकचरमुज्ज्वलदानशक्ति

मुत्सेकिनं बलमदेन विगाहमानं,

बुद्ध्या निगृह्य, वृषलस्य कृते, क्रियाया

मारण्यकं गजमिव प्रगुणीकरोमि ।

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ इति प्रथमोऽङ्कः ॥

॥ अथ द्वितीयोऽङ्कः ॥

ततः प्रविशत्याहितुण्डिकः ।

आहि । जानन्ति तन्तजुत्तिं जहद्विअमण्डलं अहिलिहन्ति,
जं मन्तरक्खणपरा ते सप्पणराहिवे उवचरन्ति ।

॥ आकाशे ॥ अज्ज तुमं उण किं भणसि ? को तुमं त्ति ?
अज्ज, अहं क्खु आहिदुण्डिओ जिण्विसो णाम ॥ पुनराकाशे ॥
किं भणसि अहंपि अहिणा खेलिदुं इच्छामि ? अध कदरं
उण अज्जो वित्तिं उवजीवदित्ति ॥ पुनराकाशे ॥ किं उण भणसि ?
राअउलसेवओह्वित्ति । एं खेलदिजेव्व अज्जो अहिणा ? (१)

(१) । जानन्ति तन्तयुक्तिं यथास्थितं मण्डलमभिलिखन्ति,
ये मन्तरक्खणपरास्ते सर्पनराधिपे उपचरन्ति ।
आर्य्य, त्वं किं पुनः भणसि ? कस्त्वमिति ? आर्य्य, अहमाहितुण्डिको
जीर्णविषो नाम । किं भणसि ? अहमपि अहिना खेलितुमिच्छामि ।
अथ कतरां पुनराख्यौवृत्तिमुपजीवतीति । किं भणसि ? राज
कुलसेवकोऽस्मीति । ननु खेलत्येवार्य्योऽहिना ?

किं भणसि कथंति ? अमन्तोसहिकुसलो वालग्याही, अग्याही
दङ्कुसो मत्तगअवरारोहो, लद्धाहिआरा जिअकासी राजसे
वओत्ति, एदे तिणि अवस्सं विणासमणुभवन्ति । कथं; दिठ्ठम
त्तो अदिक्कन्तो एसो ॥ पुनराकाशे ॥ अज्ज तुमं उण किं भणसि ?
किं एदेसुं पेडासमुग्गकेसुंति ? अज्ज, अप्पजोविआसम्पादआ
सम्पा ॥ पुनराकाशे ॥ किं भणसि ? पेक्खिदुमिच्छामिति । पसीददु
पसीददु अज्जो, अत्थानं खु एदं; ता जइ दे कोदूहलं, ता एहि
एदस्सिं आआसे दंसेमि ॥ पुनराकाशे ॥ किं भणसि ? एदं खु
भट्ठिणा अमच्चरक्खसस्सु गेहं, एत्थि इध अह्मारिसाणं प्पवेसो,
त्ति, तेण हि गच्छदु अज्जो, जीविआए प्पसादेण अत्थि एत्थ
मम प्पवेसोत्ति ; कथं; एसोवि अतिक्कन्तो (१) ।

(१) कथमिति । अमन्तौषधिकुशलो व्यालग्याही, अगृहीताङ्कुशो
मत्तगजवरारोहो, लब्धाधिकारो जितकाशी राजसेवक, इ
त्येते त्रयोऽप्यवश्यं विनाशमनुभवन्ति । कथं; दृष्टमात्रोऽतिक्रान्त
एषः । आर्य्य त्वं पुनः किं भणसि ? किमेतेषु पेटकसमुद्भवेष्विति ?
आर्य्य आत्मजीविकासम्पादकाः सर्पाः । किं भणसि ? प्रेक्षितुमिच्छा
मीति । प्रसीदतु प्रसीदत्वार्य्यः, अस्थानं खलु एतत्; तस्मात् यदि ते
कौतूहलं, तदेहि अस्मिन्नावसे दर्शयामि । किं भणसि ? इदं
खलु भर्तुरमात्यराक्षसस्य गृहं, नास्त्यस्माकमत्र प्रवेश, इति
तेन हि गच्छत्वार्य्यः, जीविकायाः प्रसादेन अस्तीह मम
प्रवेश इतिकथं मेघोऽप्यतिक्रान्तः ।

॥ दिशोऽवलोक्य संस्कृतमाश्रित्य स्वगतं ॥ अहो आश्चर्यं,
चाणक्यमतिपरिगृहीतं चन्द्रगुप्तमवलोक्य, विफलमिव राक्षस
प्रयत्नमवगच्छामि । राक्षसमतिपरिगृहीतञ्च मलयकेतुमव
लोक्य, चलितमिवाधिराज्या चन्द्रगुप्तमवगच्छामि । तथाहि ।

कौटिल्यधीरज्जुनिबद्धमूर्तिं

मन्ये स्थिरां मौर्यकुलस्य लक्ष्मीं,

उपायहस्तैरपि राक्षसेन

विकृत्यमाणामिव लक्षयामि ।

तदेवमनयोः सुनयशालिनोः सचिवयोर्विरोधे संशयितेव
राज्यलक्ष्मीर्लक्ष्यते । कुतः ।

विरुद्धयोर्भृशमिह मन्त्रिमुख्ययो

र्महावने वनगजयोरिवान्तरे

अनिश्चयाद्गजवश्येव भीतया

गतागतैर्भृशमिह खिद्यते श्रिया ।

तद्यावदहममात्यराक्षसं पश्यामि ।

॥ ततः प्रविशत्यासनस्थः स्वभवनगतः पुरुषेणानुगम्यमानः
सचिन्तो राक्षसः ॥

राक्ष ॥ ऊर्ध्वमवलोक्य सवाप्यं ॥ कष्टं भोः, कष्टं ;

वृष्णीनामिव नीतिविक्रमगुणव्यापारशान्तदिषां

नन्दानां विपुले कुलेऽकरुणया नीते नियत्या चयं,

चिन्तावेशसमाकुलेन मनसा रात्रिन्दिवं जाग्रतः

सैवेयं मम चित्रकर्मरचना भित्तिं विना वर्तते ।

अथवा । नेदं विस्मृतभक्तिना, न विषयव्यापारमूढात्मना,
प्राणप्रच्युतिभोरुणा न च मया, नात्मप्रतिष्ठार्थिना;
अत्यर्थं परदास्यमेत्य निपुणं नीतौ मनो दीयते;
देवः स्वर्गगतोऽपि शात्रवबधे नाराधितः स्यादिति ।

॥ आकाशमवलोकयन् सास्रं ॥ भगवति कमलालये, भृशम
गुणज्ञासि । कुतः ।

आनन्दहेतुमपि देवमपास्य नन्दं,
सक्तासि किं, कथय, वैरिणिमौर्यपुत्रे;
दानाम्बुराजिरिव गन्धगजस्य नाशे,
तत्रैव किं न, चपले, प्रलयं गतासि ।

अपिच । अनभिजाते ।

पृथिव्यां किं दग्धाः प्रथितकुलजा भूमिपतयः,
पतिं, पापे, मौर्यं यदसि कुलहीनं कृतवतो ।
प्रकृत्या वाकाशप्रभवकुसुमप्रायचपला,
पुरश्चोणां प्रज्ञा पुरुषगुणविज्ञानविमुखो ।

अपिच । अविनीते ।

तदहमाश्रयान्मूलनेनैव त्वामकामाङ्करोमि ॥ विचिन्त्य ॥
मया तावत् सुहृत्तमस्य चन्दनदासस्य गृहे गृहजनं निक्षिप्य
नगरान्निर्गच्छता न्याय्यमनुष्ठितं ॥ किं कारणमिति? कुसुमपु
राभियोगं प्रति अनुदासीनो राक्षस इति, तत्रस्थानामस्माभिः
सहैककार्याणां देवपादोपजीविनां नोद्यमः शिथिलीभविष्य

तीति ; चन्द्रगुप्तशरीरमभिद्रोग्धुमस्तत्रयुक्तानां तीक्ष्णरसदा
यिनामुपसंग्रहार्थं, परकृत्यपक्षोपजापार्थञ्च, महता कोषसञ्च
येन स्थापितः शकटदासः, प्रतिक्षणमरातिवृत्तान्तोपलब्धये ;
तत्संहतिभेदाय च व्यापारिताः सुहृदो जीवसिद्धिप्रभृतय
स्तत् किमत्र वज्जना ।

दृष्टात्मजः सपदि सान्वय एव देवः,

शार्दूलपोतमिव यं परिपुष्य, नष्टः,

तस्यैव बुद्धिविशिखेन भिनद्धि मर्म

वर्माभवेद्यदि न दैवमदृश्यमानं ।

ततः प्रविशति कञ्चुकी ॥

कञ्चु ॥ कामं नन्दमिव प्रमथ्य, जरया चाणक्यनीत्या यथा,

धर्मो मौर्यद्वय, क्रमेण, नगरे नीतः प्रतिष्ठां मयि ।

तं सम्प्रत्युपचीयमानमपि मे लब्धान्तरः सेवया,

लोभो राक्षसवच्चिराय यतते, जेतुं न शक्नोति च ।

॥ दृष्ट्वा ॥ अयममात्यराक्षसः ॥ परिक्रम्योपसृत्य च ॥

अमात्य स्वस्ति भवते ।

राक्ष । आर्य्य, जाजले, अभिवादये । प्रियम्बदक, आसन
मन्त्रोपनय ।

प्रियं । एदं आसनं उपविषदु अज्जो ।

कञ्चु ॥ नाय्येनोपविश्य ॥ अमात्य, कुमारो मलयकेतुर
मात्यं विज्ञापयति ; चिरात्प्रभृत्यार्य्यः परित्यक्तोचितशरीर

संस्कारइति पीड्यते मे हृदयं। यद्यपि स्वामिगुणाः सहसा
न शक्यन्ते विस्मर्त्तुं, तथापि मद्विज्ञापनां मानयितुमर्हत्वार्यः
॥ इत्याभरणानि दर्शयित्वा ॥ अमात्य, इमान्याभरणानि कुमा
रेण स्वशरीरादवतार्य प्रेषितानि, धारयितुमर्हत्वार्यः।

राक्ष। आर्य, जाजले, विज्ञाप्यतां मद्वचनात् कुमारः;
विस्मृता मया स्वामिगुणास्तव गुणपक्षपातिना। किन्तु।

न तावन्निर्वीर्यैः परपरिभवाक्रान्तिकृपणै

र्व्वहाम्यङ्गैरेभिः प्रतनुमपि संस्काररचनां;

न यावन्निःशेषक्षयितरिपुचक्रस्य निहितं

सुगाङ्गे, हेमाङ्गं, नवर, तव सिंहासनमिदं।

कञ्चु। अमात्य, त्वयि नेतरि सुलभमेतत् कुमारस्य, तत्
प्रतिमान्यतां कुमारस्य प्रथमः प्रणयः।

राक्ष॥ आर्य, कुमार इवानतिक्रमणीयवचनो भवानपि,
तदनुष्ठीयते कुमारस्याज्ञा।

कञ्चु॥ नाय्येन भूषणानि परिधाप्य ॥ स्वस्ति भवते, साधया
म्यहं।

राक्ष। आर्य, अभिवादये।

कञ्चु। स्वनियोगं साधयाम्यहमिति ॥ सत्कृतो नि
ष्क्रान्तः ॥

राक्ष॥ प्रियम्बदक, ज्ञायतां कोऽयमस्मद्दर्शनार्थी द्वारि
तिष्ठति।

प्रियं ॥ जं अज्जो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रम्य आहितुण्डिकं
दृष्ट्वा ॥ एं अज्ज, को तुमं? (१)

आहि । भद्द, अहं क्खु आहितुण्डिओ, जिण्विसो नाम,
इच्छामि अमच्चरक्खमस्स पुरदो सप्पेहिं कीलिदुं (२) ।

प्रियं । चिट्ठ, जाव अमच्चस्स णिवेदेमि ॥ राक्षसमुपसृत्य ॥
अज्ज, एसो क्खु सप्पोवजीवी इच्छदि सप्पाणं अमच्चस्स पुरदो
दंसेदुं (३) ।

राक्ष ॥ बामाक्षिस्सन्दं सूचयित्वा, आत्मगतं ॥ कथं प्रथम
मेव सर्पदर्शनं ॥ प्रकाशं ॥ प्रियस्वदक, न नः कूट्महलमस्ति
सर्पेषु, तत्परितोष्य विसर्जयैनं ।

प्रियं । जं अज्जो आणवेदि ॥ आहितुण्डिकमुपसृत्य ॥
भद्द, एसो क्खु दे अमच्चो अदंसणेण फलं देदि, ए उण दंस
णेण (४) ।

(१) यदार्य्य आज्ञापयति । ननु आर्य्य, कस्त्वं?

(२) भद्र, अहं खल्वाहितुण्डिको, जीर्णविषो नाम, इच्छा
म्यमात्यराक्षसस्य पुरतः सर्पैः खेलितुं ।

(३) तिष्ठ यावदमात्यस्य निवेदयामि । आर्य्य एष खलु
सर्पोपजीवी इच्छति सर्पान् अमात्यस्य पुरतो दर्शयितुं ।

(४) भद्र, एष खलु ते अमात्योऽदर्शनेन फलं ददाति, न
पुनर्दर्शनेन ।

आहि । भद्र, विष्णवेहि मम वचनेण अमच्चं, ए केवलं
अहं सप्पोवजीवी, पाउअ कवी खु अहं; ता जइ मम दंसणेण
अमच्चो पसादं ए करेदि, ता एदं पि पत्तअं वाचेदुं पसीद
दुत्ति ॥ पत्रमर्पयति (१) ।

प्रियं ॥ पत्रं गृहीत्वा राक्षसमुपसृत्य ॥ अमच्च, एसो खु
आहितुण्डिओ विष्णवेदि, ए केवलं अहं सप्पजीवी, पाउअ कवी
खु अहं, ता जइ मे अमच्चो दंसणेण पसादं ए करेदि, ता
एदं पि पत्तअं वाचेदुं पसीददुत्ति (२) ।

राक्ष ॥ पत्रं गृहीत्वा वाचयति ॥

पाउण निरवसेसं, कुसुमरसं अत्तणो कुसलदाए,
जं उगिरदि भमरो तं, अणाणं कुणइ कज्जं (३) ।

(१) भद्र, विज्ञापय मम वचनेनामात्यं, न केवलमहं सर्पोप
जीवी, प्राकृतकविः खल्वहं; तद्यदि मे दर्शनेनामात्यः प्रसादं न
करोति, तर्हि एतत् पत्रं वाचयितुं प्रसीदत्विति ।

(२) अमात्य, एष खल्वाहितुण्डिका विज्ञापयति; न केवलमहं
सर्पजीवी, प्राकृतकविः खलु अहं; तस्माद्यादि मे अमात्यो दर्शनेन
प्रसादं न करोति, तत् एतदपि तावत् पत्रकं वाचयितुं प्रसीद
त्विति ।

(३) पीत्वा निरवशेषं कुसुमरसमात्मनः कुशलतया,
यदुद्गिरति भमरो, अन्यथां तत्करोति कार्य्यं ।

राक्ष ॥ आत्मगतं ॥ अये, कुसुमपुरवृत्तान्तज्ञोऽहं, भवत्प्रणि
धिश्चेति गार्थार्थः, आः कार्यव्यग्रत्वान्मनसः प्रभूतत्वाच्च प्रणिधी
नां विस्मृतमिदानीं स्मृतिरूपलब्धा, व्यक्तमाहितुण्डिकच्छद्मना
कुसुमपुरादागतेन विराधगुप्तेन भवितव्यं ॥ प्रकाशं ॥ प्रिय
म्बदक, प्रवेशयैनं, सुकविरेषः, श्रोतव्यमस्मात्सुभाषितं।

प्रियं। जं अज्जो आणवेदित्ति ॥ आहितुण्डिकमुपसृत्य ॥
उपसप्पदु अज्जो (१)।

आहि ॥ नाय्येनोपसृत्यावलोक्य च स्वगतं ॥ अये, अयम
मात्यराक्षसस्तिष्ठति ॥ संस्कृतमाश्रित्य ॥ स एषः,

वामां वाङ्मलतां निवेश्य शिथिलां कण्ठे विवृत्तानना,
स्कन्धे दक्षिणया बलान्निहितयाप्यङ्गे पतन्त्या मुहुः,
गाढालिङ्गनसङ्गपीडितमुखं यस्योद्यमाशङ्किनी,
मौर्यस्योरसि नाधुनापि कुरुते वामेतरं श्रोः स्तनं।

॥ प्रकाशं ॥ जअदु, जअदु, अमच्चो (१)।

राक्ष ॥ विलोक्य ॥ अये विराध इत्यर्द्धोक्ते ॥ विरूढस्मृतिः ॥
प्रियम्बदक, भुजङ्गैरिदानीं विनोदः, तद्विश्रम्यतां परिजनेन.
त्वमपि स्वमधिकारमशून्यं कुरु।

प्रियं। जं अमच्चो आणवेदित्ति ॥ सपरिवारो निष्क्रान्तः ॥

(१) जयतु जयतु अमात्यः।

राक्ष । सखे विराधगुप्त, इदमासनमास्यतां ।

विरा । यदा ज्ञापयत्यमात्य इति ॥ नाय्येनोपविष्टः ॥

राक्ष ॥ सखेदं निर्व्वर्ण्य ॥ अहो देवपादपद्मोपजीविनो
जनस्येयमवस्था इति ॥ रोदिति ॥

विरा । अमात्य, अलं शोकेन, नातिचिरादमात्योऽस्मान्
नूनं पुरातनीमवस्थामारोपयिष्यति ।

राक्ष । सखे विराधगुप्त, वर्णयेदानीं कुसुमपुरवृत्तान्तं ।

विरा । अमात्य, विस्तीर्णः कुसुमपुरवृत्तान्तस्तदा ज्ञापय
कुतः प्रभृति कथयामि ।

राक्ष । सखे, चन्द्रगुप्तस्य तावन्नगरप्रवेशात्प्रभृति, मत्पूणिधिभि
स्तैस्तीक्ष्णरसदायिभिः किमनुष्ठितमित्यादितः श्रोतुमिच्छामि ।

विरा । एष कथयामि । अस्ति तावच्छक्यवनकिरातका
म्बोजपारसीकवाह्लीकप्रभृतिभिश्चाणक्यमतिपरिगृहीतैश्चन्द्रगु
प्तपर्व्वतेश्वरबलैरुदधिभिरिव, प्रलयकालचलितसलिलसञ्चयैः,
समन्तादुपरुद्धं कुसुमपुरं ।

राक्ष ॥ शस्त्रमाकृष्य संभ्रमं ॥ मयि स्थिते, कः कुसुमपुर
मवरोत्स्यति । प्रवीरक, प्रवीरक, क्षिप्रमिदानीं, ।

प्राकारान् परितः शरासनधरः क्षिप्रं परिक्षिप्यतां ;

द्वारेषु द्विरदैः परद्विपघटाभेदक्षमैः स्वीयतां ;

मुक्त्वा मृत्युभयं प्रहर्त्तुमनसः शत्रोर्व्वले दुर्व्वले,

ते निर्यान्तु, मया सहैकमनसो, येषामभीष्टं यशः

विरा । अमात्यालमावेगेन ; वृत्तमिदं वर्ण्यते ।

राक्ष । कथं वृत्तमिदं ; मया पुनर्ज्ञातं स एव कालो वर्तत इति ॥ शस्त्रमुत्सृज्य ॥ हा देव नन्द, स्मरति ते राक्षसः प्रसादानां, यस्त्वेवंविधे काले ।

यत्रैषा मेघनीला चलति गजघटा, राक्षसस्तत्र याया
देतत् पारिप्लवाभः क्षुतितुरगबलं धार्यतां राक्षसेन ;
पत्नीनां राक्षसोऽन्तर्नयतु बलमिति प्रेषयन्मह्यमाज्ञा
मज्ञासीः स्नेहयोगात् स्थितमिह नगरे राक्षसानां सहस्रं ।
ततस्ततः ।

विरा । ततः समन्तादुपरुद्धं पुष्पपुरमवलोक्य, वज्रदिवसप्रवृत्त
मतिमहदुपरोधवैश्वसमुपरि पौराणां परिवर्त्तमानमसहमाने,
तस्यामवस्थायां, पौरजनापेक्षया, सुरङ्गामुपेत्यापक्रान्ते तपो
वनाय देवे सर्व्वायसिद्धौ । स्वामिविरहात् सुशिथिलीकृतप्र
यत्नेषु युष्मद्वलेषु, जयघोषणाव्याघातादि साहसानुमितान्तर्न
गरवासिषु ; पुनरपि नन्दराज्यप्रत्यानयनाय सुरङ्गाभिगतेषु
युष्मासु, चन्द्रगुप्तनिधनाय युष्मत्प्रयुक्तया विषकन्यया घातित
तपस्विनि पर्वतेश्वरे ।

राक्ष । सखे, पश्याश्चर्यं !

कर्णेनेव विषाङ्गनैकपुरुषव्यापादिनो रक्षिता,
हन्तुं शक्तिरिवार्जुनं बलवती, या चन्द्रगुप्तं मया,
सा विष्णोरिव विष्णुगुप्तहतकस्यात्यन्तिकश्रेयसे
हैडिम्बेयमिवेत्य पर्वतनृपं तद्वध्यमेवावधीत् ।

विरा । अमात्य, दैवस्यात्र कामचारः ; किमत्र क्रियते ।

राक्ष । ततस्ततः ।

विरा । ततः पितृबधपरित्रासादपक्रान्ते कुसुमपुरात् कुमारे मलयकेतौ. विश्वासिते च पर्वतकभ्रातरि वैरोधके, प्रकाशीकृते च चन्द्रगुप्तस्य नन्दभवनप्रवेशे, चाणक्यहतकेन आह्वयाभिहिताः कुसुमपुरनिवासिनः सर्व्वेऽपि सूत्रधाराः, यथा, सांवत्सरिकवचनादद्यैवार्द्धरात्रसमय, एवाभिमतश्चन्द्रगुप्तस्य, नन्दभवनप्रवेशो भविष्यतीति, ततः प्रथमद्वारात् प्रभृति संस्क्रियतां राजभवनमिति, ततः सूत्रधारैरभिहितं, आर्य्य, प्रथममेव देवस्य चन्द्रगुप्तस्य नन्दभवनप्रवेशमुपलभ्य, सूत्रधारेण दारुवर्मणा कनकतोरणन्यासादिभिः संस्कारविशेषैः संस्कृतं प्रथमराजद्वारं ; इदानीमस्माभिरभ्यन्तरे संस्कारो विधेय इति । ततश्चाणक्यवटुना, अनादिष्टेनैव दारुवर्मणा संस्कृतं राजभवनद्वारमिति परितुष्टेन, दारुवर्मणः सुचिरं दाक्ष्यमभि नन्द्याभिहितं, अचिरादस्य दाक्ष्यस्यानुरूपं फलं दारुवर्माधिगमिष्यति

राक्ष ॥ सोद्वेगं ॥ सखे, कुतश्चाणक्यवटोः परितोषः, अफलमनिष्टफलं वा दारुवर्मणः प्रयत्नमवगच्छामि । यदनेन बुद्धि मोहात्, अथवा राजभक्तिप्रकर्षात्, नियोगकालमप्रतीक्षमाणेन, सञ्जनितश्चाणक्यवटोऽप्येतसि बलवान्विकल्पः । ततस्ततः ।

विरा । ततश्चाणक्यहतकेनानुकूललग्नवशादद्यैवार्द्धरात्रसमये चन्द्रगुप्तस्य नन्दभवनप्रवेशो भविष्यतीति, शिल्पिनः पौरां

स्य गृहीतसमयान् कृत्वा, तस्मिन्नेव क्षणे पर्वतेश्वरभ्रातरं
वैरोधकमेकासने चन्द्रगुप्तेन सहोपवेश्य, कृतः पृथ्वीराज्यार्द्ध
भागः।

राक्ष । किञ्चाभिसृष्टं पर्वतभ्रात्रे वैरोधकाय पूर्वप्रति
श्रुतं राज्यार्द्धमिति ?

विरा । अमात्य, अथकिं।

राक्ष ॥ आत्मगतं ॥ नियतमतिधूर्त्तवटुना तस्यापि तप
स्विनः कमप्युपांशुबधमाकलय्य, पर्वतेश्वरविनाशजनितस्या
यशसः परिहारार्थमेषा लोकप्रतिपत्तिरूपचरिता ॥ प्रकाशं ॥
ततस्ततः।

विरा । ततः प्रथममेव प्रकाशीकृते चन्द्रगुप्तस्यार्द्धरात्रे नन्द
भवनप्रवेशे, कृताभिषेके च वैरोधके, हिमविमलमुक्तागुणपरि
क्षेपोपरचितपटुवारवाणप्रच्छादितशरीरे, मणिमयमुकुटपटु
बन्धनिविडनियमितरुचिरतरमौलौ, सुरभिकुसुमदामवैकचि
कावभासितवक्षःस्थले, परिचितदर्शनैरप्यनभिज्ञायमाने, नृपा
कृतौ, चाणक्यहतकस्याज्ञया चन्द्रगुप्तोपवाह्यां चन्द्रलेखाभिधाना
नागवशामारुह्य, चन्द्रगुप्तानुयायिना राजलोकेनानुगम्यमाने,
जवेन देवस्य नन्दस्य भवनं प्रविशति वैरोधके, युष्मत्प्रयुक्तेन
सूत्रधारेण दारुवर्मणा, चन्द्रगुप्तोऽयमिति मन्यमानेन ; वैरो
धकस्योपरि निपातनाय सञ्जीकृतं यन्त्रतोरणं । अत्रान्तरे,
वहिर्निगृहीतवाहनेषु स्थितेषु चन्द्रगुप्तानुयायिषु भूमिपालेषु,
युष्मत्प्रयुक्तेनैव चन्द्रगुप्तनिषादिना वर्वरकेण, कनकदण्डिका

ननिहितामभिपुत्रिकामाकर्षु कामेनावलम्बिता करेण, कनक
शृङ्खलामुखावलम्बिनी कनकदर्पिका ।

राक्ष । उभयोरप्यस्थाने यत्नः । ततस्ततः ;

विरा । अथ जघनाभिघातमुत्प्रेक्षमाणा गजबधूरतिजव
तया गत्यन्तरमारूढवती, ततः प्रथमगत्यनुरोधप्रत्याकलित
मुक्तेन च भ्रष्टलक्ष्यं, पतता यन्त्रतोरणेनाकृष्टकृपाणीको व्यग्रपा
णिरनासादयन्नेव चन्द्रगुप्तप्रत्याशया वैरोधकं, दारुवर्मणा ह
तस्तपस्वी वर्वरकः । ततो दारुवर्मणा, यन्त्रतोरणनिपातन
मन्वात्मविनाशफलमवधार्य, पूर्वमेवोत्तुङ्गतोरणस्थानमा
रूढेन, यन्त्रघटनबीजं लोहकीलकमादाय, हस्तिनीगतएव
हतस्तपस्वी वैरोधकः ।

राक्ष । हा कष्टमनर्थद्वयमापतितं । न हतश्चन्द्रगुप्तोऽसौ,
हतौ वैरोधवर्वरकौ ॥ सावेगमात्मगतं ॥ नैतावुभौ हतौ, दैवेन
वयमेव हताः ॥ प्रकाशं ॥ अथ स सूत्रधारो दारुवर्मा क्व ?

विरा । वैरोधकपुरःसरैः पदातिलोकैर्लोष्टघातं हतः ।

राक्ष ॥ सासं ॥ कष्टं भोः कष्टं अहो वत्सलेन सुहृदा दारु
वर्मणा वियुक्ताः स्मः । अथ, तेन तत्र भिषजा अभयदत्तेन किम
नुष्ठितं ?

विरा । अमात्य, सर्वमनुष्ठितं ।

राक्ष ॥ सहर्षं ॥ अपि नाम सखे, हतश्चन्द्रगुप्तहतकः ?

विरा । अमात्य, दैवान्न हतः ।

राक्ष ॥ सविषादं ॥ तत्किमिदानीं कथयसि परितुष्टः
सर्वमनष्ठितमिति ?

विरा । अमात्य, कल्पितमनेन विषचूर्णमिश्रौषधं चन्द्र
गुप्ताय । तच्च प्रत्यक्षीकुर्वता चाणक्यहतकेन कनकभाजने
वर्णान्तरमुपगतमुपलभ्याभिहितश्चन्द्रगुप्तः, वृषल, वृषल, सवि
षमौषधं, न पातव्यमिति ।

राक्ष । शठः खल्वसौ वटुः । अथ स वद्यः कथं

विरा । स खलु वैद्यस्तदेवौषधं पायितश्चोपरतश्च ।

राक्ष ॥ सविषादं ॥ अहह, महान्विज्ञानराशिरूपरतः । भद्र,
अथ तस्य शयनाधिकृतस्य प्रमोदकस्य किं वृत्तं ।

विरा । आत्मविनाशः ।

राक्ष ॥ सोद्वेगं ॥ कथमिव ?

विरा । स खलु मूर्खस्तं युष्माभिरतिसृष्टं महान्तमर्थं
राशिमवाप्य, महता व्ययेनोपभोक्तुमारब्धवान् । ततः कुतोऽयं
भूयान् धनागमस्तवेति पृच्छ्यमानोऽयं, यदा वाक्यभेदान् वदन्
नकथयत्, तदा चाणक्यहतकादेशादिचित्रेण बधेन व्यापा
दितः ।

राक्ष ॥ सोद्वेगं ॥ कथमत्रापि वयमेवोपहता दैवेन । अथ,
शयितस्य चन्द्रगुप्तस्य शरीरे प्रवृत्तं ममत्प्रयुक्तानां नरपति
शयनगृहस्थान्तःसुरङ्गायां निवसतां, वीभत्सकादीनां, को
नान्तः ?

विरा । अमात्य, दारुणो वृत्तान्तः ।

राक्ष ॥ सावेगं ॥ कथं दारुणो वृत्तान्तः ? न खलु विदितास्ते तत्र निवसन्तश्चाणक्यहतकेन ।

विरा । अथ किं ?

राक्ष । कथमिव ?

विरा । प्राक् चन्द्रगुप्तप्रवेशात् प्रविष्टमात्रेणैव शयनगृहं चाणक्येन दुरात्मना समन्तादवलोकितं ; ततस्त्वेकस्माद्विनिच्छिद्रात्, गृहीतभक्तावयवानां पिपोलिकानां निष्क्रामन्तीनां पङ्क्तिमवलोक्य, पुरुषगर्भमेतद्गृहमिति गृहीतार्थेन, दाहितं तदेव शयनगृहं । तस्मिंश्च दह्यमाने धूमावरुद्धदृष्टिविषयाः, प्रथममपिहितनिर्गमनमार्गमनधिगम्य, सर्व्व एव वीभत्सादयस्तत्रैव ज्वलनमुपगता उपरताश्च ।

राक्ष ॥ सास्त्रं ॥ सखे, पश्य, चन्द्रगुप्तस्य दैवसम्पदा सर्व्व एव उपरताः ॥ सचिन्तं ॥ सखे, दैवसम्पदं पश्य दुरात्मनश्चन्द्रगुप्तहतकस्य । कुतः ।

कन्या तस्य बधाय या विषमयी गूढं प्रयक्ता मया,
दैवात् पर्व्वतकस्तया विनिहतो, यस्तस्य राज्याद्धृहत् ।
ये शस्त्रेषु रसेषु च प्रणिहितास्तैरेव ते घातिताः ;
मौर्य्यस्यैव फलन्ति, पश्य, विविधश्रेयांसि मे नीतयः ।

विरा । अमात्य, तथापि प्रारब्धमपरित्याज्यमेव । पश्य त्वमात्यः ;

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः,

प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः;

विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः,

प्रारब्धमुत्तमगुणास्त्वमिवोद्धहन्ति ।

अपि च ।

किं शेषस्य भवत्यथा न वपुषि, क्षां न क्षिपत्येष यत्;

किं वा नास्ति परिश्रमो दिनपतेरास्ते न यन्निश्चलः;

किं त्वङ्गीकृतमुत्सृजन् कृपणवत् स्नाय्यो जनो लज्जते,

निर्व्यूढं प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेकं हि गोच्रव्रतं ।

राक्ष । सखे, प्रारब्धमपरित्याज्यमिति प्रत्यक्षमतद्भवतः ।

ततस्ततः ।

विरा । ततः प्रभृति चाणक्यहतकश्चन्द्रगुप्तस्य शरीरे,
सहस्रगणमप्रमत्त, एभ्य, एव ईदृशं भवतीति, अन्विष्य, अन्वि
ष्य, निगृहीतवान् कुसुमपुरनिवासिनो नन्दामात्यपुरुषान् ।

राक्ष ॥ सावेगं ॥ वयस्य, अथ के के निगृहीताः ?

विरा । अमात्य, आदावेव तावत् क्षणिको जीवसिद्धिः
सन्निकारं नगरान्निर्वासितः

राक्ष ॥ आत्मगतं ॥ एतावत् सद्यः, न नष्परिग्रहस्य
स्थानपरिभ्रंशः पीडयिष्यति ॥ प्रकाशं ॥ सखे, कमपराधमुद्दिश्य
निर्वासित एषः ?

विरा । एष दुरात्मा राक्षसप्रयुक्तया विषकन्यया पर्वते
श्वरं घातितवानिति ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ साधु, कौटिल्य, साधु ।

परिहृतमयशः पातितमस्मासु च, घातितोऽर्द्धराज्यहरः,
एकमपि नीतिबीजं वज्रफलतामेति यस्य तव ।

॥ प्रकाशं ॥ ततः ।

विरा । ततश्चन्द्रगुप्तशरीरमभिद्रोग्धुमनेन व्यापारिता
दारुवर्मा दयइति नगरे प्रख्याप्य, शकटदासः पूलमारो
पितः ।

राक्ष ॥ सासं ॥ हा सखे शकटदास, अयुक्तस्तवायमीदृशो
मृत्युः । अथवा, स्वाम्यर्थमुपरतो न शोच्यस्त्वमसि, वयमेवात्र
शोच्या ये नन्दकुलविनाशेऽपि जीवितुमिच्छामः ।

विरा । अमात्य, नैतदेवं ; स्वाम्यर्थ एव साधयितव्यः ।

राक्ष । सखे,

अस्माकममुमेवार्थमवलम्ब्य जिजीविषा;

परलोकगतो देवः कृतघ्नैर्नानुगम्यते ।

विरा । अमात्य नैतदेवं ॥ अस्माकममुमेवार्थमित्यादि
पुनः पठति ॥

राक्ष । सखे, कथ्यतां; अपरस्यापि सुहृद्भ्यसनशतस्य अवर्णे
सज्जा वयं ।

विरा । ततएतदुपलभ्य, चन्दनदासेनोपरूढसौ हार्देनाप
वाहितममात्यकलत्रं ।

राक्ष । सखे, क्रूरस्य चाणक्यवटोर्विरुद्धमनुष्ठितं चन्दनदा
सेन ।

विरा । अमात्य, नन्वयुक्ततरः सुहृद्गोहः ।

राक्ष । ततस्ततः;

विरा । ततो, थाच्यमानेनापि यदा न समर्पितमनेनामा
त्यकलत्रं ततः कुपितेन चाणक्यवटुना,

राक्ष ॥ सोद्वेगं ॥ स खलु व्यापादितः,

विरा । अमात्य, न खलु व्यापादितः, किन्तु गृहीतगृह
सारः सपुत्रकलत्रः संयम्य, बन्धनागारे निक्षिप्तः ।

राक्ष । ततः किं परितुष्टः कथयसि, अपवाहितमनेन
राक्षसकलत्रमिति; ननु वक्तव्यं, संयतः सकलत्रो राक्षस इति ।
॥ प्रविश्य पुरुषः ॥ जअदु, जअदु, अज्जो; अज्ज एसो क्खु सअउ
दासो पडिहारभूमिमुवत्थिदो (१) ।

राक्ष । प्रियस्वदक, अपि सत्यं?

प्रियं । अलिअं किं अमच्चपादोपजीविणो मन्तिदुं जाणन्ति
(२) ।

(१) जयतु, जयतु, आर्यः; आर्य एष खलु शकटदासः
प्रतिहारभूमिमुपस्थितः ।

(२) अलीकं किं अमात्यपादोपजीविनो मन्त्रयितुं
जानन्ति ।

राक्ष । सखे, विराधगुप्त किमेतत् ।

विरा । अमात्य, रक्षति खलु भयं भवितव्यता ।

राक्ष । प्रियम्बदक, यद्येवं तत्किंचिरयसि? क्षिप्रं प्रवेश्य,
मामाश्वासय ।

प्रियं । जं अमचो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रान्तः ॥

ततः प्रविशति सिद्धार्थकेनानुगम्यमानः शकटदासः ।

शक ॥ दृष्ट्वा, आत्मगतं ॥

दृष्ट्वा मौर्यमिव प्रतिष्ठितपदं शूलं धरित्यास्तले,

तल्लक्ष्मीमिव चेतसः प्रमथिनीं मूर्द्धा च बध्यस्वजं;

श्रुत्वा स्वाम्यपरो धरौद्रविषमानाघाततूर्यस्वनान्,

न ध्वस्तं प्रथमाभिघातकठिनं मन्ये मदीयं मनः ।

॥ नाय्येनावलोक्य सहर्षं ॥ अयममात्यराक्षसस्तिष्ठति य
एषः ॥

अक्षीणभक्तिः क्षीणेऽपि नन्दे स्वाम्यर्थमुद्वहन् ।

पृथिव्यां स्वामिभक्तानां प्रमाणे परमे स्थितः ।

॥ उपसृत्य ॥ जयत्यमात्यः ।

राक्ष ॥ नाय्येनावलोक्य सहर्षं ॥ सखे शकटदास, दिष्ट्या
कौटिल्यगोचरगतोऽपि दृष्टोऽसि, तत्परिष्वजस्व मां ।

शक ॥ तथा करोति ॥

राक्ष ॥ तं परिष्वज्य ॥ इदमासनमास्यतां ।

शक । यदाज्ञापयत्यमात्य इति ॥ नाय्येनोपविष्टः ॥

राक्ष । सखे शकटदास, अथ कोऽयमस्य मे हृदयानन्दस्य हेतुः ।

शक ॥ सिद्धार्थकं निर्दिश्य ॥ अमात्य, प्रियसुहृदा सिद्धार्थ केन घातकान् विद्राव्य, बध्यस्थानादपवाहितोऽस्मि ।

राक्ष ॥ सहर्षं ॥ भद्र सिद्धार्थक, काममपर्याप्तमिदमस्य प्रियस्य; तथापि गृह्यतामिति ॥ स्वगात्रादवतार्य भूषणानि प्रयच्छति ॥

सिद्धा ॥ गृहीत्वा पादयोर्निपत्य, खगतं ॥ एदं कुरु अज्जो वदेसेन करिस्सं ॥ प्रकाशं ॥ अमच्च, एत्थ मे पढमपविट्ठस्य एत्थि कोवि परिचिदो, जहिं एदं अमच्चस्स प्रसादं णिक्खिविअ निव्वुदो भविस्सं; ता इच्छामि अहं इमाए मुद्दिआए मुद्दिदं अमच्चस्सज्जेव्व भाण्डागारे णिक्खिविदुं, जदा म एदिणा पओ अणं भविस्सदि, तदा गेळिस्सं (१) ।

राक्ष । भद्र, भवतु, को दोषः । शकटदास एवं क्रियतां ।

(१) इदं खलु आर्योपदेशेन करिष्यामि । अमात्य, अत्र म प्रथमप्रविष्टस्य नास्ति कोऽपि परिचितः, यत्रेमं अमात्यस्य प्रसादं निश्चिप्य निर्वृते भवामि; तस्मादिच्छाम्यहं एतया मुद्रया मुद्रितममात्यस्यैव भाण्डागारे निक्षेप्तुं; यदा ममैतेन प्रयोजनं भविष्यति, तदा गृहीष्यामि ।

शक । यदाज्ञापयत्यमात्यदति ॥ मुद्रां विलोक्य जना
न्तिकं ॥ अमात्य, अमात्यनामाङ्कितेयं मुद्रा ।

राक्ष ॥ विलोक्य, सविषादं सवितर्कमात्मगतं ॥ कष्टं मदु
त्कण्ठाविनोदार्थं नगरान्निष्क्रामतो मम हस्ताद्राक्षणा गृही
ता । तत् कथमस्य हस्तमुपगता ॥ प्रकाशं ॥ भद्र सिद्धार्थक,
कुतस्त्वयेयमधिगता ।

सिद्धा । अमच, अत्यि कुसुमपुरनिवासी मणिआरसेठी
चन्दनदासो नाम, तस्स गेहदुआरे पडिदा, मए समासा
दिदा (१) ।

राक्ष । युज्यते ।

सिद्धा । अमच, किं एत्थ जुज्जदि? (२)

राक्ष । भद्र, यतो महाधनानां द्वारि पतितस्त्वैवंविधस्यो
पलभिरिति ।

शक । सखे सिद्धार्थक, अमात्यनामाङ्कितेयं मुद्रा, तदितो
वज्रतरेणार्थेन भवन्तममात्यस्तोषयिष्यतीति, तद्दोयतामेषा
मुद्रा ।

(१) अमात्य, अस्ति कुसुमपुरनिवासी मणिकारश्रेष्ठी चन्दन
दासो नाम, तस्य गेहद्वारे निपतिता मया समासादिता ।

(२) अमात्य, किमत्र युज्यते?

सिद्धा । अज्ज, एषो मे परितोषो, जं अमच्चो इमाण
मुद्दाण परिग्गहप्पसादं करोदित्ति (१) ।

॥ मुद्रां समर्पयति ॥

राक्ष । सखे शकटदास, अनयैव मुद्रया स्वाधिकारे व्यवह
र्त्तव्यं भवता ।

शक । यदाज्ञापयत्यमात्यइति ।

सिद्धा । अमच्च, विण्णवेमि किंपि (२)

राक्ष । भद्र, विसम्भं ब्रूहि ।

सिद्धा । जाणादिज्जेव्व अमच्चो, जधा चाणक्कहदअस्स
विप्पिअं कदुअ, एत्थि मे पुणो पाडलिउत्ते प्पवेसेत्ति; ता
इच्छामि अहं अज्जस्स सुप्पसण्णे पादे सेविदुं (३) ।

राक्ष । भद्र, प्रियं नः, किन्तु त्वदभिप्रायापरिज्ञानेनान्तरि
तोऽस्माकमनुनयः । तदेवं क्रियतां ।

(१) आर्य्य, एष मे परितोषो, यदस्या मुद्राया अमात्यः
परिग्रहप्रसादं करोति ।

(२) अमात्य, विज्ञापयामि किमपि ।

(३) जानात्येवामात्यो, यथा चाणक्यहतकस्य विप्रियं
कृत्वा, नास्ति मे पुनः पाटलिपुत्ते प्रवेश, इति; तस्मादिच्छाम्यहं
अमात्यस्यैव सुप्रसन्ने चरणे सेवितुं ।

सिद्धा ॥ सहर्षं ॥ अणुगहिदोहि ।

राक्ष । सखे शकटदास, विश्रामय सिद्धार्थकं ।

शक । यदाज्ञापयत्यमात्य इति ॥ सिद्धार्थकेन सह निष्क्रान्तः ॥

राक्ष । सखे विराधगुप्त, वर्णये दानीं कुसुमपुरवृत्तान्त शेषं अपि चमन्त कुसुमपुरनिवासिनोऽस्मदुपजापांश्चन्द्रगुप्तप्र कृतयः ।

विरा । अमात्य, वाढं चमन्ते, ननु यथाप्रधानमनुगच्छ न्येव ।

राक्ष । सखे, किं तत्र कारणं ?

विरा । अमात्य, इदं तत्र कारणं; मलयकेतोरपक्रम णात् प्रभृति पीडितश्चन्द्रगुप्तेन चाणक्य इति; चाणक्याऽपि अतिजितकाशितयाऽसहमानस्तैस्तेराज्ञाभङ्गैश्चन्द्रगुप्तस्य चेत सः पीडामुपचिनोति; अयमपि ममानुभवः ।

राक्ष ॥ सहर्षं ॥ सखे विराधगुप्त, तद्गच्छ त्वमननादितु ण्डिकच्छद्मना पुनः कुसुमपुरभेदं प्रति, तत्र हि मे सुहृदैता लिकव्यञ्जनः स्तनकलसो नाम प्रतिवसति, स त्वया मदचना दाच्यः; यथा चाणक्येन क्रियमाणेष्वज्ञाभङ्गेषु चन्द्रगुप्तस्त्वया समुत्तेजनसमर्थः श्लोकैरुपश्लोकयितव्य इति । कार्यञ्चातिनिभतं करभकहस्तेन सन्देष्टव्यमिति ।

विरा । यदाज्ञापयत्यमात्यइति ॥ निष्क्रान्तः ॥

॥ प्रविश्य पुरुषः ॥ जअदु, जअदु, अमचो; अमच, सअउ
दासोविणवेदि, एदे क्खु, तिणि अलङ्कारविसेसा विक्रीअन्ति, ता
पच्च क्खीकरेदु अमचो (१) ।

राक्ष ॥ विलोक्यात्मगतं ॥ अहो महार्हाण्याभरणानि ।
॥ प्रकाशं ॥ भद्र, उच्यतां शकटदासः, परितोष्य विक्रेतारं,
गृह्यतामिति ।

पुरु । जं अमचो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रान्तः ॥

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ यावदहमपि कुसुमपुराय करभकं प्रेष
यामि ॥ उत्थाय ॥ अपि नाम दुरात्मनश्चाणक्यहतकात्
चन्द्रगुप्तो भिद्येत, अथवा सिद्धमेव समीहितं पश्यामि । कुतः ।

मौर्यस्तेजसि सर्वभूतलमुजामाज्ञापको वर्तते,

चाणक्योऽपि मदाश्रयादयमभूद्राजेति जातस्मयः ;

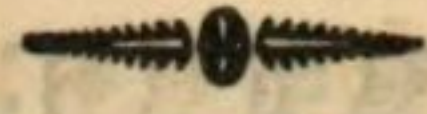
राज्यप्राप्तिकृतार्थमेकमपरं तीर्णप्रतिज्ञार्णवं,

सौहार्दात् कृतकृत्यतैव नियतं लब्धान्तरा भेत्यति ।

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ इति द्वितीयोऽङ्कः ॥

(१) जयतु, जयतु, अमात्यः; अमात्य, शकटदासो विज्ञा
पयति । एते खलु त्रयोऽलङ्कारविशेषा विक्रायन्ते, तस्मात्
प्रत्यचीकरोत्वमात्यइति ।

॥ अथ तृतीयोऽङ्कः ॥

॥ ततः प्रविशति कञ्चुकी ॥

कञ्चु।

रूपादीनिषयानिरूप्य करणैर्यैरात्मलाभस्त्वया
लब्धस्तेष्वपि चक्षुरादिषु हताः स्वार्थावबोधक्रियाः,
अङ्गानि प्रसभं त्यजन्ति पटुतामाज्ञाविधेयानि मे,
न्यस्तं मूर्द्धि पदं तवैव जरया, तृष्णे, मुधा माद्यसि।

॥परिक्रम्याकाशे॥ भो भोः सुगाङ्गप्रासादाधिकृताः पुरुषाः,
सुगृहीतनामा देवश्चन्द्रगुप्तो वः समाज्ञापयति। यथा, प्रवृत्त
कौमुदीमहोत्सवरमणीयतरं कुसुमपुरमवलोकयितुमिच्छामि,
तत्क्रियन्तामस्मद्दर्शनयोग्याः सुगाङ्गप्रासादस्योपरि भूमय,
इति ॥ आकाशे आकर्ण्य ॥ किं कथयन्ति भवन्तः। आर्य्य, किमवि
दित एवायं देवस्य चन्द्रगुप्तस्य कौमुदीमहोत्सवप्रतिषेध इति ?
आः दैवोपहृताः, किमनेन वः प्राणहरेण कथोद्घातेन। शीघ्रमि
दानीं,

आलिङ्गन्तु गृहीतधूपसुरभीन् स्तम्भान् पिनद्धस्रज
संपूर्णेन्दुमयूखसंहतिरुचां सच्चामराणां श्रियः,

सिंहाङ्गासनवारणाच्च सुचिरं सञ्जातमूर्च्छामिव,
चिप्रं चन्दनवारिणा सुकुसुमः सेकोऽनुगृह्णातु गो ।

॥ आकाशे ॥ किं कथयन्ति भवन्तः ? एते त्वरामहदति ।

भद्रास्त्वरध्वं अयमागतएवचन्द्रगुप्तः, यएषः, ।

सुविश्रब्धैरङ्गैः पथिषु विषमेष्वप्यचलता
चिरं धुर्य्येणोढा गुरुरपि भुवो याऽस्य गुरुणा,
धुरं तामेवोच्चैर्नववयसि वोढुं व्यवसितो,
मनस्वी दम्यत्वात् स्खलति, न च दुःखं वहति च ।

॥ नेपथ्ये ॥ इतद्भूतो देवः ।

॥ ततः प्रविशति राजा प्रतीहारी च ॥

राजा ॥ स्वगतं ॥ राज्यं हि नाम राजधर्मानुवृत्तिपर

तन्त्रस्य भूपतेर्महदप्रीतिस्थानं । यतः ।

परार्थानुष्ठाने जडयति नृपं स्वार्थपरता,

परित्यक्तस्वार्थो नियतमयथार्थः चितिपतिः ;

परार्थश्चेत् स्वार्थादभिमततरो, हन्त परवान्,

परायत्तः प्रीतेः कथमिव रसं वेत्ति पुरुषः ।

अपि च । दुराराध्या हि राजलक्ष्मीरात्मविद्भिरपि राजभिः ।

कुतः । तीक्ष्णादुद्विजते मृदौ, परिभवत्रासान्न सन्तिष्ठते,

मूर्खान् देष्टि, न गच्छति प्रणयितामत्यन्तविद्वत्स्वपि, ।

शूरेभ्योऽप्यधिकं विभेत्युपहसत्येकान्तभीरुन हो

श्रीर्लभप्रसरेव वेश्वनिता दुःखोपचर्या भृशं ।

अन्यच्च । कृतककलहं कृत्वा, स्वतन्त्रेण च त्वया कञ्चित् कालं
व्यवहर्त्तव्यमित्यार्योपदेशः ; स च कथमपि मया पातकमिवा
भ्युपगतः, अथवा शश्वदार्योपदेशसंस्क्रियमाणमतयः सदैवा
स्वतन्त्रा वयं । कुतः ।

इह विरचयन् साध्वीं शिष्यः क्रियां न निवार्यते,

त्यजति च यदा मार्गं मोहात्तदा गुरुरङ्कुशः;

विनयरुचयस्तस्मात्सन्तः सदैव निरङ्कुशाः,

परमपि यतः स्वातन्त्र्येभ्यो वयं हि पराङ्मुखाः ।

॥ प्रकाशं ॥ आर्य्य वैहीनरे, सुगाङ्गप्रासादमार्गमादेशय ।

कञ्चु । इतदतो देवः ।

राजा ॥ परिक्रामति ॥

कञ्चु ॥ परिक्रम्य ॥ अयं सुगाङ्गप्रासादः शनैरारोढु
मर्हत्यार्य्यः ।

राजा ॥ नाय्येनारुह्य दिशोऽवलोक्य च ॥ अहो शरत्समय
संभृतशोभाविभूतीनां दिशामतिरमणीयता । कुतः ।

शनैः शान्ता भूताः सितजलधरच्छेदपुलिनाः,

समन्तादाकीर्णाः कलविरुतभिः सारसकुलैः,

चिताश्चित्राकारैर्निशि विकचनचत्रकुमुदै

र्नभस्तः स्यन्दन्ते सरितद्वव दीर्घा दश दिशः ।

अपि च ।

अपामुद्धृत्तानां निजमुपदिशन्त्याः स्थितिपदं,

दधत्या शालीनामवनतिमुदारे सति फले;

मयूराणामुग्रं विषमिव हरन्त्या मदमहो

कृतः कलसस्यायं विनयद्वयलोकस्य शरदा।

अपिच ।

भर्तुस्तथा कलुषितां वज्रवस्त्रभस्य

मार्गं कथञ्चिदवतार्य तनूभवन्तीं

सर्वात्मना रतिकथाचतुरेव दूती

गङ्गां शरन्नयति सिन्धुपतिं प्रसन्नां ।

॥ समन्तान्नाव्येनावलोक्य ॥ अये, कथमप्रवृत्तकौमुदीमहो
त्सवं कुसुमपुरं पश्यामि? आर्य्य वैहीनरे, त्वयास्मद्वचनादा
घोषितः कुसुमपुरे कौमुदीमहोत्सवः ।

कञ्चु। देव, अथकिं? आघोषितो वै देवस्याज्ञया कुसुमपुरे
कौमुदीमहोत्सवः ।

राजा । आर्य्य, तत् किं न परिगृहीतमस्मद्वचनं पौरज
नेन ?

कञ्चु ॥ कर्णेण पिधाय ॥ देव, शान्तं पापं, शान्तं पापं, पृथिव्या
मखलितपूर्वं देवस्य शासनं, कथं पौरेषु खलितुमर्हति?

राजा । आर्य्य वैहीनरे, तत् कथमप्रवृत्तकौमुदीमहो
त्सवमद्यापि कुसुमपुरं पश्यामि । पश्य ।

धूर्तैरन्वीयमानाः स्फुटचतुरकथाकोविदैर्वैश्वनार्य्यै

नालंकुर्वन्ति रथ्याः पृथुजघनभराक्रान्तिमन्दैः प्रयातैः?

अन्योन्यं सङ्घर्षमाना न च गृहविभवैः स्वामिनो मुक्तशङ्काः,

साकं स्त्रीभिर्जन्ते विधिमभिलषितं पार्वणं पौरमुख्याः?

कञ्चु । देव एवमेतत् ।

राजा । किमेतत् ?

कञ्चु । आं देव इदं ।

राजा । आर्य्य, स्फुटमभिधीयतां ।

कञ्चु । देव, प्रतिषिद्धः कौमुदीमहोत्सवः ।

राजा ॥ सक्रोधं ॥ आर्य्य, आः केन ?

कञ्चु । नातः परमस्माभिर्देवो विज्ञापयितुं शक्यते ।

राजा । न खलु आर्य्यचाणक्येनापहृतः प्रेक्षकाणामतिशय
रमणीयश्चक्षुषो विषयः ?

कञ्चु । देव कोऽन्यो जीवितुकामो देवस्य शासनमुल्लङ्घयि
त्यति ?

राजा । शोणोत्तरे, उपवेष्टुमिच्छामि ।

प्रती । देव इदं सिंहासनं, उपविशदु देवो (१) ।

राजा ॥ नाक्येनोपविश्य ॥ आर्य्य वैहीनरे, आर्य्यचाणक्यं
द्रष्टुमिच्छामि ।

कञ्चु । यदाज्ञापयति देवइति ॥ निष्क्रान्तः ॥

॥ ततः प्रविशति आसनस्थः स्वभवनगतः कोपानुविद्धां
चिन्तां नाटयंचाणक्यः ॥

चाण ॥ आत्मगतं ॥ कथं सङ्घते मया सह दुरात्मा राक्षस
हतकः । कुतः ।

(१) इदं सिंहासनमुपविशतु देवः ।

कृतागाः कौटिल्यो भुजगद्वय निर्याय नगरा
 दयथा नन्दं हत्वा नृपतिमकरोन्मौर्यवृषभं,
 तथाहं मौर्येन्दोः श्रियमपहरामीति कृतधीः,
 प्रभावं महुद्धेरतिशयितुमेष व्यवसितः ।

॥ प्रत्यक्षवदाकाशे लक्ष्यं बध्वा ॥ राक्षस, राक्षस, विरम्यताम
 स्माद्दुर्व्यवसितात् । कुतः ;

उत्सिक्तः कुसचिवदृष्टराज्यभारो,
 नन्दोऽसौ न भवति चन्द्रगुप्त एषः ;
 चाणक्यस्त्वमपि च नैव केवलं ते
 साधर्म्यं मदनुकृतेः प्रधानवैरं ।

॥ विचिन्त्य ॥ अथवा, नातिमात्रमस्मिन्नुनिमया मनः खेद
 यितव्यं । कुतः ;

मद्भृत्यैः किल नाम पर्वतसुतो व्याप्तः, प्रलब्धान्तरै
 रुद्युक्ताश्च नियोगसाधनविधौ सिद्धार्थकाद्याः स्पृशाः ।
 कृत्वा संप्रति कैतवेन कलहं मौर्येन्दुना, राक्षसं
 भेत्यामि स्वमतेन, भेदकुशलो ह्येष प्रतीपं द्विषः ।

॥ प्रविश्य ॥ कञ्चुकी । कष्टा खलु सेवा नाम । कुतः ।

भेतव्यं नृपतेस्ततः सचिवतो राज्ञस्ततो वल्लभा
 दन्येभ्यश्च भवन्ति येऽस्य भवने लब्धप्रसादा विटाः ।
 दैन्यादुन्मुखदर्शनेन लुठनैः पिण्डार्थमायास्यतः
 सेवां लाघवकारिणीं कृतधियः स्थाने श्ववृत्तिं विदुः ।

॥ परिक्रम्यावलोक्य च ॥ इदमार्यचाणक्यस्य गृहं, यावत्
प्रविशामि ॥ नाद्येन प्रविश्यालोक्य च ॥ अहो राजाधिराज
मन्त्रिणो गृहभूतिः । कुतः ;

उपलशकलमेतद्देदकंगोमयानां ;

वटुभिरुपहृतानां वर्हिषां स्तोममेतत्;

शरणमपि समिद्धिः शुष्यमाणाभिराभि

र्विनमितपटलान्तं दृश्यते जीर्णकुड्यं ।

ततः स्थाने खल्वस्य वृषलो देवश्चन्द्रगुप्तइति । कुतः ।

सुवन्थश्रान्तास्याः क्षितिपतिमभूतैरपि गुणैः,

प्रवाचः कार्पण्यादतिवितथवाचोऽपि कृतिनः;

प्रभावस्तृष्णायाः स खलु सकलः स्यादितरथा,

निरीहाणामोशस्तृणमिव तिरस्कारविषयः ।

॥ विलोक्य समयं ॥ तदयमार्यचाणक्यस्तिष्ठति ।

यो नन्दमौर्यनृपयोः परिभूय लोक

मस्तोदयौ प्रतिदिशन्नविभिन्नकालं,

पर्यायपातितहिमोष्णिमसर्व्वगामि

धाम्नातिशाययति धाम सहस्रधाम्नः ।

॥ जानुभ्यां भूमौ निपत्य ॥ जयतु जयत्वार्थः ।

चाण ॥ नाद्येनावलोक्य ॥ वैहीनर, किमागमनप्रयोजनं ।

कच्चु । आर्य, प्रणतिसंभ्रमसमुच्चलितभूमिपालमौलिमणि

सकलशिखापिशङ्गीकृतपादपद्मयुगलः, पादयोरार्यं प्रणि

पत्य, देवश्चन्द्रगप्तो विज्ञापयति, क्रियान्तरायमन्तरेणार्थं
द्रष्टुमिच्छामीति ।

चाण । वृषलो मां द्रष्टुमिच्छति; वैहीनरे, न खलु वृषलस्य
अवणमुपगतोऽयं मया कृतः कौमुदीमहोत्सवप्रतिषेधः ?

कञ्चु । आर्य्य अथकिं ?

चाण ॥ सक्रोधं ॥ आः, केन कथितं ?

कञ्चु ॥ भयं नाटयित्वा ॥ प्रसीदत्वार्य्यः, स्वयमेव सुगाङ्ग
प्रासादशिखरगतेन देवेनावलोकितमप्रवृत्तकौमुदीमहो
त्सवं कुसुमपुरं ।

चाण । आः, ज्ञातः तिष्ठ, तावद्भवद्भिरेव मदन्तरेण प्रो
त्साह्य रोषितो वृषलः, किमन्यत् ?

कञ्चु ॥ सभयं तूष्णीमधोमुखस्तिष्ठति ॥

चाण । अहो राजपरिजनस्य चाणक्यस्योपरि विद्वेषपक्ष
पातः । अथ क्व वृषलस्तिष्ठति ?

कञ्चु ॥ भयं नाटयन् ॥ आर्य्य, सुगाङ्गप्रासादगतेन देवेना
हमार्य्यपादमूलं प्रेषितः ।

चाण ॥ उत्थाय ॥ कञ्चुकिन्, सुगाङ्गप्रासादमार्गमादेशय ।

कञ्चु । इतइत आर्य्य इति ॥ उभौ परिक्रामतः ॥

कञ्चु । अयं सुगाङ्गप्रासादः, शनैः शनैरारोढुमर्हत्वार्य्यः ।

चाण ॥ नाय्येनावरुह्यावलोक्य च सहर्षमात्मगतं ॥

अये, सिंहासनमध्यास्ते वृषलः, साधु, साधु;

नन्दैर्विमुक्तमनपेक्षितराजवृत्तै

रथासितञ्च वृषलेन वृषेण राज्ञां,

सिंहासनं सदृशपार्थिवसङ्गतञ्च,

प्रीतिं परां त्रिगुणयन्ति गुणा ममैते ।

॥ उपसृत्य ॥ विजयतां वृषलः ।

राजा ॥ सिंहासनादुत्थाय चाणक्यस्य पादौ गृहीत्वा ॥

आर्य्य, चन्द्रगुप्तः प्रणमति ।

चाण ॥ पाणौ गृहीत्वा ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ वत्स ।

आशैलेन्द्राच्छिलान्तःस्खलितसुरधुनीशीकरासारशीता

दातीरान्नैकरागस्फुरितमणिरुचो दक्षिणस्यार्णवस्य,

आगत्यागत्य भीतिप्रणतनृपशतैः शश्वदेव क्रियन्तां

चूडारत्नांशुगर्भास्तव चरणयुगस्याङ्गुलीरम्भभागाः ।

राजा । आर्य्यप्रसादादनुभूयतएवैतत् नाशास्यते । उप

विशत्वार्य्य दूति ॥ उभौ यथासनमुपविष्टौ ॥

चाण । वृषल, किमर्थं वयमाहूताः ?

राजा । आर्य्यस्य दर्शनेनात्मानमनुग्रहीतुं ।

चाण ॥ स्मितं कृत्वा ॥ वृषल, अलमनेन प्रश्रयेण, न निष्प्रयोज

नमधिकारवन्तः प्रभुभिराहूयन्ते; तत्प्रयोजनमभिधीयतां ।

राजा । आर्य्य, कौमुदोमहोत्सवप्रतिषेधस्य किं फलमाख्यः

पश्यति?

चाण ॥ स्मितं कृत्वा ॥ वृषल, उपालब्धं तर्हि वयमाहताः ।

राजा । आर्य्य, नोपालब्धं, किं तर्हि विज्ञापयितुं ।

चाण । वृषल, यद्येवं तर्हि विज्ञापनीयानामवश्यं शिष्येण
रुचयोऽनुरोद्धव्याः ।

राजा । आर्य्य, कः सन्देहः; किन्तु न कदाचिदपि आर्य्यस्य
निष्प्रयोजना रुचिः प्रवर्त्तयिष्यत इति अस्ति नः प्रश्नावकाशः ।

चाण । वृषल, सम्यग्गृहीतवानसि ; नहि प्रयोजनमनवेक्ष्य
माणः स्वप्नेऽपि चाणक्यो रुचिं प्रवर्त्तयिष्यति ।

राजा । आर्य्य, अतएव मां प्रयोजनशुश्रूषा मुखरयति ।

चाण । वृषल श्रूयतां ; इह खल्वर्थशास्त्रकारास्त्रिविधसि
द्धिमुपवर्णयन्ति । तद्यथा, राजायत्तां, सचिवायत्तां उभया
यत्ताच्चेति; तत् सचिवायत्तसिद्धेर्भवतः किं फलमन्वेषणेन वाङ्म
नसयोः खेदमुत्पादयितुं, यतो वयमेवात्र नियुक्ता वेत्स्यामः ।

राजा ॥ सकोप इव मुखं परिवर्त्तयति ॥

॥ ततो नेपथ्ये वैतालिकौ पठतः ॥

एकः ।

आकाशं काशतूलच्छविमभिभवता भस्मना शुक्लयन्ती,
शीतांशोरंशुजालैर्जलधरमलिनां क्लिन्दती कृत्तिमैभीं,
कापालीमुदहन्ती स्रजमिव धवलां कौमुदीमित्यपूर्वा
हासश्रीराजहंसा हरतु तनुरिव क्लेशमैशीशरदः ।
अपिच ।

प्रत्ययोन्मेषजिह्वा चणमनभिमुखी रत्नदीपप्रभाणा
मात्मव्यापारगुर्वी जनितजललवा, जृम्भितैः साङ्गभङ्गैः
नागाङ्गं मोक्तुमिच्छोः शयनमरुफणाचक्रवालोपधानं
निद्राच्छेदाभिताम्रा चिरमवतु हरेर्दृष्टिराकेकरा वः ।

द्वितीयः ।

सर्वोत्कर्षस्य धात्रा निधयद्व कृताः केऽपि कस्यापि हेतो
र्जेतारः स्वेन धान्ना मदसलिलमुचां नागयूथेश्वराणां ;
दंष्ट्राभङ्गं मृगाणामधिपतयद्व व्यक्तमानावलेपा
नाञ्चाभङ्गं सहन्ते नृवर नृपतयस्त्वादृशाः सार्वभौमाः ।

अपिच । भूषणाद्युपभोगेन प्रभुर्भवति न प्रभुः ।

परैरपरिभूता ज्ञस्त्वमिव प्रभुरुच्यते

चाण ॥ आकर्ण्योत्पगतं ॥ प्रथमं, तावद्विशिष्टदेवतारूपकेण
प्रवृद्धशरद्वुणप्रख्यापनमिदमाशीर्ष्वचनं ; इदमपरं किमिति
नावधारयामि ॥ विचिन्त्य ॥ आ, ज्ञातं ; राक्षसस्यायं प्रयोगः ।
आ दुरात्मन् राक्षसहतक दृश्यसे, जागर्त्ति खलु कौटिल्यः ।

राजा । आर्य्य वैहीनरे दीयतामाभ्यां वैतालिकाभ्यां
सुवर्णशतसहस्रं ।

कच्चु । यदाज्ञापयति देव इति ॥ उत्थाय परिक्रामति ॥

चाण ॥ सक्रोधं ॥ वैहीनरे, तिष्ठ, तिष्ठ, न गन्तव्यं । वृषल,
किमयमस्थानएव महानर्थोत्सर्गः क्रियते ?

राजा । आर्य्यैषैवं सर्व्वतो निरुद्धचेष्टाप्रसरस्य मम बन्धन
मिव राज्यं, न राज्यमिव ।

चाण । वृषल, स्वयमनभियुक्तानां राज्ञामेते दोषा
भवन्ति । तद्यदि न सहसे, तदा स्वयमेवाभियुज्यस्व ।

राजा । एते वयं स्वकर्मण्यभियुज्यामहे ।

चाण । प्रियं नः ; वयमपि स्वकर्मण्यभियुज्यामहे ।

राजा । यद्येवं; तर्हि कौमुदीमहोत्सवप्रतिषेधस्य प्रयोजनं
श्रोतुमिच्छामि ।

चाण । वृषल, कौमुदीमहोत्सवानुष्ठानस्य किं प्रयोजन
मित्यहमपि श्रोतुमिच्छामि ।

राजा । प्रथमं तावन्ममाज्ञाया व्याघातः ।

चाण । वृषल, ममापि खलु तदाज्ञाव्याघातएव कौमु
दीमहोत्सवप्रतिषेधस्य प्रथमं प्रयोजनमिति । कुतः ।

अम्बोधीनां तमालप्रभवकिशलयश्यामवेलावनाना

मापारेभ्यश्चतुर्णां चटुलतिमिकुलचोभितान्तर्जलानां,

मालेवाज्ञा सपुष्पा नतनृपतिशतैरुह्यते या शिरोभिः,

सा मय्येव खलन्ती प्रथयति, विनयालंकृतं ते प्रभुत्वं ।

राजा । अथापरमपि प्रयोजनं यत्तच्छ्रोतुमिच्छामि ।

चाण । तदपि कथयामि ।

राजा । कथ्यतां ।

चाण । शोणोत्तरे, शोणोत्तरे, मदचनात् कायस्यमचल
दत्तं ब्रूहि, यत्तद्भद्रभटप्रभृतीनां लेख्यपत्रं तत्तावद्दीयता
मिति ।

प्रती । जं अज्जो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रम्य पुनः प्रविश्य ॥
अज्ज एदं पत्तं ।

चाण ॥ गृहीत्वा ॥ वृषल श्रूयतां ।

राजा । दत्तावधानोऽस्मि ।

चाण ॥ वाचयति ॥ सुगृहीतनामधेयस्य देवस्य चन्द्रगु
प्तस्य सहेत्यायिनां प्रधानपुरुषाणां दत्तोऽपक्रम्य मलयके
तुमाश्रितानां परिमाणलेख्यपत्रं । तत्र प्रथमं, तावत्, गजा
ध्यक्षो भद्रभटः, अश्वाध्यक्षः पुरुषदत्तः, महाप्रतीहारस्य
चन्द्रसेनस्य भागिनेयो हिङ्गुरातः, देवस्य स्वजनगन्धी महाराज
बलगुप्तः, देवस्यैव कुमारसेवको राजसेनः, सेनापतेः सिंहबल
दत्तस्य कनीयान् भ्राता भागुरायणः, मालवराजपुत्रो रोहि
ताक्षः, क्षत्रगणमुख्यतमो विजयवर्मेति । एतावदेतत् पत्रं ।

राजा । आर्य्य, एतेषामपरागहेतून् श्रोतुमिच्छामि ।

चाण । वृषल श्रूयतां; अत्र यावेतौ गजाध्यक्षाश्वाध्यक्षौ भद्र
भटपुरुषदत्तनामानौ, एतौ खलुस्त्रीमद्यमृगयाशीलौ हस्यश्वा
न्वेषणे ह्यनभियुक्ताविति, अधिकाराभ्यामनारोप्य, स्वजीवनमा
त्रेणैव स्थापितावित्यपरतौ, स्वेन स्वेन चाधिकारेण व्यव
स्थाप्य मलयकेतुमाश्रितौ । यावेतौ हिङ्गुरातबलगुप्तौ ताव

प्यत्यन्तलुब्धप्रकृती, दत्तं धनमवज्ज मन्यमानौ, प्राङ्गिरूपितप्रदा
 नेऽप्यपरितुष्यमाणौ, तत्र वज्ज लभ्यतइति मलयकेतुमाश्रितौ ।
 योऽप्यसौ भवतः कुमारसेवको राजसेनः, सोऽपि तव प्रसादा
 दतिप्रभूतंकोषहस्त्यश्वं सहसैव सुमहदैश्वर्यं प्राप्य, पुनरुच्छेदा
 शङ्कयापक्रम्य मलयकेतुमाश्रितः । योऽयमपरः सेनापतेः
 सिंहबलदत्तस्य कनीयान् भ्राता भागुरायणः, असावपि तत्र
 काले पर्वतकेन सह समुत्पन्नसौहार्दस्तुप्रीत्या च, पिता ते
 चाणक्येन घातितइति रहसि त्रासयित्वा, मलयकेतुमपवाहि
 तवान्; ततो भवदपथ्यकारिषु चन्दनदासप्रमुखेषु निगृह्य
 माणेषु, स्वदोषाशङ्कयापक्रम्य मलयकेतुमाश्रितः, तेनाप्यसौ
 ममानेन प्राणाः परिरक्षिताइति कृतज्ञतामनुवर्त्तमानेन
 पैतृकञ्च परिचयमात्मनोऽनन्तरममात्यपदं ग्राहितः । या
 वेतौ रोहिताक्षविजयवर्माणौ, तावत्यन्तमानित्वात् स्वदाया
 देभ्यस्त्वया वज्जसम्मानं दीयमानमसहमानौ, मलयकेतुमाश्रितौ ।
 इत्येषामपरागहेतवः ।

राजा । आर्य्य, एवमेतेषु परिज्ञातापरागहेतुष्वपि क्षिप्र
 मेव कस्मान्न प्रतिविहितमार्य्येण ।

चाण । वृषल, न पारितं प्रतिविधातुं ।

राजा । किमकौशलादुत प्रयोजनापेक्षितया व ।

चाण । कथमकौशलं भविष्यति; नियतं प्रयोजनापेक्षितया ।

राजा । तदप्रतिविधानप्रयोजनं श्रोतुमिच्छामि ।

चाण । वृषल, श्रूयतामवधार्य्यताञ्च ।

राजा । उभयमपि क्रियते, कथ्यतां ।

चाण । वृषल, खल्विह विरक्तानां प्रकृतीनां द्विविधं प्रतिविधानं, तद्यथानुग्रहो, निग्रहश्चेति । अनुग्रहस्तावदाक्षिप्ताधिकारयोर्भद्रभटपुरुषदत्तयोः पुनरधिकारारोपणमेव ; अधिकारश्च पुनस्तादृशेषु व्यसनदाषादनभियुक्तेषु पुनरारोप्यमाणः, सकलस्यैव राज्यस्य मूलं हस्यश्चमवसादयति । हिङ्गुरातबलगुप्तयोरत्यन्तलुब्धप्रकृतिकयोः, सकलराज्यसम्प्रदानेनाप्यपरितुष्यतोरनुग्रहः कर्तुं न शक्यते । राजसेनभागुरायणयोस्तु स्वधनप्राणनाशभीतयोः कुतोऽनुग्रहस्यावकाशः ? लोहिताक्षविजयवर्मणोरपि दायादमानप्रदानपीडितयोरत्यन्तमानिनेर्मानमप्यपमानं मन्यमानयोः, कीदृशोऽनुग्रहः प्रीतिं जनयिष्यतीति ; परिहृतः पूर्वः पक्षः । उत्तरोऽपि खलु वयमचिरादधिगतनन्दैश्चर्याः सहोत्थायिनं प्रधानपुरुषवर्गमुग्रेण दण्डेन पीडयन्तो, नन्दकुलानुरक्तानां प्रकृतीनामविश्वास्या, माभूमेत्यतः परिहृत एव, तदेवमुपगृहीतास्मद्भृत्यपक्षो, राक्षसोपदेशश्रवणप्रवणो महीयसा स्नेच्छराजबलेन परिहृतः, पितृवधामर्षितः पर्वतकपुत्तो मलयकेतुरस्मानभियोक्तुमुद्यत इति, सोऽयं व्यायामकालो नोत्सवकाल इति । अतो दुर्गसंस्कारे प्रारम्भये किं कौमुदीमहोत्सवेनेति प्रतिषिद्धः ।

राजा । आर्य, वज्रं प्रष्टव्यमत्र ।

चाण । वृषल, विश्रब्धं पृच्छ, ममापि वक्त्राख्येयमत्र ।

राजा । एष पृच्छामि ।

चाण । अहमप्येष कथयामि ।

राजा । योऽयमस्माकमस्य सर्वस्यैवानर्थहेतुर्मलयकेतुः
स कस्मादार्येणापक्रामनुपेक्षितः ।

चाण । वृषल, मलयकेतोरपक्रमणोपेक्षणे द्वयो गतिः,
स्यात्; अनुगृह्येत निगृह्येत वा । अनुग्रहे पूर्वप्रतिश्रुतं राज्याद्धं
प्रतिपाद्येत । निग्रहे तावदस्य पर्वतकोऽस्माभिर्यापादित इति ।
कृतघ्नतायाः स्वयं स्वहस्तो दत्तः स्यात्, प्रतिश्रुताद्धं राज्यप्रतिदा
नेऽपि पर्वतकविनाशः केवलं कृतघ्नतामात्रफलः स्यात्, इति
मलयकेतुरपक्रामनुपेक्षितः ।

राजा । आर्य, अत्र तावदेवं राक्षसः पुनरिहैवान्तर्नगरे
वर्त्तमान आर्येणोपेक्षित इत्यत्र किमुत्तरमार्यस्य ?

चाण । वृषल, राक्षसोऽपि खलु निजस्वामिनि स्थिरानुराग
त्वात्, सुचिरमेकत्र संवासाच्च, ज्ञातशीलानां नन्दकुलानुरक्तानां
प्रकृतीनामत्यन्तविश्वास्यः, प्रज्ञापुष्पकाराभ्यामुपेत, सहाय
सम्पदा युक्तः, कोषबलवानिहैवान्तर्नगरे वर्त्तमानो महान्तं
खल्वन्तःकोपमुत्पादयेत् । दूरीकृतस्तु, बाह्यकोपमुत्पादय
न्नपि न दुःखसाध्यो भविष्यतीत्यतोऽपक्रामनुपेक्षितः ।

राजा । तत्किमर्थमिहस्य एवोपायैर्नोपक्रान्तः ।

चाण । अथ कथमुपक्रान्ता भविष्यति । ननूपायैरेवासौ

हृदयेशयः शङ्कुरिवोद्धृत्य दूरीकृतः । दूरीकरणस्य चोक्तं प्रयोजनं ।

राजा । आर्य्य, कस्माद्विक्रम्य न गृहीतः ?

चाण । वृषल, राक्षसः खल्वसौ विक्रम्य निगृह्यमाणः स्वयं वा विनश्येत्, युष्मदलानि वा विनाशयेत्; एवं सत्युभयथापि दोषः । पश्य ।

स हि भृशमभियुक्तो यद्युपेयादिनाशं,

ननु वृषल विमुक्तस्त्वादृशेनापि पुंसा

अथ तव बलमुख्यान्नाशयेत्, सापि पीडा ;

वनगजद्वयं तस्मात्सोऽभ्युपायैर्विनेयः ।

राजा । न शङ्कुमो वयमार्य्यस्य वाचा वाचमतिशयितुं; सर्वथा अमात्यराक्षस एवात्र प्रशस्यतरः ।

चाण ॥ सक्रोधं ॥ न भवानिति वाक्यशेषः । मा तावदेवं; भो वृषल तेन किं कृतं ?

राजा । यदि न ज्ञायते, तदा श्रूयतां; तेन खलु महात्मना,

लब्धायां पुरि यावदिच्छमुषितं कृत्वा, पदं नो गले

व्याघातो जयघोषणादिषु बलादस्मदलानां कृतः,

अत्यर्थं विपुलः स्वनीतिः विभवैः संमोहमापादिता,

विश्वासेष्वपि विश्वसन्ति मतयो न स्वेषु वर्गेषु नः ।

चाण ॥ विहस्य ॥ वृषल, एतत्कृतं राक्षसेन ?

राजा । अथ किं, एतत् कृतममात्यराक्षसेन ।

चाण । वृषल, मया पुनर्ज्ञातं, नन्दमिव भवन्तमुद्धृत्य,
भवानिव भूतले मलयकेतुरधिराज्यमारोपितः ।

राजा । अलमुपालभ्य । आर्य्य, दैवेनेदमनुष्ठितं, किमचार्य्यस्य ।

चाण । हे मत्सरिन् !

आरुह्यारूढकोपस्फुरणविषमितायाङ्गुलीमुक्तचूडां,
लोकप्रत्यक्षमुग्रां, सकलरिपुकुलोच्छेददीर्घां प्रतिज्ञां,
केनान्येनावलिप्ता नवनवतिशतद्रव्यकोटीश्वरास्ते,
नन्दाः, पर्यायभूताः, पञ्चवद्वहताः, पश्यतो राक्षसस्य ?

अपिच ।

गृध्रेराबद्धचक्रं वियति बलनया दीर्घनिष्कम्पपक्षै,
धूमैर्ध्वस्तार्कभासां सघनमिव दिशां मण्डलं दर्शयन्तः,
नन्दानां नन्दयन्तः पितृवननिलयान्प्राणिनः, पश्य, चैत्या,
निर्व्वान्त्यद्यापि नैते सुतवहलवसावाहिना हव्यवाहाः ।

राजा । नन्दकुलविद्वेषिणा दैवेनेदमनुष्ठितं ।

चाण । दैवमविद्वांसः प्रमाणयन्ति ।

राजा । विद्वांसोऽप्यविकत्यना भवन्ति ?

चाण ॥ क्रोधं नाटयन् ॥ वृषल, वृषल, भृत्यमिव मामारोढु
मिच्छसि ।

शिखा बद्धा मोक्तुं मम पुनरयं धावति करः ।

॥ भूमौ पादप्रहारं कृत्वा ॥

प्रतिज्ञामारोढुं पुनरपि चलत्येष चरणः ।

प्रणाशान्नन्दानां प्रशममुपयातं त्वमधुना,
परीतः कालेन, ज्वलयसि पुनः क्रोधदहनं ।
राजा ॥ सावेगं स्वगतं ॥ अये तत्कथं सत्यमेव कुपितआर्यः ।
तथाहि ।

संरम्भस्यन्दिपक्षचरदमलजलचालनचामयापि,
भूभङ्गोद्धूतधूमं ज्वलितमिव पुनः पिङ्गया नेत्रभासा,
मन्ये, रुद्रस्य रौद्रं रसमभिनयतस्ताण्डवे संस्मरन्त्या,
सञ्जातोदयकम्पं कथमपि धरया धारितः पादघातः ।
चाण ॥ कृतकं कोपं संहृत्य ॥ वृषल, वृषल, अलमुत्तरोत्त
रेण यद्यस्मत्तो वरीयान् राक्षसोऽवगम्यते, तस्मादिदं शस्त्रं
तस्मैदीयतामिति ॥ शस्त्रमुत्सृज्योत्थाय च प्रत्यक्षवदाकाशे
लक्ष्यं बद्ध्वा स्वगतं ॥ राक्षस, राक्षस, एष एव भवतः कौटिल्य
बुद्धिविजिगीषोर्वृद्धेः प्रकर्षः ।

चाणक्यतः स्खलितभक्तिमहं सुखेन
जेष्मामि मौर्यमिति संप्रति यः प्रयुक्तः
भेदः, किलैष भवता सकलः, स एव
सम्पत्स्यते, शठ, तवैव विनाशनाथ ।

॥ इति निष्क्रान्तश्चाणक्यः ॥

राजा । आर्यं वैहीनरे, अद्यप्रभृति अनादृत्य चाणक्यं,
चन्द्रगुप्तः स्वयमेव राज्यकार्याणि करिष्यतीति, गृहीतार्थाः
प्रकृतयः क्रियन्तां ।

कञ्चु ॥ स्वगतं ॥ कथं निरूपपदमेव चाणक्यो नार्यचाणक्य इति ।

हन्त सत्यमेव हृतोऽधिकारः । अथवा न खल्वत्र वस्तुनि, दव
दोषमवगन्तुमर्हामि ।

स दोषः सचिवस्यैव, यदसत् कुरुते नृपः,

याति यन्तुः प्रमादेन गजो व्यालत्ववाच्यतां ।

राजा । आर्य्य, किं विचारयसि ?

कञ्चु । देव, न किञ्चिद्विचारयामि । किं त्वेतद्विज्ञाप
यामि, दिष्ट्या देव ददानीं देवः सम्बृत्तइति ।

राजा ॥ आत्मगतं ॥ एवमस्मासु निगृह्यमाणेषु स्वकार्यं
सिद्धिकामः, सकामो वा भवत्वार्य्यः ॥ प्रकाशं ॥ शोणोत्तरे, अनेन
शुष्ककलहेन शिरोवेदना मां बाधते, तच्छयनगृहमादेशय ।

प्रती । एदु एदु महाराओ ।

राजा ॥ आसनादुत्थायात्मगतं ॥

आर्य्याज्ञयैव मम लङ्घितगौरवस्य

बुद्धिः प्रवेष्टुमवनेर्विवरं प्रवृत्ता

ये सत्यमेव न गुरुन् प्रतिमानयन्ति,

तेषां कथं नु हृदयं न भिनत्ति लज्जा ।

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्व्वे ॥

॥ इति तृतीयोऽङ्कः ॥

॥ मुद्राराक्षसं ॥

॥ चतुर्थोऽङ्कः ॥

॥ ततः प्रविश्य ध्वगवेशः पुरुषः ॥

पुरु । ही माणहे, ही माणहे, जो अणसअ समधिअं को णाम
गदागदं इह करेइ, अत्थाणगमणगुरुइ पऊणो अणा जइ
न होइ? ता जाव अमचरक्खसस्स जेव्व-गेहं गच्छामि ॥ परिआ
न्तवत्परिक्रम्य ॥ का एत्थ दुआरिआणं निवेदध दाव भट्टिणो
अमचरक्खसस्स, एसो क्खु करहको करहका विअ कज्जतुव
रन्तो पाटलिपुत्तादो आगदोत्ति (१) ।

॥ प्रविश्य ॥ दौवारिकः । भइ, मा उच्चं मन्तेहि, एसो क्खु भट्टा
अमचरक्खसो रज्जचिन्ताजणिदेण जाअरेण समुप्पलसीसवे
अणो; अज्जवि दाव ण सअणदलं मुच्चदि, ता चिट्ठ मुज्जत्तअं,
जाव से लद्धावसरो भविअ, भवदो आगमणं णिवेदेमि (२) ।

(१) आश्चर्यमिति; योजनशतं समधिकं को नाम गता
गतमिह करोति, अस्थानगमनगुरुका प्रभो राज्ञा यदि न भव
ति? तद्यावत् अमात्यराक्षसस्यैव गेहं गच्छामि । कोऽत्र दौवा
रिकाणां निवेदयत तावद्भर्तुरमात्यराक्षसस्य, एष खलु कर
भकः करभकइव कार्य्यलरावान् पाटलिपुत्रादागत इति ।

(२) भद्र मा उच्चं मन्त्रय एष खलु भर्ता अमात्यराक्षसः

पुरुषः । भद्रमुख जघा दे रोअदि (१) ।

॥ ततः प्रविशति शयनगतआसनगतेन शकटदासेनानुगम्य
मानश्चिन्तितो राक्षसः ॥

राक्ष ॥ आत्मगतं ॥

मम विमृषतः कार्यारम्भे विधेरविधेयतां,
सहजकुटिल्यां कौटिल्यस्य प्रचिन्तयतो मतिं ;
अथ च विहिते तत्कृत्यानां निकाममुपगृहे,
कथमिदमिहेत्युन्निद्रस्य प्रयान्त्यनिशं निशाः ।

अपि च ।

कार्योपचेपमादौ, तनुमपि रचयंस्तस्य विस्तारमिच्छन्,
बीजानां गर्भितानां फलमतिगहनं गूढमुद्भेदयंश्च,
कुर्वन् बुद्ध्या विमर्षं प्रसृतमपि, पुनः संहरन् कार्यजातं,
कर्त्ता वा नाटकानामिममनुभवति क्लेशमस्माद्विधो वा ।

तदपि नाम दुरात्मा चाणक्यवटुः -

॥ उपसृत्य ॥ दौवारिकः । जअदु, जअदु !

राक्ष । अभिसन्धातुं शक्यः स्यात् -

कार्यचिन्ताजनितजागरेण समुत्पन्नशीर्षवेदनोऽद्यापि न ताव
न्मुञ्चति शयनतलं ; तस्मात्तिष्ठ तावन्मुहूर्त्तं, यावत्तस्य लब्धा
वसर भूत्वा, भवतआगमनं निवेदयामि ।

(१) भद्रमुख, यथा ते रोचते ।

दौवा । अमचो ।

राक्ष ॥ वामाक्षिण्यन्दं सूचयित्वा स्वगतं ॥ चाणक्यव
दुर्जयति ; अभिसन्धातुं शक्यः स्यादमात्यः ॥ प्रकाशं ॥ भद्र,
किमसि वक्तुकामः ।

दौवा । अमच, एषो क्वु करद्वो पाडलिपुत्तादो आ
दो, दच्छदि अमचं पेक्खिदुं (१) ।

राक्ष । अवारितं प्रवेशयेनं ।

दौवा । जं अमचो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रम्य पुरुषमुपसृत्य ॥
भद्र, एषो अमचो चिट्ठदि, ता उपसय्य णं (२) ।

॥ इति निष्क्रान्तो दौवारिकः ।

करभकः ॥ राक्षसमुपसृत्य ॥ जअदु, जअदु, अमचो ।

राक्ष ॥ नाय्येनावलोक्य ॥ भद्र करभक, स्वागतमुपविश्यतां ।

कर । जं अमचो आणवेदित्ति ॥ भूमावुपविशति ॥

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ अथ कस्मिन् प्रयोजने मयाऽयं प्रणिधिः
प्रहितइति; प्रभूतत्वात् प्रयोजनानां न खल्ववधारयामि ।

॥ इति चिन्तां नाटयति ॥

॥ ततः प्रविशति वेत्रपाणिरपरः पुरुषः ॥

(१) अमात्य, एष खलु करभकः पाटलिपुत्रादागतस्तदि
च्छति अमात्यं प्रेक्षितुं ।

(२) भद्र, एष खलु अमात्यस्तिष्ठति, तदुपसये एनं

पुरुषः। ओसलध, अज्जा, ओसलध; अवध, माणहे,
अवेध, किं ण पेक्खध;

दूले पचासत्ती दंसणमवि दुल्लहं अधणेहिं,
कल्याणकुलघराणं देवाणञ्च भूमिदेवाणं।

॥ आकाशे ॥ अज्ज, किं भणध, किं णिमित्तं ओसारणा करोअदि।
अज्ज, एसो क्खु कुमालो मलयकेतु, समुप्पणसीसवेअणं अमच्चर
क्खसं सुणिअ, पेक्खिदुं इहज्जेव्व आअच्छदि। ता एदिणा
कालणेण ओसालणा करीअदि (१) ॥ इति निष्क्रान्तः पुरुषः ॥

॥ ततः प्रविशति भागुरायणेन सह कञ्चुकिनानुगम्यमा
नो मलयकेतुः ॥

मल ॥ निश्चयात्मगतं ॥ अद्य दशमो मासस्तातस्यो
परतस्य, नचास्माभिर्वृथापुरुषकारमुद्वहद्भिस्तमुद्दिश्य, तोया
ञ्जलिरप्यावर्जितः; अथवा प्रतिज्ञातमेतत् पुरस्तात्।

(१) अवसरत, हे आर्या, अवसरत, अवेत, हे मान्या,
अवेत, किं न पश्यत। दूरे प्रत्यासत्तिदर्शनमपि दुर्लभमधन्यैः,
कल्याणकुलगृहाणां देवानाञ्च भूमिदेवानां। हे आर्यः,
किं भणथ, किं निमित्तमेषा अपसरणा क्रियते। आर्य, एष खलु
कुमारो मलयकेतुः, समुत्पन्नशीर्षवेदनं अमात्यं श्रुत्वा, इतएव
इष्टुं आगच्छति। एतेन कारणेन अवसरणा क्रियते।

वक्षस्ताडनभिन्नरत्नबलयं भ्रष्टोत्तरीयांशुकं
हाहेत्युच्चरितार्त्तनादकरुणं भूरेणुरुचालकं ;
तादृङ्मातृजनस्य शोकजनितं सम्प्रत्यवस्थान्तरं ;
शत्रुस्त्रीषु मया विधाय गुरवे देयो निवापाञ्जलिः ।

तत्किमिह वज्रना ।

उद्यच्छता धुरमकापुरुषानुरूपा,
गन्तव्यमाजिविहितेन पितुः पथा वा,
आच्छिद्य वा स्वजननीजनलोचनेभ्यो,
नेयो मया रिपुबधूनयनानि वाप्यः ।

॥ प्रकाशं ॥ आर्यं जाजले, उच्यन्तामस्मद्वचनादनुया
यिनो राजानः, एक एवाहममात्यराक्षसस्यातर्कितागमनेन
प्रीतिमुत्पादयितुमिच्छामि ; अतः कृतमनुगमनक्लेशेनेति ।

कञ्चु । यदाज्ञापयति कुमारः ॥ परिक्रम्याकाशे ॥ भो भो
राजानः, कुमारः समाज्ञापयति, न खल्वहं केनचिदनुगन्तव्य
इति ॥ विलोक्य सहर्षं ॥ कुमार, कुमार, एते भवदाज्ञासम
नन्तरमेव प्रतिनिवृत्ताः सर्व्व एव राजानः, पश्यतु हि कुमारः ।

सोत्सेधैः स्कन्धदेशैर्मुखरकविकयाकर्षणात्यर्थभुग्नै
रश्वैः कैश्चिन्निरुद्धाः खमिव खुरपुटैः खण्डयन्तः पुरस्तात् ;
केचिन्मातङ्गमुखैर्विहितजवतया मूकघण्टैर्निवृत्ता ;
मर्यादां भूमिपाला जलधयद्वयं ते देव नोत्सङ्गयन्ति ।

मल । आर्य्य जाजले, त्वमपि सपरिजनो निवर्त्तस्व, भागुरायण एकएव मामनुगच्छतु ।

कञ्चु । यदाज्ञापयति कुमार इति ॥ सपरिजनो निष्क्रान्तः ॥

मल । सखे भागुरायण, विज्ञापितोऽहमिहागच्छद्भिर्भद्र भटप्रभृतिभिः, यथा न वयं अमात्यराक्षसद्वारेण कुमारमाश्रयामहे, किन्तु कुमारस्य सेनापतिं शिखरसेनं दारोक्त्य, दुष्टा मात्यपरिगृहीताचन्द्रगुप्तादपरक्ताः सन्तः, कुमारमाभिरामि कगुणयुक्तमाश्रयणीयमाश्रयामहे इति, तन्न मया सुचिरमपि विचारयता तेषां वाक्यार्थोऽधिगतः ।

भागु । कुमार, नैवायमत्यन्तदुर्व्वेधार्यः, पश्य, विजिगीषुरात्मगुणसम्पन्नः प्रियहितद्वारेणाश्रयणीय इति, ननु न्याय्य एवायं ।

मल । सखे भागुरायण, नन्वस्माकममात्यराक्षसः प्रियतमो, हिततमश्च ।

भागु । कुमार एवमेतत् किन्तु अमात्यराक्षसश्चाणक्ये बद्धवैरो न तु चन्द्रगुप्ते; तद्यदि कदाचिच्चन्द्रगुप्तश्चाणक्यमिति जितकाशिनमसहमानः साचिव्यादवरोपयेत्, ततो नन्दकुलभक्त्या नन्दान्वयएवायमिति कृत्वा, संपत्सु हज्जनापेक्षया च, अमात्यराक्षसश्चन्द्रगुप्तेन सह सन्द्धीतः; चन्द्रगुप्तोऽपि, पितृ

पारम्यर्थागत एवायमिति कृत्वा, सन्धिमनमन्येत; एवं सत्यस्मा
स्वपि कुमारो न विश्वसेदित्ययमेषां वाक्यार्थः ।

मल । युज्यते; सखे भागुरायण, अमात्यराक्षसस्य गृहमार्गं
मादेशय ।

भागु । इतइतः कुमार इति ॥ उभौ परिक्रामतः ॥

भागु । कुमार, इदममात्यराक्षसस्य गृहं, प्रविशतु कुमारः ।

मल । एष प्रविशामि इति ॥ प्रवेशनं नाटयतः ॥

राक्ष । आं स्मृतं ॥ प्रकाशं ॥ भद्र, अपि दृष्टस्त्वया कुसुम
पुरे वैतालिकः स्तनकलसः ।

कर । अमच्च, अधदं ?

मल । सखे भागुरायण, कुसुमपुरवृत्तान्तो वर्तते; तन्नो
पसर्पावः; शृणुवस्तावत् किङ्कारणमिति ।

मन्त्रभङ्गभयाद्राज्ञां कथयन्त्यन्यथा पुरः,

अन्यथा विवृतार्थेषु खैरालापेषु मन्त्रिणः ।

भागु । यदाज्ञापयति कुमारः ।

राक्ष । भद्र, अपि तत् कार्यं सिद्धं ।

कर । अमच्चस्स पसाएण सिद्धं ।

मल । सखे भागुरायण, किं तत्कार्यं ?

भागु । कुमार, गहनः खलु सचिववृत्तान्तो, नैतावता
परिच्छेत्तुं शक्यते । अवहितस्तावत् श्रोतुमर्हति कुमारः ।

राक्ष । भद्र, विस्तरेण श्रोतुमिच्छामि ।

कर । सुणादु अमचो, अत्थि दाव अहं अमच्चेणाणत्तो,
जधा, करभअ, करभअ, कुसुमपुरं गच्छिअ, भणिदब्बो मम
वअणेण तुए वैताल्लिओ त्थणकलसो, जधा, चाणक्यहतकेण
तेसुं तेसुं आणाभङ्गेसुं अणुचिठ्ठीअमाणेसुं, चन्दउत्तो समुत्ते
अणसमत्थेहिं सिलोएहिं उवसिलोअददब्बोत्ति (१) ।

राक्ष । ततस्ततः ?

कर । तदो मए पाडलिउत्तं गच्छिअ, सुणाविदो अमचस्स
सन्देसो वैताल्लिअत्थणकलसो (२) ।

राक्ष । ततस्ततः ?

कर । एत्थन्तरे एन्दकुलविणासदुम्भणस्स पोरजणस्स परि
ओसं समुप्पाअन्तेण चन्दउत्तेण आघोसिदो, कुसुमउरे, कौमु
दीमहोसवो; सोविचिरआलपवत्तमाणजणिदपरिओसो; अहि

(१) शृणोतु अमात्यो अस्ति तावत् अहममात्येनाज्ञप्तो यथा
करभक करभक कुसुमपुरं गत्वा मम वचनेन भणितव्यो वैता
लिकः स्तनकलसकः यथा चाणक्यहतकेन तेषु तेषु आज्ञाभ
ङ्गेषु अनुष्ठीयमानेषु चन्द्रगुप्तः समुत्तेजनसमर्थः । श्लोकैरुपश्लो
कयितव्यः ।

(२) ततो मया पाटलिपुत्रं गत्वा, आवितः अमात्यसन्देशं
वैताल्लिकः स्तनकलसः ।

मदबन्धुजनसमागमो विभ्र, ससिणेहं वज्रमाणिदो एअर
जणेण (१) ।

राक्ष ॥ सवाष्पं ॥ हा देव नन्द !

कौमुदीकुमुदानन्दे जगदानन्दहेतुना,

कीदृशी सति चन्द्रेऽपि नृपचन्द्र त्वया विना ।

भद्र, ततस्ततः ?

कर । अमच्च, तदो सो लोअलोअणानन्दभूदो अणिच्छन्तस्स
ज्जेव तधा एअरजनस्य णिवारिदो चाणक्कहतकेण कौमुदी
महोत्सवो; एत्थन्तरे त्यणकलसेण पउत्ता चन्द्रउत्तस्स समुत्ते
अण समत्था सिलोअपरिवाडो (२) ।

राक्ष ॥ सहर्षं ॥ साधु, सखे स्तनकलस, साधु, काले भेदबीज
मुप्तमवश्यमेव फलमुपदर्शयिष्यति । यतः ।

(१) अत्रान्तरे नन्दकुलविनाशदुर्मनसः पौरजनस्य परि
तोषं समुत्पादयता चन्द्रगुप्तेन आधोषितः, कुसुमपुरे, कौमुदी
महोत्सवः; सोऽपि चिरकालप्रवर्त्तमानजनितपरितोषः, अभि
मतबन्धुजनसमागमद्वय, सस्नेहं वज्रमानितः पौरजनेन ।

(२) अमात्य, ततः स लोकलोचनानन्दभूतोऽनिच्छतएव
नागरजनस्य निवारितश्चाणक्कहतकेन कौमुदीमहोत्सवः ;
अत्रान्तरे स्तनकलसेन प्रवृत्ता चन्द्रगुप्तस्य समुत्तेजनसमर्था
श्लोकपरिपाटी ।

सद्यः क्रीडारसच्छेदं प्राकृतोऽपि न मर्षयेत्;
किमु लोकाधिकं धाम विभ्राणाः पृथिवीभुजः ।

मल । एवमेतत् । सद्यः क्रीडेत्यादि पुनः पठति ।

राक्ष । ततस्ततः ?

कर । तदो, चन्द्र उक्तेण आस्ताभङ्गकलुषिदहिअएण, सुदूरं
अमच्चगुणेष्वसंसिअप्पभंसिओ, अहिआरादो चाणकहदओ (१) ।

मल । सखे भागुरायण, गुणप्रशंसया, दर्शितश्चन्द्रगुप्तेन
राक्षसे भक्तिपक्षपातः ।

भागु । कुमार, न तथा गुणप्रशंसया, यथा चाणक्यवटो
निराकरणेन ।

राक्ष । भद्र, किमयमेवैकः कौमुदीमहोत्सवप्रतिषेधश्चन्द्रगु
प्तस्य चाणक्यं प्रति कोपकारणमुतान्यदप्यस्ति ।

मल । सखे भागुरायण, चन्द्रगुप्तस्य अपरकोपकारणा
न्वेषणे किं फलमेष पश्यति ?

भागु । कुमार, एतत् फलं पश्यति, अतिमतिमांश्चा
णक्यः, निष्प्रयोजनमेव किमिति चन्द्रगुप्तं कोपयिष्यति; न च
कृतवेदी चन्द्रगुप्त एतावता गौरवमुल्लङ्घयिष्यति; सर्वथा
चाणक्यचन्द्रगुप्तयोः पुष्कलात्कारणाद्यो विशेष उत्पद्यते, स
आत्यन्तिको भविष्यतीति ।

(१) ततश्चन्द्रगुप्तेनाज्ञाभङ्गकलुषितहृदयेन, सुचिर
ममात्यगुणं प्रशस्य, प्रभंशितोऽधिकारात् चाणक्यहतकः ।

कर । अमच्च, अत्यि अणादंपि चन्दउत्तस्स कोवका
रणादं चाणक्के (१) ।

राक्ष । किं किं ?

कर । जधा, पढमं दाव उवेक्खिदो अणेण अवक्कमन्तो
कुमारो मलयकेतु अमच्चरक्खसो अ (२) ।

राक्ष ॥ सहर्षं ॥ सखे शकटदास, हन्त, हस्ततलगतः सम्प्रति
चन्द्रगुप्तो भविष्यति ।

शक । इदानीं चन्दनदासस्य बन्धनान्मोक्षः, भवतां च पुत्र
दारैः सह समागमः, जीवसिद्धिप्रभृतीनां क्लेशच्छेदः ।

भागु ॥ आत्मगतं ॥ जातः सत्यं जीवसिद्धेः क्लेशच्छेदः ।

मल । सखे भागुरायण, हस्ततलगतो मे सम्प्रति चन्द्र
गुप्तो भविष्यतीति व्याहरतः, कोऽयमस्याभिप्रायः ?

भागु । किमन्यत्, चाणक्यादपकृष्टस्य चन्द्रगुप्तस्योद्धरणे
सौकार्यमवश्यमवगच्छति ।

राक्ष । भद्र, हताधिकारः साम्प्रतं कासौ वटुः ?

कर । तहिंज्जेव पाडलिपुत्ते पडिवसदि (३) ।

(१) अमात्य अस्ति अन्यदपि कोपकारणं चाणक्ये ।

(२) यथा प्रथमं तावदुपेक्षितः अनेनापक्रामन् कुमारो
मलयकेतुः अमात्यराक्षसश्च ।

(३) तस्मिन्नेव पाटलिपुत्ते प्रतिवसति ।

राक्ष ॥ सावेगं ॥ भद्र, तत्रैव प्रतिवसति, न तपोवनं गतः;
प्रतिज्ञां वा न पुनः समारूढवान् ।

कर । अमच्च, तपोवनं गमिस्सदिति सुणीअदि (१) ।

राक्ष ॥ सावेगं ॥ शकटदास, नेदमुपपद्यते । पश्य;

देवस्य यंन पृथिवीतलवासवस्य,

सायासनापनयजा निकृतिर्न सोढा ,

सोऽयं स्वयंकृतनराधिपतेर्मनस्वी,

मौर्यात् कथं नु परिभूतिमिमां सहेत ।

मल । सखे भागुरायण, चाणक्यस्य तपोवनगमने पुनः
प्रतिज्ञारोहणे वा कास्य स्वार्थसिद्धिः ।

भागु । कुमार, नायमत्यन्तदुर्व्वोधोऽर्थः, यावद्यावन्निरपेक्ष
आणक्यहतकश्चन्द्रगुप्तादूरीभवति तावत्तावदस्य स्वार्थसिद्धिः ।

शक । अमात्य, अलमत्यन्तविकल्पितेन; एतदुपपद्यतएव
कुतः पश्यत्वमात्यः

राज्ञां चूडामणीन्दुद्युतिखचितशिखे मूर्ध्नि विन्यस्तपादः,

स्वैरेवोत्पद्यमानं किमिति विषहते मौर्य आज्ञाविघातं?

कौटिल्यः कोपनोऽपि स्वयमतिचरणे ज्ञातदुःखः प्रतिज्ञा,

दैवात् पूर्णप्रतिज्ञः पुनरपि न करोत्यायतिज्यानिभीतः ।

राक्ष । सखे शकटदास, एवमेतत् । तद्गच्छ विश्रामय करभकं ।

शक । यदाज्ञापयत्यमात्य इति ॥ करभकेण सह निष्क्रान्तः ॥

(१) अमात्य तपोवनं गमिष्यतीति श्रूयते ।

राक्ष । अहमपि कुमारं द्रष्टुमिच्छामि ।

मल । अहमेवार्थं द्रष्टुमागतः ।

राक्ष ॥ नाय्येनावलोक्य ॥ अये कुमारएवागतः ॥ आसना
दुत्थाय ॥ इदमासनमुपवेष्टुमर्हति कुमारः ।

मल । अहमुपविशामि; उपविशत्वार्थं इति ॥ यथासन
मुपविष्टौ ।

मल । आर्य, अपि स ह्या शिरोवेदना?

राक्ष । कुमारस्याधिराजशब्देनातिरुक्ताते कुमारशब्दे,
कुतः शिरोवेदनायाः स ह्यता ?

मल । स्वयमुरीकृतमेतदार्येण न दुष्प्रापं भविष्यति; तत्
कियन्तं कालमस्माभिरेवं संभृतबलैरपि शत्रुव्यसनमवेचमाणै
रुदासितव्यं?

राक्ष । कुमार, कुतोऽद्यापि कालहरणस्यावकाशः; प्रतिष्ठस्व
रिपुजयाय ।

मल । अमात्य, अपि किञ्चित् शत्रोर्व्यसनमपलब्धं?

राक्ष । गाढमुपलब्धं ।

मल । कीदृशं?

राक्ष । सचिवव्यसनं; किमन्यत् व्यसनं; अपकृष्टश्लाणक्या
चन्द्रगुप्तः ।

मल । अमात्य सचिवव्यसनमव्यसनमेव ।

राक्ष । कुमार, अन्येषां भूपतीनां कदाचिदमात्यव्यस
नमव्यसनमपि स्यात्, न पुनश्चन्द्रगुप्तस्य ।

मल । आर्य्य, ननु विशेषतश्चन्द्रगुप्तस्येति ।

राक्ष । किं कारणं यदस्यामात्यव्यसनमव्यसनं ।

मल । चन्द्रगुप्तप्रकृतीनां हि चाणक्यदोषा एवापरागहेतवः; तस्मिन्निराकृते प्रथममपि चन्द्रगुप्तानुरक्ताः प्रकृतयः, इदानीं पुनः सुतरामेव तत्रानुरागं दर्शयिष्यन्ति ।

राक्ष । कुमार नैवेदं; इह द्विप्रकाराः प्रकृतयश्चन्द्रगुप्तसहोत्थायिन्यो, नन्दकुलानुरक्ताश्च; तत्र चन्द्रगुप्तसहोत्थायिनीनां प्रकृतीनां चाणक्यदोषा एव विरागहेतवो, न नन्दकुलानुरक्तानां; तास्तु खलु नन्दकुलमनेन पितृकुलभूतं कृत्स्नं कृतघ्नेन घातितमित्यपरागामर्षाभ्यां विप्रकृताः सत्यः, स्वाश्रयमलभमानाश्चन्द्रगुप्तमेवानुवर्तन्ते; त्वादृशं पुनः प्रतिपक्षोद्धरणे सम्भावितशक्तिमभियोक्तारमासाद्य, क्षिप्रमेनं परित्यज्य, त्वामेवाश्रयन्ते इति । अत्र कुमारस्य वयमेव निदर्शनं ।

मल । अमात्य, किमेतदेवैकं सचिवव्यसनमभियोगकारणं चन्द्रगुप्तस्य? आहोस्त्रिदण्डदण्डस्ति ।

राक्ष । कुमार, किमन्यैर्वज्रभिरपि, एतद्धि तत्र प्रधानतमं ।

मल । अमात्य, कथं प्रधानतमं नाम; किमिदानीं चन्द्रगुप्तः स्वराज्यकार्यधुरमन्यत्र मन्त्रिण्यात्मनि वा समासज्य, स्वयं प्रतिविधातुमसमर्थः स्यात्?

राक्ष । बाढमसमर्थ एव ।

मल । किङ्कारणं ?

राक्ष । स्वायत्तसिद्धिषु, उभयायत्तसिद्धिषु, वा भूमिपालेषु, कदाचिदेतत् सम्भवति, नतु चन्द्रगुप्ते । चन्द्रगुप्तस्तु दुरात्मा, नित्यं सचिवायत्तसिद्धावेवावस्थितश्चतुर्विकलदवाप्रत्यक्षसर्वलोकव्यवहारः, कथमिव स्वयं प्रतिविधातुं समर्थः स्यात् । कुतः ;

अत्युच्छ्रिते मन्त्रिणि, पार्थिवे च, विष्टभ्य पादावुपतिष्ठते श्रीः ; सा स्त्रीस्वभावादसहा भरस्य तयोर्द्वयोरेकतरं जहाति । अपिच ॥

नृपोऽपकृष्टः सचिवात्तदर्पणस्तनन्धयोऽत्यन्तशिष्टः स्तनादिव, अदृष्टलोकव्यवहारमूढधीर्मुहूर्त्तमप्युत्सहते न वर्त्तितुं ॥

मल ॥ आत्मगतं ॥ दिष्ट्या न सचिवायत्ततन्त्रोऽस्मि ॥ प्रकाशं ॥ अमात्य, यद्यप्येवं तथापि खलु वज्रध्वभियोगकारणेषु सत्सु, सचिवव्यसनमभियुञ्जानस्य शत्रुमभियोक्तुर्नैकान्तिकी सिद्धिर्भवति ।

राक्ष ॥ ऐकान्तिकीमेव सिद्धिमवगन्तुमर्हति कुमारः । कुतः ।

तत्र्युत्कृष्टबले, ऽभियोक्तरि नृपे, नन्दानुरक्ते पुरे,

चाणक्ये चलिताधिकारविमुखे, मौर्ये नवे राजनि,

स्वाधीने मयि ॥ इत्यर्द्धोक्ते लज्जां नाटयन् ॥

स्वाधीने मयि मार्गमात्रकथनव्यापारयोग्याद्यमे ;

तद्वाञ्छान्तरितानि सम्प्रति विभो तिष्ठन्ति साध्यानि नः ।

मल । अमात्य, यद्येवमभियोगकालममात्यः पश्यति,
वल्किमास्यते; पश्य,

उत्तुङ्गास्तुङ्गकूलं सुतमदसलिलाः प्रस्यन्दिसलिलं,
श्यामाः श्यामोपकण्ठद्रुममलिमुखराः कल्लोलमुखरं,
स्रोतःखातावसीदत्तटमुरुदशनैरुत्सादिततटाः,
शोणं सिन्दूरशोणा मम गजपतयः पास्यन्ति शतशः ।

अपिच । गम्भीरगर्जितरवाः स्वमदाम्बुमिश्र
मासारवर्षमिव सीकरमुद्गिरन्त्यः ;
विन्ध्यं विकीर्णसलिलाद्भवमेघमाला,
रोत्यन्ति वारणघटानगरं मदीयाः ।

॥ इति भागुरायणेन सह निष्क्रान्तो मलयकेतुः ॥

राक्ष । कः कोऽत्र भोः ।

॥ प्रविश्य ॥ पुरुषः । आणवेदु अमच्चो ।

राक्ष । प्रियम्बदक, ज्ञायतां साम्बत्सरिकाणां द्वारि कस्ति
ष्टति ।

प्रियं । जं अमच्चो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रम्य चपणकं दृष्ट्वा पुनः
प्रविश्य च ॥ अमच्च, एसो क्खु सम्बत्सरिओ क्खवणओ (१) ।

(१) अमात्य एष, खलु साम्बत्सरिकः चपणकः ।

राक्ष ॥ स्वगतं अनिमित्तं सूचयित्वा ॥ कथं प्रथममेव क्षप
णकदर्शनं ।

प्रियं । जीवसिद्धी ।

राक्ष ॥ प्रकाशं ॥ अवीभत्सदर्शनं कारयित्वा, प्रवेशय ।

प्रियं । जं अमच्चो आणवेदि इति ॥ निष्क्रान्तः ॥

॥ ततः प्रविशति क्षपणकः ॥

क्षप । सासणमलिहन्ताणं पडिवज्जह, मोहवाहि वेज्जाणं,

जे पढममेत्तकडुअं, पच्छा पत्थं उवदिसन्ति ।

॥ उपसृत्य ॥ धम्मलाहो सावका भोदु (१) ।

राक्ष । भदन्त, निरूप्यतां, तावदस्माकं प्रस्थानयोग्यदि
वसः ।

क्षप ॥ नाय्येन चिन्तयित्वा ॥ सावका, णिलूविदे मुज्जत्ते ;
आमज्झरणादो णिवुत्तसत्तकला सोहणा तिही, संपुण्णचन्दा
पुण्णमासी, तुह्माणं उत्तलाए दिसाए दक्षिणां दिसं पत्थि
दाणं, दक्षिणदुवालिओ णक्खत्तओ । अविअ ।

अत्याहिमूहे सूले, उदिदे संपुण्णमण्डले चन्दे,

गहवद्बुहम्मू लग्गे, उदिदत्थमिदम्मि केदम्मि (२) ।

(१) शासनमर्हतां प्रतिपद्यध्वं मोहव्याधिवैद्यानां ।

ये प्रथममात्रकटकं पश्चात् पथ्यमुपदिशन्ति ।

धर्मलाभो भवतूपासकानां ।

(२) हे धर्मापासका निरूपितो मुहूर्तः आमध्यानात्

राक्ष । भदन्त, तिथिरेव तावत् न शुध्यति ।

क्षप । सावका

एकगुणा होइ तिथी, चउगुणे होइ एकवत्ते,
चउसत्तिगुणे लग्गे, एसे दोसदि सोमसिद्धंते ।
लग्गे होइ सुलग्गे, कूलग्राहं पलिहलिज्वासु,
पाविहि दीहलाहं चन्द्रस्य बलेण गच्छन्ते (१) ।

राक्ष । भदन्त, अपरैः साम्बतरिकैः साङ्गं सम्बाद्यतां ।

क्षप । सम्बादेदु सावके; अहं णिअं गेहं गमिस्सं (२) ।

राक्ष । न खलु कुपितो भदन्तः ।

क्षप । ए कुविदे तुह्माणं भदन्ते (३) ।

निवृत्तसप्तकला शोभना तिथिः, सम्पूर्णचन्द्रा पौर्णमासी, युष्मा
कमुत्तरस्यादिशो दक्षिणां दिशं प्रस्थितानां, दक्षिणद्वारिकं
नक्षत्रं । अपिच ।

अस्ताभिमुखे सूर्ये, उदिते सम्पूर्णमण्डले चन्द्रे,

गमनं बुधस्य लग्ने, उदितास्तमिते च केतौ ।

(१) एकगुणा भवति तिथिश्चतुर्गुणं भवति नक्षत्रं,

चतुःषष्टिगुणं लग्नं, एतत् दृश्यते सौमसिद्धान्ते ।

लग्नं भवति सुलग्नं, क्रूरग्रहं परिहर सत्वरं,

प्राप्स्यसि दीर्घलाभं चन्द्रस्य बलेन गच्छन् ।

(२) सम्बादयतूपासकः अहं निजं गेहं गमिष्यामि ।

(३) न कुपितो युष्माकं भदन्तः ।

राक्ष । कस्तर्हि ?

क्षप ॥ स्वगतं ॥ एं भदन्ते भ अवं कदन्ते; ॥ प्रकाशं ॥ जेण अत्तणो
पक्खं उज्झिअ परपक्खं प्पमाणीकलेसि (१) ।

॥ इति निष्क्रान्तः क्षपणकः ॥

राक्ष । प्रियम्बदक, ज्ञायतां का वेला वर्त्तत इति ।

प्रियं । जं अमच्चो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रम्य पुनः प्रविश्य च ॥
अत्याहिलाषी भ अवं सूले (२) ।

राक्ष ॥ आसनादुत्थाय विलोक्य च ॥ अये अस्ताभिलाषी
भगवान् सहस्रदीधितिः । तथाहि ।

आविर्भूतानुरागाः क्षणमुदयगिरेरुज्जिहानस्य भानोः,

पत्रच्छायः पुरस्तादुपवनतरवो दूरमाश्वेव गत्वा;

एते तस्मिन्निवृत्ताः पुनरितरककप्प्रान्तपर्यस्तविम्बे;

प्रायोभृत्यास्त्यजन्ति प्रचलितविभवं स्वामिनं सेवमानाः ।

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ चतुर्थोऽङ्कः ॥

(१) न भदन्तः; भगवान् कृतान्तः । येनात्मनः पत्रमुज्झि
त्वा परपत्रं प्रमाणीकरोषि ।

(२) अस्ताभिलाषी भगवान् सूर्यः ।

॥ अथ पञ्चमोऽङ्कः ॥

॥ ततः प्रविशति लेखमलङ्करणस्थलिकाञ्च समुद्रामादाय
सिद्धार्थकः ॥

सिद्धा । ही हीमाणहे !

बुद्धिजलणिज्झरेहिं सिचन्ती देसकालकलसेहिं,
दंसदस्सदि अज्ज फलं गरुअं चाणक्कणीदिलदा ।

गहिदो मए अज्ज चाणक्केण पढमलेहिदो लेहो, अमच्च
रक्खसस्स मुद्दालंच्छिदे; तस्सज्जेव्व मुद्दालंच्छिदा इअं आह
रणपेडिआ; चलिदोहि पाडलिउत्तं, ता जाव गच्छहि ॥ परि
क्रम्यावलोक्य च ॥ कहं क्खवणओ आअच्छदि ता? जाव मे
अशउणभूदं हि इमस्स दंसणं, ता आदित्तदंसणेण पडिह
णामि (१) ।

(१) आश्चर्य्यं! बुद्धिजलनिर्झरैः सिच्यमाना देशकालकलसैः ।

दर्शयिष्यति अद्य फलं गुरुकं चाणक्यनीतिलता ।

गृहीतो मयार्य्यचाणक्येन प्रथम लेखितो लेखः, अमात्य
राक्षसस्य मुद्रालाञ्छितः; तस्यैव मुद्रालाञ्छिता इयं आभ
रणसमुद्गिका; चलितोऽस्मि पाटलिपुत्तं तद्यावत् गच्छामि ।
कथं क्षणिकआगच्छति? यावन्मे अशकुनभूतमिमस्य दर्शनं
तस्मादादित्यदर्शनेन प्रतिहन्मि ।

॥ ततः प्रविशति चपणकः ॥

अलिहन्ताणं पणमामो, जे दे गंभीलदाए बुद्धीए,
लोउत्तलेहिं लोए सिद्धिं मग्गेहिं मग्गन्ति (१) ।

सिद्धा । भदन्त पणमामि (२) ।

चप । उवासका, धम्मलाहो दे होदु ॥ सिद्धार्थकं निर्व्वर्णं ॥
उवासका, समुद्दसन्तलणकदव्यवसायं विअ दे हिअअं
पेक्खामि (३) ।

सिद्धा । कहं भदन्तो जाणादि (४) ?

चप । उवासके, किं एत्थ जाणिदव्वं, णं एषज्जेव दे
मग्गणाकण्णधारे लेहे सूचेदि (५) ।

सिद्धा । जाणिदं भदन्तेण देसन्तलं चलिदोह्मि; ता कधेदु
भदन्तो कीदिसो अज्ज दिअहो (६) ।

(१) अर्हतां प्रणमामो, ये ते गम्भीरतया बुद्धेः,

लोकोत्तरैर्लोके सिद्धिं मार्गैर्मार्गयन्ति ।

(२) भदन्त प्रणमामि ।

(३) उपासक, धर्मलाभस्ते भवतु । उपासक, समुद्रसन्त
रणकृतव्यवसायमिव ते हृदयं पश्यामि ।

(४) कथं भदन्तो जानाति ।

(५) उपासक, किमत्र ज्ञातव्यं; ननु एषएव ते मार्गणाकर्ण
धारो लेखः सूचयति ।

(६) ज्ञातं भदन्तेन देशान्तरं चलितोऽस्मि; अथ कथयतु
भदन्तः कीदृशोऽद्य दिवसः ।

क्षप ॥ विहस्य ॥ उवासका, मुण्डं मुण्डिअ तुमं एकवत्ताणि
पुच्छसि (१) ?

सिद्धा । भदन्त, सम्पदं पि किं जादं ता कधेहि; जदि अत्त
णो अणुजलं भविस्सदि ता गमिस्सं; अण्णधा णिवत्तिस्सं (२) ।

क्षप । उवासकाणं सम्पदं एदस्सिं मलअकेदुकडए, अणु
जलं, अणुजलं वा, अग्रहीदमुद्दो ए गच्छीअदि (३) ।

सिद्धा । भदन्त, तदो कधं क्खु दाणीं ?

क्षप । उवासका णिसामेहि; पढमं दाव एत्थ मलअकेदु
कडए लोअस्स अणिवालिअ णिग्गमपवेसा आसी; दाणीं
इदो पचासणे कुसुमउरे, एकोवि अमुद्दालंच्छिदो णिकमिदुं
पविसिदुं वा अणुमोदीअदि; ता जदि भागुरायणस्स मुद्दालं
च्छिदोऽसि, तदो गच्छ वीसत्थो; अण्णधा णिवत्तिअ णिउक्कण्ठं
चिट्ठ, मातुमं गुम्माट्ठाणाधिवेहिं संजमिदकलचलणो राअउलं
प्पवेसीअसि (४) ।

(१) उपासक, मुण्डं मुण्डयित्वा त्वं नक्षत्राणि पृच्छसि ?

(२) भदन्त साम्प्रतमपि किं जातं तत्कथय; यदि अनु
कूलं भवेत् तदा गमिष्यामि, अन्यथा निवर्त्तिये ।

(३) उपासकानां साम्प्रतमेतस्मिन् मलयकेतुकटकं, अनु
कूलमनन्कूलम्वा, अग्रहीतमुद्गो न गच्छति ।

(४) उपासक निशामय; प्रथमं तावदत्र कटके लोकस्या
निवारितनिष्क्रमणप्रवेशआसीत्; इदानीं इतः प्रत्यासन्ने कुसुम
पुरे, न कोऽपि अमुद्रालाञ्छितो निष्क्रमितुं प्रवेष्टुं वा अनुमो

सिद्धा । किं ए आणादि भदन्तो, जघा अमच्च रक्खसस्स
केलिअरो मन्त्विओ सिद्धत्थओ अहत्ति; ता अमुद्दालंच्छिदं
पि मं णिक्कमन्तं कस्स सत्तो णिवारेदुं (१) ?

चप । उवासका, रक्खसस्स वा पिशाचस्स केलिको हो
हि, एत्थि उए दे अमुद्दालंच्छिदस्स णिक्कमणोवाओ (२) ।

सिद्धा । भदन्त, भण, कथं मे कज्जसिद्धि होदुत्ति (३) ।

चप । उपासका, गच्छ; होदु दे कज्जसिद्धी । अहंपि
भागुराअणादो पाडलिउत्तं गन्तुं मुद्दं जच्चेमि (४) ।

॥ इति निष्क्रान्तौ, प्रवेशकः ॥

द्यते; तत् यदि भागुरायणस्य मुद्रालाञ्छितोऽसि, तदा गच्छ
विश्वस्तः; अन्यथा निवृत्य निरुत्कण्ठं तिष्ठ, मा त्वं गुल्मस्थाना
धिपैः संयमितकरचरणो राजपुरे प्रवेश्यसे ।

(१) किं न जानाति भदन्तः, यथा अमात्यराक्षसस्य
केलिकरो मन्त्रितः सिद्धार्थकोऽहमिति, तदमुद्रालाञ्छित
मपि मां निष्क्रामन्तं कस्य शक्तिर्निवारयितुं ?

(२) उपासक, राक्षसस्य पिशाचस्य वा केलिकरो भव,
नास्ति पुनस्ते अमुद्रालाञ्छितस्य निष्क्रमणोपायः ।

(३) भदन्त, भण, कथं मे कार्यसिद्धिर्भवतु ।

(४) उपासक, गच्छ; भवतु ते कार्यसिद्धिः । अहमपि भागु
यणात् मुद्रां यच्छामि ।

॥ ततः प्रविशति पुरुषेणानुगम्यमानो भागुरायणः ॥

भागु ॥ आत्मगतं ॥ अहो विचित्रता आर्य्यचाणक्यनीते !

कुतः; मुज्जर्लक्ष्योद्भेदा, मुज्जरधिगमाभावगहना,

मुज्जः संपूर्णाङ्गी, मुज्जरतिक्लृप्ता कार्यवशतः,

मुज्जर्भक्ष्यद्वीजा, मुज्जरपि वज्रप्रापितफले

त्यहो चित्राकारा नियतिरिव नीतिर्नयविदः ।

॥ प्रकाशं ॥ भद्र, भासुरक, न मां दूरीभवन्तमिच्छति
कुमारः, अतोऽस्मिन्नेवास्थानमण्डपे विन्यस्यतामासनं ।

पुरुषः । एदं आसनं, उपविशदु अज्जो ।

भागु ॥ उपविश्य ॥ भद्र भासुरक, यः कश्चिन्मुद्रार्थी मां द्रष्टु
मिच्छति, स त्वया प्रवेशयितव्यः ।

पुरु । जं अज्जो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रान्तः ॥

भागु ॥ स्वगतं ॥ कष्टमेवमपि नामायमस्मासु स्नेहवान्
कुमारो मलयकेतुरिति सन्धातव्यः इत्यहो दुष्करं । अथवा ।

कुले, लज्जायां च, स्वयशसि च, माने च, विमुखः,

शरीरं विक्रीय क्षणिकधनलाभाद्धनवति ;

तदाज्ञां कुर्वाणो, हितमहितमित्येतदधुना

विचारातिक्रान्तः, किमिति परतन्त्रो विमृशति ।

॥ ततः प्रविशति प्रतीहार्यनुगतो मलयकेतुः ॥

मल ॥ स्वगतं ॥ अहो, राक्षसं प्रति मे विकल्पवाज्जल्यादा
कुला बद्धिर्न निश्चयमधिगच्छति । कुतः ।

भक्त्या नन्दकुलानुरागदृढया नन्दान्वयालम्बिना,
किं चाणक्यनिराकृतेन कृतिना मौर्येण सन्धास्यते;
स्यैर्यं भक्तिगुणस्य वा विगणयन् किं सत्यसन्धो भवे
दित्यारूढकुलालचक्रमिव मे चेतश्चिरं भ्राम्यति ।

॥ प्रकाशं ॥ विजये, क्व भागुरायणः ?

प्रतोहारी । कुमार, एषो क्व कडआदो णिकमिदुकामाणं
मुद्रासम्पदानाधिआरे चिट्ठदि (१) ।

मल । विजये, मुहूर्त्तं निभृतपदसञ्चारी भव, यावदस्य परा
ङ्मुखस्यैव पाणिभ्यां नयने पिदधामि ।

प्रतो । जं कुमारो आणवेदि ।

॥ प्रविश्य ॥ भासुरकः । अज्ज, एषो क्व क्ववणओ मुद्रा
णिमित्तं अज्जं पेक्खिदुमिच्छदि (२) ।

भागु । प्रवेशय ।

भासु । जं अज्जो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रान्तः ॥

॥ प्रविश्य ॥ चपणकः । सावआणं धम्मविद्धी होदु (३) ।

भागु ॥ नाय्येनावलोक्य स्वगतं ॥ अये, राक्षसस्य मित्रं,

(१) एष खलु कटकानिष्क्रमितुकामानां मुद्रासम्पदाना
धिकारे तिष्ठति ।

(२) आर्य्य एष खलु चपणको मुद्रानिमित्तं आर्य्यं द्रष्टु
मिच्छति ।

(३) धर्मलाभ उपासकानां भवतु ।

जीवसिद्धिः ॥ प्रकाशं ॥ भदन्त न, खलुराक्षसस्य प्रयोजनमेव किञ्चिदुद्दिश्य गम्यते।

क्षप ॥ कर्णौ पिधाय ॥ सन्तं पावं, सन्तं पावं; सावका, तर्हि ज्जेव्व गमिस्सं, जर्हिं रक्खसस्स पिशाचस्स वा नामंपि ण सुणो अदि (१)।

भागु। भदन्त, वलीयांस्ते सुहृदि प्रणयकोपः; तत् किमपराद्धं राक्षसेन भदन्तस्य?

क्षप। सावका, ण मम किंपि रक्खसेण अवलद्धं; सअं जेव्व मन्दभाओ अप्पाणं अवलद्धामि (२)।

भागु। भदन्त, वर्द्धयसि मे कुतूहलं।

मल ॥ स्वगतं ॥ मम च।

भागु। श्रोतुमिच्छामि।

मल ॥ स्वगतं ॥ अहमपि।

क्षप। सावका किं एदिणा सुणिदेण (३)।

भागु। भदन्त, यदि रहस्यं, तदा तिष्ठतु।

(१) शान्तं पापं; हे उपासक, तत्रैव गमिष्यामि, यत्र राक्षसस्य पिशाचस्य वा नामापि न श्रूयते।

(२) उपासक, न मे राक्षसेनापराद्धं, स्वयमेव मन्दभाग्य आत्मनोऽपराध्यामि

(३) उपासक, किमेतेन श्रुतेन।

क्षप । उपासका एहि रहस्यं (१)

भागु । तर्हि कथ्यतां ।

क्षप । सावका, एत्थि एदं; तधाविण कधइस्स अदिणिसंसं(२)।

भागु । भदन्त अहमपि मुद्रां न दास्यामि ।

क्षप ॥ स्वगतं ॥ युक्तमिदानीमर्थिने कथयितुं ॥ प्रकाशं ॥
का गदी; एसे णिवेदेमि, सुणादु सावको । अत्थि दाव हगे
अधस्सो पढमं पाडलिउत्ते निवसमाणो लक्खसस्स मित्तत्तण
मुवगदे; तहिच्च अन्तले लक्खसेण गूढं विसकळापओअं समु
प्पादिअ, घादिदे देवे पव्वदीसले (३) ।

मल ॥ सवाप्पमात्मगतं ॥ कथं, राक्षसेन घातितस्लातो न
चाणक्येण ?

भागु । भदन्त, ततस्ततः ।

क्षप । तदोहगोलक्खसस्स मित्त कदुअ, चाणक्कहदएण
सणिकालं एअरादो णिवासिदो; दाणींपि लक्खसेण णिअ

(१) उपासक नहि रहस्यं ।

(२) नास्तीदं, तथापि न कथयिष्यामि अतिनृशंसं ।

(३) का गतिः एष निवेदयामि शृणोतुपासकः अस्ति
तावदहमधन्यः प्रथमं पाटलिपुत्रे निवसन् राक्षसस्य मित्रत्व
मुपगतः; तस्मिन्नेवान्तरे राक्षसेन गूढविषकन्याप्रयोगमुत्पाद्य,
घातितो देवः पर्वतेश्वरः

णिअराअकज्जकुसलेण किंपि तादिसं आलम्भीअदि, जेण हग्ग
जीअलोआदो णिव्वासिआमि (१) ।

भागु । भदन्त, प्रतिश्रुतराज्याद्धसंप्रदानमनिच्छता चाण
क्यहतकेनेदमकार्यमनुष्ठितं, न राक्षसेनेति श्रुतमस्माभिः ।

क्षप ॥ कर्णे पिधाय ॥ सन्तं पावं, उवासका, चाणको विष
कणाए णामंपि ए जाणादि; तेणज्जेव्व दुष्टबुद्धिणा लक्खसेण
एसा अकज्जसिद्धी कदा (२) ।

भागु । भदन्त, कष्टमिदं; इयं मुद्रा; एहि कुमारं संश्रावयाव ।

मल । श्रुतं, सखे, श्रवणविदारणं वचः,

सुहृन्मुखाद्रिपुमधिकृत्य भाषितं;

पितुर्वधव्यसनमिदं हि येन, मे

चिरादपि द्विगुणमिवाद्य वर्द्धते ।

क्षप ॥ स्वगतं ॥ अये, श्रुतं मलयकेतुहतकेन, कृतार्थोऽस्मीति

॥ निष्क्रान्तः क्षपणकः ॥

मल ॥ प्रत्यक्षवदाकाशे लक्ष्यं बध्वा ॥ राक्षस, युक्तमिदं ।

(१) ततोऽहं राक्षसस्य मित्रं कृत्वा, चाणक्यहतकेन सनि
कारं नगरान्निर्वासितः; इदानीमपिराक्षसेन निजनिजराज
कार्यकुशलेन किमपि तादृशमालभ्यते, येनाहं जीवलोकात्
निर्वास्ये ।

(२) शान्तं पापं! चाणक्योविषकन्यायानामपि न जानाति;
तैर्नैव दुष्टबुद्धिना राक्षसेन एषा अकार्यसिद्धिः कृता ।

मित्रं ममायमिति निर्वृतचित्तवृत्तिं,
विश्रम्भतस्त्वयि निवेशितसर्वकार्यं;
तातं निपात्य, सहबन्धुजनाचितोयै
रन्वर्थतोऽपि ननु राक्षस, राक्षसोऽसि ।

भागु ॥ स्वगतं ॥ रक्षणीया राक्षसस्य प्राणा, इत्यार्यादेशः;
भवत्वेवं तावत् ॥ प्रकाशं ॥ कुमार, अलमावेगेन ; आसनस्थं
कुमारं किञ्चिद्विज्ञापयितुमिच्छामि ।

मल ॥ उपविश्य ॥ सखे, किमसि वक्तुकामः ।

भागु । कुमार, इह खलु अर्थशास्त्रव्यवहारिणामर्थवशा
दरिमित्रोदासीनव्यवस्था । न लौकिकानामिव स्वेच्छावशात्;
यतस्तस्मिन् काले सर्वार्थसिद्धिं राजानमिच्छतो राक्षसस्य,
चन्द्रगुप्तादपि बलीयस्तथा सुगृहीतनामा देवः पर्वतेश्वर एव
अर्थपरिपन्थी, महानरातिरासीत्; तस्मिंश्च काले, राक्षसेनेदं
मनुष्ठितमिति नातिदोषमिवात्र पश्यामि । पश्यतु कुमारः ;

मित्राणि शत्रुत्वमिवानयन्ती, मित्रत्वमप्यर्थवशाच्च शत्रून्,
नीतिर्नयत्यस्मृतपूर्ववृत्तं जन्मान्तरं जीवतएव पुंसः ।

तदत्र वस्तुन्यनुपालभ्यो राक्षसः ; आनन्दराज्यलाभादनु
याह्यश्च ; परतस्तस्य परिग्रहे, परित्यागे वा, कुमारः प्रमाणं
भविष्यति ।

मल । एवं भवतु, सखे, सम्यक् दृष्टवानसि । अन्यथास्य बधे
प्रकृतिचोभः स्यात्, एवञ्च सन्दिग्धो विजयः स्यादस्माकं ।

॥ प्रविश्य ॥ पुरुषः । जअदु जअदु कुमारो ; अअं अज्जस्स
गुमहाणाधिकिदो दीहचक्खू अज्जं विण्णवेदि ; एसो क्खु अहोहिं
कडआदो णिक्कमन्तो अगहीदमुद्दो सलेहो पुरुसो गहीदो ;
ता पच्चक्खीकरेदु णं अज्जोत्ति (१) ।

भागु । भद्र प्रवेशय ।

पुरु । जं अज्जो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रान्तः ॥

॥ ततः प्रविशति पुरुषेणानुगम्यमानः संयतः सिद्धार्थकः ॥

सिद्धा ॥ स्वगतं ॥

तिप्पन्तीए गुणेषुं, दोषेषुं परंमुहं करन्तीए,

अह्वारिसजणणीए पणमामो सामिभत्तीए (२) ।

पुरु ॥ उपसृत्य ॥ अज्ज, अअं सो पुरिसो (३) ।

भागु ॥ नाय्येनावलोक्य ॥ भद्र, किमयमागन्तुक आहो
खिदिहैव कस्यचित् परिग्रहः ?

(१) जयतु जयतु कुमारः; अयं आर्यस्य गुल्मस्थाना
धिकारी दीर्घचक्षुर्विज्ञापयति ; एष खलु अस्माभिः कटकात्
निष्क्रामन् अगृहीतमुद्रः सलेखः पुरुषो गृहीतः ; तत् प्रत्यक्षी
करोत्वेनमार्य इति ।

(२) तर्पयन्त्या गुणेषु, दोषेषु पराङ्मुखं कुर्वन्त्याः,

अस्माकं जनन्या प्रणमामः स्वामिभक्तेः ।

(३) सोऽयं पुरुषः ।

सिद्धा । अज्ज अहं क्खु अमच्चरक्खसस्स पासपलिवत्ती

॥ १ ॥

भागु । भद्र, तत्किमर्थमगृहीतमुद्रः कटकानिष्क्रामसि ।

सिद्धा । अज्ज, कज्जगोरवेण्हि तुवराइदो (२) ।

भागु । कीदृशं तत्कार्यगौरवं, यद्राजशासनमुल्लङ्घयसि ।

मल । सखे भागुरायण, लेखमुपानय ।

सिद्धा ॥ भागुरायणाय लेखमर्पयति ॥

भागु ॥ सिद्धार्थकहस्तालेखं गृहीत्वा मुद्रां दृष्ट्वा ॥ कुमार,
अयं लेखः, राक्षसनामाङ्कितेयं मुद्रा ।

मल ॥ मुद्रां परिपालयन्नुद्वाह्य, दर्शय ।

भागु ॥ तथा कृत्वा दर्शयति ॥

मल ॥ गृहीत्वा वाचयति ॥ स्वस्ति, यथा स्थाने कुतोऽपि, कोऽपि,
कमपि, पुरुषविशेषमवगमयति, अस्मादिपचं निराकृत्य, दर्शिता
सत्यवादिता सत्यवता । साम्राज्यमेषामपि प्रथममुपन्यस्तस
न्धीनामस्मात्सुहृदां, पूर्वप्रतिज्ञातसन्धिपरिपणवस्तुप्रतिपादनेन
सत्यसन्धः, प्रीतिमुत्पादयितुमर्हति । एते ह्येवमुपगृहीताः
सन्तः, स्वाश्रयविनाशेनैवोपकारिणमारोधयिष्यन्ति । अविस्मृतम
येतत् सत्यवतः स्मारयामि, एतेषां मध्ये केचिदरेः कोषदन्ति

(१) आर्य्य, अहं खलु अमात्यराक्षसस्य पार्श्वपरिवर्त्ती ।

(२) आर्य्य, कार्य्यगौरवेणास्मि त्वरितः ।

भ्यामर्थिनः केचिद्विषयेणेति ; अस्मान् प्रति अलङ्कारत्रयञ्च;
यत्सत्यवतानुप्रेषितं तदुपगतं, अस्माभिरपि लेखस्याशून्यार्थं,
किञ्चिदनुप्रेषितं, तदुपगमनीयं वाचिकञ्चाप्ततमात् सिद्धा
र्थकात् श्रोतव्यमिति ।

मल । सखे भागुरायण, कीदृशो लेखार्थः ।

भागु । भद्र सिद्धार्थक, कस्यायं लेखः ।

सिद्धा । अज्ज ए आणामि (१) ।

भागु । हे धूर्त्त, लेखो नीयते; न च ज्ञायते कस्येति सर्व्वं, ताव
त्तिष्ठतु ; वाचिकं त्वत्तः केन श्रोतव्यं ?

सिद्धा । तुहोहिं ।

भागु । किमस्माभिः

सिद्धा । तुहोहिं गहीदो, ए आणामि किं कथेति (२) ।

भागु ॥ सक्रोधं ॥ एष ज्ञास्यसि ; भद्र भासुरक,
वहिर्नीत्वा, ताड्यतां तावत्, यावत् सर्व्वमनेन कथितं भवेत् ।

पुरु । जं अज्जो आणवेदित्ति ॥ सिद्धार्थकेन सह निष्क्रान्तः ॥
॥ पुनः प्रविश्य ॥ अज्ज, इयं तस्स ताडोअमाणस्स लक्खस
मुद्दालंच्छिदा आरहणपेडोआ णिवडिदा (३) ।

(१) आर्य्यं न जानामि ।

(२) युष्माभिर्गृहीतो न जानामि का कथेति ।

(३) इयं तस्य ताड्यमानस्य राक्षसमुद्रालाञ्छिता
भरणपेटिका निपतिता ।

भागु ॥ विलोक्य ॥ कुमार, इयमपि राक्षसमुद्राङ्कितैव ।
मल । अनया सलेखोऽस्यापून्यार्थो भविष्यति । इमा
मपि मुद्रां परिपालयन्नुद्वाह्य, दर्शय ।

भागु ॥ तथा कृत्वा दर्शयति ॥

मल ॥ विलोक्य ॥ अये, तदिदमाभरणं यन्मया स्वशरी
रादवतार्य, राक्षसाय प्रेषितं; व्यक्तं चन्द्रगुप्तस्यायं लेखः ।

भागु । कुमार, एष निर्णीयते संशयः । भद्र पुनरपि ताड्यतां ।

पुरु । जं अज्जी आणवेदित्ति ॥ निष्क्रम्य पुनः प्रविश्य च ॥

अज्ज एसो खु ताडोअमाणोविण्वेदि कुमारस्स स्सयंजेव्व
णिवेदेमत्ति १)

मल । प्रवेशय ।

पुरु । जं कुमारो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रम्य सिद्धार्थकेन सह
प्रविशति ॥

सिद्धा ॥ पादयोर्निपत्य ॥ अभय, मे कुमारो प्रसादं करोतु
(२) ।

मल । भद्र, भद्र, अभयमेव परायत्तजनस्य, तन्निवेद्यतां
यथावस्थितं ।

(१) आर्य्य एष खलु ताड्यमानो विज्ञापयति कुमारस्य
स्वयमेव निवेदयामीति ।

(२) अभयेन मे कुमारः प्रसादं करोतु ।

सिद्धा । णिसामेदु कुमारो; अहं खलु अमच्चरक्खसेण दूमं लेहं देइअ, चन्दउत्तसकासं पेसिदोह्मि (१) ।

मल । भद्र, वाचिकमिदानीं श्रोतुमिच्छामि ।

सिद्धा । कुमार, संदिठोह्मि अमच्चरक्खसेण, जघा, एते मम पिअवअस्मा पञ्च राआणो तुए सह पढमसमप्पलसन्धाणा; जहा, कुलूदाहिवो चित्तवम्मा, मलजअणवदाधिवो सीहणा दो, कस्सोरदेसणा हो पुक्खरक्खो, सिन्धुराओ सिन्धुसेणो, पारसी आधिवदी मेहक्खोत्ति, एत्थजेव्व पढमभणिदा तिस्सि । राआणो दे मलअकेदुणो विसअं अहिलसन्ति; इदरेवि दुवे कोसहत्थि बलत्ति । ता जघा, चाणकं णिराकरीअ महाराएण, मम प्पोदी उप्पादिआ, तधा एदाणंपि पढमभणिदो अत्थो प्पसादइदव्वो; एत्तिको राअसन्देसोत्ति (२) ।

(१) निशामयतु कुमारः; अहं खलु अमात्यराक्षसेन दूमं लेखं दत्वा, चन्द्रगुप्तसकाशं प्रेषितोऽस्मि ।

(२) कुमार, संदिष्टोऽस्मि अमात्यराक्षसेन, यथा, एते मम प्रियवयस्या पञ्च राजानस्त्वया सह प्रथमसमुत्पन्न सन्धानाः; यथा, कुलूताधिपश्चित्रवर्मा, मलयजनपदाधि सिंहनादः, काश्मीरदेशाधिपः पुष्कराशः, सिन्धुराजः सिन्धुसेनः, पारसीकाधिपतिर्मेघाक्ष इति । अत्रैव ये प्रथमभणितास्त्वयो राजानस्ते मलयकेतोर्विषयमभिलषन्ति; इतरावपि द्वौ हस्तिबलमिति । तद्यथा चाणक्यं निराकृत्य महाराजेन मम

मल ॥ स्वगतं ॥ कथं चित्रवर्मादयोऽपि मह्यमभिद्रु
ह्यन्ति; अतएवैतेषां राक्षसे निरतिशया प्रीतिः ॥ प्रकाशं ॥
विजये, अमात्यराक्षसं द्रष्टुमिच्छामि ।

प्रती । जं कुमारो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रान्ता ॥

॥ ततः प्रविशत्यासनस्थः स्वभवनगतः पुरुषेणानुगम्यमानः
सचिन्तो राक्षसः ॥

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ असम्पूर्णमस्मद्वलं चन्द्रगुप्तबलैरिति; यत्,
सत्यं न मे मनसः शुद्धिरस्ति । कुतः ।

साध्ये निश्चितमन्वयेन कथितं विभ्रत्स्वपक्षस्थितिं,

व्यावृत्तञ्च विपक्षतो भवति, यत्तत् साधनं सिद्धये ।

यत् साध्यं स्वयमेव तुल्यमुभयोः पक्षे विरुद्धञ्च य

त्तस्याङ्गीकरणेन वादिन इव स्यात् स्वामिनो निग्रहः ।

अथवा । तैस्तैर्विज्ञातापरागहेतुभिः प्राक्परिगृहीतोप
जापैरापूर्णमिति न विकल्पयितुमर्हामि ॥ प्रकाशं ॥ प्रियम्वदक,
उच्यन्तामस्मद्वचनात् कुमारानुयायिनो राजानः; सम्प्रति
दिने दिने प्रत्यासीदति कुसुमपुरं; अतः परिकल्पितविभागे
र्भवद्भिः प्रयाणे प्रस्थातव्यं । कथमिति ।

प्रस्थातव्यं पुरस्तात्स्वशमगधगणैर्मामनु व्यूढसैन्यै

गान्धारैर्मध्ययाने सजवनपतिभिः सन्निधेरप्रयत्नः;

प्रीतिरुत्पादिता, तथा एतेषामपि प्रथमभणितोऽर्थः संपाद
यितव्य इति एतावान् राजसन्देश इति ।

पश्चाद्गच्छन्तु कीराः, शकनरपतयः, संवृताश्चेदिहणैः,
कौलूताद्यश्च शिष्टः पथि परिवृणुयाद्राजलोकः कुमारं।
प्रियं। जं अमचो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रान्तः ॥

॥ ततः प्रविश्य प्रतीहारी ॥ जअदु जअदु अमचो ; अमचं
इच्छदि कुमारो पेक्खिदुं (१)

राक्ष। भद्रे, मुहूर्त्तं तिष्ठ। कः कोऽत्र भोः ?

॥ प्रविश्य ॥ पुरुषः। आणवेदु अमचो।

राक्ष। भद्र, शकटदासं प्रति ब्रूहि, यथा परिधापिता वय
माभरणं कुमारेण; तन्न युक्तमिदानीमस्माभिरनलङ्कृतैः कुमा
रदर्शनमनुभवितुं; अतो यत्तदलङ्करणत्रयं क्रीतं तन्मध्यादेकं
दीयतामिति।

पुरु। जं अमचो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रम्य पुनः प्रविश्य च ॥
अमच, इमं तं अलङ्करणं (२)।

राक्ष ॥ नाय्येनावलोक्यात्मानमलङ्कृत्योत्थाय च ॥
भद्र, राजकुलगामिनं मार्गमादेशय।

प्रती। एदु अमचो।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ अधिकारपदं नाम निर्दोषस्यापि पुरु
षस्य महदाशङ्कास्थानं। कुतः ;

(१) जयतु जयत्वमत्यः अमात्यमिच्छति कुमारः प्रेक्षितुं।

(२) अमात्य इदं तदलङ्करणं।

भयं तावत् सेव्यादभिनिविशते सेवकजनं,

ततः प्रत्यासन्नाद्भवति हृदयेष्वेव निहितं;

ततोऽध्यारूढानां पदमसुजनोद्देगजननं,

मतिः सोच्छ्रायाणां पतनमनुकूलं कलयति ।

॥ परिक्रम्य ॥ प्रती । अमच्च, अत्रं कुमारो चिठ्ठदि, ता उप
सप्पदु एं अमच्चो (१) ।

राक्ष ॥ नाय्येनावलोक्य ॥ अये, अयं कुमारस्तिष्ठति,
यएषः,

पादाये दृशमवधाय निश्चलन्तीं,

शून्यत्वादपरिगृहीततद्विशेषां ;

वक्त्रेन्दुं वहति करेण दुर्व्वहाणा

कार्याणां कृतमिव गौरवेण नम्रं ।

॥ उपसृत्य ॥ विजयतां, विजयतां, कुमारः ।

मल । आर्य्य, अभिवादये, इदमासनमास्यतां ।

राक्ष ॥ उपविशति ॥

मल । अमात्य, चिरमदर्शनेनार्य्यस्य वयमुद्दिग्नाः ।

राक्ष । कुमार, प्रयाणे प्रतिविधानमनुतिष्ठता मया, कुमा
रादयमुपालम्भोऽधिगतः ।

मल । अमात्य, प्रयाणे कथं प्रतिविहितमिति श्रोतुमि
च्छामि ।

(१) अमात्य, अयं कुमारस्तिष्ठति, तदुपसर्पत्वेनममात्यः ।

राक्ष । कुमार, एवमादिष्टाः कुमारस्यानुयायिनो राजानः;
॥ प्रस्थातव्यमित्यादिश्लोकं पुनः पठति ॥

मल ॥ स्वगतं ॥ विज्ञायते कथं, यएव मदिनाशेन चन्द्र
गुप्तमाराधयितुमुद्यतास्तएव मां परिवृण्वन्ति ॥ प्रकाशं ॥
आर्य्य, अस्ति कश्चिद्यः कुसुमपुरं प्रति गच्छति, ततआग
च्छति वा ।

राक्ष । कुमार, अवसितमिदानीं गतागतप्रयोजनं, ननु
पञ्चषैरहोभिर्वयमेव तत्र गन्तारः ।

मल ॥ स्वगतं ॥ विज्ञायते ॥ प्रकाशं ॥ यद्येवं, तत्किमयमा
र्य्येण सलेखः पुरुषः कुसुमपुरं प्रस्थापितः ?

राक्ष ॥ विलोक्य ॥ अये सिद्धार्थकः ; भद्र, किमिदं ?

सिद्धा ॥ लज्जां नाटयन् ॥ प्रसीददु प्रसीददु अमचो; अमच्च,
ताडोअन्तेण मए ण पारिदं अमच्चस्स रहस्सं धारिदुं (१) ।

राक्ष । भद्र, कीदृशं तत् रहस्यमिति, न खल्ववगच्छामि ।

सिद्धा । ननु विण्वेमि, ताडोअन्तेण मए इत्यर्द्धोक्ते ॥ सभ
यमधोमुखस्तिष्ठति ॥ (२) ।

(१) प्रसीदतु प्रसीदत्वमात्यः; अमात्य, ताड्यमानेन मया
न पारितममात्यस्य रहस्यं धारयितुं ।

(२) ननु विज्ञापयामि, ताड्यमानेन मया ।

मल । भागुरायण, स्वामिनः, पुरस्ताद्भीतो, लज्जितश्च, नैष कथयिष्यति; अतः स्वयमेव आर्याय कथय ।

भागु । यदाज्ञापयति कुमारः । अमात्य, एष कथयति, यथाहममात्यराक्षसेन लेखं दत्त्वा, वाचिकञ्च सन्दिश्य, चन्द्रगुप्तसकाशं प्रस्थापितइति ।

राक्ष । भद्र सिद्धार्थक, अपि सत्यं ?

सिद्धा ॥ लज्जां नाटयति ॥ इमं ताड्योऽन्तेन मया निवेदिदं (१) ।

राक्ष । कुमार, अनृतमेतत् । ताड्यमानः किं न ब्रूयात् ।

मल । भागुरायण, दर्शय लेखं, वाचिकञ्चायमस्मै स्वभृत्यः कथयिष्यति ।

भागु ॥ श्रुत्वा लेखमवलोकयन् ॥ कोऽपि कुतोऽपि कमपि पुरुषमवगमयतीति वाचयति ॥

राक्ष । कुमार, कुमार, शत्रोः प्रयोग एषः ।

मल । लेखस्याशून्यार्थमार्येणैदमाभरणमनुप्रेषितं; इति तत् कथं शत्रोः प्रयोग एष स्यात् ॥ इत्याभरणं दर्शयति ॥

राक्ष ॥ आभरणं निर्व्वण्य ॥ कुमार, नैतन्मयानुप्रेषितं; एतद्धि कुमारेण मह्यं दत्तं, मया च परितोषस्थाने सिद्धार्थकाय दत्तं ।

(१) इदं ताड्यमानेन मया निवेदितं ।

भागु । भो अमात्य, ईदृशस्याभरणविशेषस्य, विशेषतः
कुमारेण स्वगात्रादवतार्य, दत्तस्यायं परित्यागभूमिः ?

मल । वाचिकमप्याप्ततमात् सिद्धार्थकात् श्रोतव्यमिति
लिखितमार्येण ।

राक्ष । कुतो वाचिकं ? कस्य वा लेखः ? अयमेवास्मादीयो न
भवति ।

मल । इयं तर्हि कस्य मुद्रा ?

राक्ष । कुमार, कपटमुद्रामप्युत्पादयितुं शक्नुवन्ति धूर्ताः ।

भागु । कुमार, सम्यगमात्यो विज्ञापयति । भद्रसिद्धार्थक,
केनायं लिखितो लेखः ।

सिद्धा ॥ राक्षसमुखमवलोक्य तूष्णीमधोमुखस्तिष्ठति ॥

भागु । अलं; पुनरात्मानं ताडयित्वा, कथय ।

सिद्धा । अज्ज सअड्ढासेण (१) ।

राक्ष । कुमार, यदि शकटदासेन लिखितस्तर्हि मयैव
लिखितः ।

मल । विजये, शकटदासं द्रष्टुमिच्छामि ।

प्रती । जं कुमारो आणवेदिन्ति ।

भागु ॥ स्वगतं ॥ न खल्वनिश्चितार्थमार्यचाणक्यप्रणिधयो
ऽभिधास्यन्ति, आगत्य शकटदासो वा, सोऽयं लेखइति प्रत्य

(१) आर्यशकटदासेन ।

भिञ्जाय पूर्यवृत्तं प्रकाशयेत्; एवं सति सन्दिहानो मलय
केतुरस्मिन् प्रयोगे स्यादरो भवेत् ॥ प्रकाशं ॥ कुमार, न
कदाचिदपि शकटदासे ऽमात्यराक्षसस्याग्रतो मया लिखित
इति प्रतिपत्स्यते; अतो ऽन्यलिखितमस्यानीयतां, यतो वर्णसंवाद
एवैतत् सर्व्वं विभावयिष्यति ।

मल । विजये, एवं क्रियतां ।

भागु । कुमार, मुद्रामप्यानयतु इयं ।

मल । उभयमपि क्रियतां ।

प्रती । जं कुमारो आणवेदित्ति ।

॥ निष्क्रम्य पुनः प्रविश्य ॥ कुमार, इदं खलु तं सशकटदासेण
सहस्यलिहिदं पत्तञ्च, मुद्रा च (१) ।

मल ॥ उभयमपि नाव्येनावलोक्य ॥ आर्य्य, संवदन्य
चराणि ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ संवदन्यचराणि; शकटदासस्तु मम
मित्रमिति विसंवदन्यचराणि; तत् किं शकटदासेन लिखितः ।

स्मृतं स्यात् पुत्रदाराणां, विसृताः स्वामिभक्तयः,

चलेष्वर्थेषु लुब्धेन, न यशःस्वनयायिषु ?

अथवा कः सन्देहः ?

(१) कुमार, इदं खलु तत् शकटदासेन सहस्यलिखितं
पत्तञ्च, मुद्रा च ।

मुद्रा तस्य कराङ्गुलिप्रणयिनी, सिद्धार्थकस्तत्सुहृ
 त्तस्यैवापरलेख्यसूचितमिदं पत्रं प्रयोगाश्रयं ;
 सुव्यक्तं शकटेन भेदपटुना सन्धाय सार्द्धं परै
 र्भर्तुः स्नेहपराङ्मुखेन, कृपणं प्राणार्थिना चेष्टितं ।

मल । आर्य्य, अलङ्कारत्रयं श्रीमता यदनुप्रेषितं, तदुपगत
 मित्यार्य्येण यल्लिखितं, तन्मध्यादेकं किमिदं ॥ निर्व्वर्ण्यात्मगतं ॥
 कथं तातेन धृतपूर्व्वमिदमाभरणं ॥ प्रकाशं ॥ आर्य्य, कुतोऽयम
 लङ्कारः ।

राक्ष । वणिग्भ्यः क्रयादधिगतः ।

मल । विजये, अपि प्रत्यभिजानाति भवती भूषणमिदं ।
 प्रती ॥ निर्व्वर्ण्यं सवाष्पं ॥ कुमार, कहं ए पञ्चभिः प्राणिसं;
 इमं खलु सुगृहीदणामधेएण देवेण पव्वदीसरेण धारिदपूर्व्वं
 (१) ।

मल ॥ सवाष्पं ॥ हा तात !

एतानि तानि तव भूषणवल्लभस्य
 गात्रोचितानि कुलभूषण भूषणानि,
 यैः शोभितोऽसि, मुखचन्द्रकृतावभासो,
 न च त्रवानिव शरत्समयप्रदोषः ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ कथं पर्व्वतेश्वरधृतपूर्व्वणीत्याह ?

(१) कथं न प्रत्यभिज्ञास्यामि, इदं खलु सुगृहीतनाम
 धेयेन देवेन पर्व्वतेश्वरेण धारितपूर्व्वं ।

॥ प्रकाशं ॥ व्यक्तमेतान्यपि तेन चाणक्यप्रयुक्तेन वणिग्जनेना
स्मासु विक्रीतानि ।

मल । आर्य्य, तातेन धृतपूर्वाणामाभरणानां विशेषत
चन्द्रगुप्तहस्तगतानामाभरणानां वणिग्भ्यः क्रयादधिगतइति,
न युज्यते एतत् । अथवा युज्यते एव ।

चन्द्रगुप्तस्य विक्रेतुरधिकं लाभमिच्छतः ;

कल्पिता मूल्यमेतेषां क्रूरेण भवता वयं ।

राक्ष ॥ आत्मगतं ॥ अहो, सुस्निष्टोऽभूदेष प्रयोगः । कुतः ;

लेखोऽयं न ममेति, नोत्तरमिदं, मुद्रा मदीया यतः ?

सौहार्दं शकटेन खण्डितमिति श्रद्धेयमेतत्कथं ?

मौर्य्ये भूषणविक्रयं नरपतौ को नाम संभावयेत् ?

तस्मात्सम्यतिपत्तिरेव हि वरं न ग्राम्यमत्रोत्तरं ।

मल । एतदार्य्यं पृच्छामि ।

राक्ष । यआर्य्यस्तं पृच्छ ; वयमिदानीमनार्य्याः संवृत्ताः ।

मल ।

मौर्य्योऽसौ स्वामिपुत्रः, परिचरणपरामित्तपुत्रस्तवाहं ;

दाता सोऽर्थस्य तुभ्यं, स्वमतमनुगतस्त्वन्तु मद्यं ददासि ;

दास्यं सत्कारपूर्वं ननु सचिवपदन्तत्र ते स्वाम्यमत्र,

स्वार्थं कस्मिन् समीहा पुनरधिकतरे त्वामनार्य्यं करोति ।

राक्ष । कुमार, एवमभियुक्तव्यवहारिणा भवतैव मे निर्णयो
दत्तः । कुतः । मौर्य्योऽसौ स्वामिपुत्र, इति युष्मदस्मदोर्व्यत्ययेन
पठति ।

मल ॥ लेखमलङ्करणस्थलिकां विनिर्दिश्य ॥ इदमिदानीं
किं?

राक्ष ॥ सवाप्यं ॥ विधेर्विलसितमिदं, न चाणक्यस्य । कुतः ;
भृत्यत्वे परिभावधामनि सति स्नेहात्प्रभूणां सतां,
पुत्रेभ्यः कृतवेदिनां कृतधियो येषामभिन्ना वयं ;
ते लोकस्य परीक्षकाः, क्षितिभृतः, पापेन येन क्षता
स्तस्येदं विपुलम्विधेर्विलसितं, पुंसां प्रयत्नच्छिदः ।

मल ॥ सक्रोधं ॥ कथमद्यापि निष्कूयते विधेर्विलसितमिदं,
न ममेति अनार्य्य ।

कन्यान्तीब्रविषप्रयोगविषमां कृत्वा, कृतघ्न, त्वया
विश्रम्भप्रवणस्तदा मम पिता नीतः कथाशेषताम् ;
सम्प्रत्याहितगौरवेण भवता मन्त्राधिकारे रिपोः,
प्रारब्धाः प्रणयाय मांसवदहो विक्रेतुमेते वयं ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ अयमपरो गण्डस्थोपरि विस्फोटः
॥ प्रकाशं ॥ कर्णेण पिधाय ॥ शान्तं पापं ; शान्तं पापं ; नाहं विष
कन्यामारोपितवानपापोऽहं पर्वतेश्वरे ।

मल । केन तर्हि व्यापादितस्तातः ।

राक्ष । दैवमत्र प्रष्टव्यं ।

मल ॥ सक्रोधं ॥ दैवमत्र द्रष्टव्यं ; न क्षणको जीवसिद्धिः ?

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ कथं जीवसिद्धिरपि चाणक्यप्रणिधिः ।
हन्त हृदयमपि मे रिपुभिः स्वीकृतं ।

मल ॥ सक्रोधं ॥

भागुरायण, आज्ञाप्यतां शिखरसेनः, सेनापतिः ये एतेन
राक्षसेन सह सौहार्दमुत्पाद्यास्रच्छरीराभिद्रोहेण चन्द्रगुप्त
मारोधयितुकामाः पञ्च राजानः । तद्यथा, कौतूतश्चित्रवर्मा,
मलयनरपतिः सिंहनादः, काश्मीरः पुष्कराक्षः, सिन्धुराजः सु
षेणः, पारसीकाधिराजो मेघाख्य इति । तत्र, तेषां मध्ये, ये त्रयः
प्रधानतमाः प्रथमां मदीयां भूमिं कामयन्ते, ते गम्भीरश्वभ्रमु
पनीय पांशुभिः पूर्यन्तां । इतरौ तु द्वौ हस्तिबलकामौ, हस्ति
नैव घात्येतामिति ।

पुरुषः । जं कुमारो आणवेदित्ति ॥ निष्क्रान्तः ॥

मल ॥ सक्रोधं ॥ राक्षस, राक्षस, नाहं विश्रम्भघाती
राक्षसो, मलयकेतुः खल्वहं; तद्गच्छ, समाश्रीयतां सर्वात्मना
चन्द्रगुप्त इति ।

विष्णुगुप्तश्च, मौर्यश्च, सममप्यागतौ लया ;

उन्मूलयितुमीशोऽहं त्रिवर्गमिव दुर्णयः ।

भागु । कुमार, कृतं कालहरणेन, शीघ्रमेव कुसुमपुरोपरो
धाय प्रतिष्ठन्तामस्रदलानि ।

गौडोनां लोभ्रधूलोपरिमलधवलान् धूम्रयन्तः कपोलान्,

क्लिश्यन्तः कृष्णिमानं भ्रमरकुलरुचः कुञ्चितस्यालकस्य,

पांशुव्यूहा बलानां, तुरगखुरपुटचोदलब्धात्मलाभाः,

शत्रूणामुत्तमाङ्गे गजमदसलिलच्छिन्नमूलाः पतन्तु ।

॥ इति सपरिजनो निर्गतो मलयकेतुः ॥

राक्ष ॥ सावेगं ॥ हा धिक्, कष्टं ! तेऽपि हतास्तपस्विनश्चिन्न
वर्मादयस्तत् कथं सुहृन्नाशाय राक्षसश्चेष्टते, न रिपुविना
शाय, तत्किमिदानीं करवाणि मन्दभाग्यः ?

किं गच्छामि तपोवनं, न तपसा शान्तिस्वैरं मनः;
किम्भर्तृननुयामि जीवति रिपौ; स्त्रीणामियं योग्यता ;
किम्वा खड्गसखः पताम्यरिवले, नेदं न युक्तं भवे
चेतश्चन्दनदासमोक्षरभसं रुन्ध्यात्कृतघ्नं न चेत् ।

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ पञ्चमोऽङ्कः ॥

॥ अथ षष्ठोऽङ्कः ॥

॥ ततः प्रविशत्यलङ्कृतः सहर्षं सिद्धार्थकः ॥

सिद्धा ।

जअदि जलदनीलो केसवो केसिघादी;

जअदि सुजणदिठ्ठीचन्द्रमा चन्द्रउत्तो ;

जअदि, जअणसज्जं जा अकाऊण सेणं,

पडिहदपडिवक्खा, अज्ज चाणक्कनीदी ।

जाव चिरस्स कालस्स पिअवअस्सं सुसिद्धत्यअं पेक्खामि ॥

परिक्रम्यावलोक्य च ॥ अअं उण पिअवअस्सओ समिद्धं

त्यओ इदोज्जेव आअच्छदि; ता जाव उवसप्पामि (१) ।

(१) जयति जलदनीलः केशवः केशिघाती

जयति सुजनदृष्टिचन्द्रमाश्चन्द्रगुप्तः ।

जयति जयनसज्जं या अकृत्वा च सैन्यं

प्रतिहतप्रतिपक्षा आर्य्यचाणक्यनीतिः ।

यावत् चिरस्य कालस्य प्रियवयस्यं समिद्धार्थकं पश्यामि ।

अयं पुनः प्रियवयस्यः समिद्धार्थकः इत एवागच्छति; तद्यावदु

पसर्पामि ।

॥ ततः प्रविशति समिद्धार्थकः ॥

समिद्धा ।

सन्तावेन्ता आवणेषुं, मल्लसवेसुं रूआवेन्ता,

हिअअच्छिआवि विहवा, विरहे मिताणं दुमेन्ति ।

सुदच्च मए जधा मलअकेतुकडआदो पिअवअस्सओ सिद्ध
त्यओ आअदोत्ति; ता जाव णं अल्लेसामि ॥ परिक्रम्योपसृ
त्य च ॥ एसो सिद्धत्यओ । अवि सुहं पिअवअस्सस्स (१) ।

सिद्धा ॥ विलोक्य ॥ कधंदो ज्जेव्व पिअवअस्सओ ;
समिद्धत्यओ ॥ उपगम्य ॥ अवि सुहं पिअवअस्सस्स (२) ।

॥ उभावन्योन्यमालिङ्गतः ॥

समिद्धा । अद वअस्स, कुदो मे सुहं, जस्स तुमं चिरआल
प्पवासपच्चागदोवि, अआणिअ वुत्तन्तं, अल्लदो गदोऽसित्ति (३) ।

सिद्धा । पसीददु, पसीददु; पिअवअस्सो, अहं क्खु दिट्ठमेत्तेण
ज्जेव्व अज्जचाणक्केण आणत्तो, जधा, सिद्धत्यअ, गच्छ एदं

(१) सन्तापयन्तः आपानेषु, गृहोत्सवेषु रोचयन्तः,

हृदयस्थिता अपि विभवा, विरहे मित्राणां दुर्मनायन्ते ।

श्रुतञ्च मया यथा मलयकेतुकटकाप्रियवयस्यः सिद्धार्थक
आगतइति; तद्यावदेनमन्वेषयामि । एष सिद्धार्थकः । अपि सुखं
प्रियवयस्यस्य ।

(२) कथमितएव प्रियवयस्यः समिद्धार्थकः । अपि सुखं
प्रियवयस्यस्य ।

(३) अयि वयस्य, कुतो मे सुखं, यस्य त्वं चिरकालप्रवास
प्रत्यागतोऽपि, अज्ञाप्य वृत्तान्तं, अन्यतो गतइति ।

वृत्तान्तं पित्रं पित्रदंमणस्तु देवस्तु चन्द्रसिरिणो णिवेदेहिति।
ततो तस्तु तं णिवेदित्र, एवं अणुभूदपात्यिवप्रसादो, अहं पित्रव
अस्तुं पेक्खिदुं तुह गेहं चलिदोस्मि (१)।

समिद्धा । वअस्तु, जदि मए एदं सुणिदव्वं भोदि, ता मंपि
सुणावेहि, किं तं पित्रं पित्रदंमणस्तु चन्द्रसिरिणो णिवेदि
दंति (२) ?

सिद्धा । पित्रवअस्तु, तवापि किं असुणिदव्वं अत्थि ? ता नि
शामेहि । अत्थि दाव, अज्ज चाणक्कणीदिमोहिदमदूणा मलअके
दुहदएण, णिराकरिअ राक्खसं, हदा चित्तवम्पमुहा प्पहाणा
पच्च पत्थिवा; ततो असमिक्खकारी एस, दुराआरोत्ति, कदुअ
उज्झिअ मलअकेदुकडअभूमिं, निअभूमिकुसलदाए भअवि
लोलसेणतणूकदपरिवारेसुं, सकं सकं विसअमभिप्पत्थिदेसुं
पत्थिवेसुं, भद्दमडपुरुदत्तहिङ्गुरातवलउत्तराअसेणभागुरा
अणरोहिदक्खविजअवम्पमुहेहिं, संजमिदो मलअकेदु । (३) ।

(१) प्रसीदतु, प्रसीदतु, प्रियवयस्यः; अहं खलु दृष्टमात्रे
णैव आर्य्यचाणक्येनाज्ञप्तः, यथा, सिद्धार्थक, गच्छ इमं वृत्तान्तं
प्रियं प्रियदर्शनस्य देवस्य श्रीचन्द्रस्य निवेदयेति । ततस्तस्य
तन्निवेद्य, एवमनुभूतपार्थिवप्रसादः, प्रियवयस्यं प्रेक्षितुं तव
गे ' चलितोऽस्मि ।

(२) वयस्य, यदीदं मया श्रोतव्यं भवति, तन्मामपि आवय
किं तन्प्रियं प्रियदर्शनस्य श्रीचन्द्रस्य निवेदितमिति ?

(३) प्रियवयस्य, तवापि किं अश्रोतव्यमस्ति; तन्निशामय,

समिद्धा । वयस्य, भद्रभट्टमुहा किल देवस्य चन्द्रसिरि
णो अवरत्ता, मलयकेतुं समाश्रित्ति लोए मन्तीअदि । ता
किं निमित्तं, एदं कुकविणाडअस्य विअ अणं मुहे अणं निव्वहणे
त्ति(१)?

सिद्धा । वयस्य शृणु दाव; देवगदीए विअ असुणिदगदी
ए एमो अज्ज चाणक्कणीदीए (२) ।

समिद्धा । वयस्य, तदो तदो (३) ।

अस्ति तावदार्य्यचाणक्यनीतिमोहितमतिना मलयकेतुहत
केन निराकृत्य राक्षसं, हताश्विचवर्म्मप्रमुखाः प्रधानाः पञ्च
पार्थिवाः; ततोऽसमीक्ष्यकारी एष, दुराचारइति कृत्वा,
उज्जिह्वत्वा मलयकेतुकटकभूमिं, निजभूमिकुशलतया, भय
विलोलसैन्यतनूकृतपरिवारेषु, स्वकं स्वकं विषयमभिप्रस्थितेषु
पार्थिवेषु, भद्रभटपुरुदत्तहिङ्गुरातबलगुप्तराजसेनभागुराय
एरोहिताक्षविजयवर्म्मप्रमुखैः, संयमितो मलयकेतुः ।

(१) वयस्य, भद्रभट्टप्रमुखाः किल देवस्य श्रीचन्द्रस्याप
रक्ता मलयकेतुं समाश्रिता, इति लोको मन्त्रयति । तत्किं
निमित्तं, कुकविनाटकस्येव अन्यत् मुखसन्धौ अन्यत् निर्व्वहणे?

(२) वयस्य शृणु तावत् देवगत्या इव अश्रुतगत्या नम
आर्य्यचाणक्यनीत्याः ।

() वयस्य, ततस्ततः ।

(५)

सिद्धा । वयस्स, तदोपज्जदि, सारसाधनसमुदाएण इदो
णिक्कमिअ, अज्जचाणक्केण पडिवसं सराअलोअं असेसराअ
बलं (१) ।

समिद्धा । वयस्स कहिं (२) ?

सिद्धा । वयस्स, जहिं एदे,

अदिसअगरु एणं दाणदप्पेण दन्ती,

सजलजलदलीलामुव्वहन्तो एदन्ति ;

कसपहरभएणं जाअकम्मा तुरन्ता,

गहिदजअणसज्जा, संपदन्ते तुरङ्गा (३) ।

समिद्धा । वयस्स, सव्वं दाव चिट्ठदु ; तधा सव्वलोअस्य पच्च
क्खं उज्झिरआहिआरो भविअ, कधं अज्जचाणक्को पुणेवि
तंज्जेव मन्तिपदं आरूढो (४) ?

(१) वयस्य, ततः प्रभृति, सारसाधनसमुदायेन इतो
निष्क्रम्य, आर्य्यचाणक्येण प्रतिपन्नं सराजलोकमशेषराजबलं ।

(२) वयस्य कुत्र ?

(३) यत्रैते

अतिशयगुरुणा दानसर्पेण दन्तिनः ;

सजलजलदलीलामुद्वहन्तो नदन्ति ;

कषाप्रहारभयेन जातकम्पास्त्वरयन्तः ;

गृहीतजयनसज्जाः, साम्प्रतं ते तुरङ्गाः ।

(४) वयस्य, तावत् सव्वं तिष्ठतु ; तधा सर्व्वलोकस्य प्रत्यज
मुज्झिरताधिकारो भूत्वा, कथमार्य्यचाणक्यः पुनरपि
मन्त्रिपदमारूढः ?

सिद्धा । वअस्स, अदिमुद्धो दाणीं सि तुमं, जो अमचरक्ख
सेण अणवगाहिदपुव्वं अज्जचाणक्खबुद्धिं अवगाहितुमिच्छसि
(१) ।

समिद्धा । वअस्स, अध अमचरक्खसो दाणीं कहिं (२) ?

सिद्धा । वअस्स, सो क्खु तस्मिं पलअकोलाहले वट्टमाणे,
मल्लअकेदुकडआदो णिक्कमिअ, उन्दुरणामधेएण चरेण अनु
सरन्तो, दमंज्जेव्व कुसुमपुरं आगदोत्ति, अज्जचाणक्खस्य णि
वेदिदं (३) ।

समिद्धा । वअस्स, तधा णाम अमचरक्खसो एन्दरज्जप
चाणअणे किदव्ववसाओ णिक्कमिअ, सम्पदं अकदत्थो पुणावि
कधं दमंज्जेव्व कुसुमुत्तरं आअदो (४) ?

(१) वयस्य, अतिमूर्ख इदानीमसि त्वं, यस्त्वममात्यराक्ष
सेनाप्यनवगाहितपूर्वामार्य्यचाणक्यस्य बुद्धिमवगाहितुमिच्छ
सि ।

(२) वयस्य, अमात्यराक्षसइदानीं कुत्र ?

(३) वयस्य, स खलु अमात्यराक्षसस्तस्मिन् सम्रमे वर्द्धमाने,
मलयकेतुकटकान्निष्क्रम्य, उन्दुरनामधेयेन चरेणानुश्रीयमाण,
इदमेव कुसुमपुरमागत, इत्यार्य्यचाणक्यस्य निवेदितं ।

(४) तथा नामामात्यराक्षसो नन्दराज्यप्रत्यानयने कृतव्य
आय्यो निष्क्रम्य, साम्प्रतमकृतार्थः पुनरपि कथमिदं कुसुम
() गतः ?

सिद्धा । वञ्चस्स, तर्कामि, चन्दणदासस्स सिणेहेण त्ति (१) ।

समिद्धा । वञ्चस्स, सच्चं चन्दणदासस्स सिणेहेण त्ति, अथ चन्दणदासस्स मोक्खं पेक्खसि (२) ।

सिद्धा । वञ्चस्स, कुदो से अधणस्स मोक्खो? सो क्खु सम्पदं अज्जचाणक्कस्स आणत्तीए, दुवेहिंपि अहोहिं वज्जरुट्ठाणं पवे सिअ वावादददव्वो (३) ।

समिद्धा ॥ सक्रोधं ॥ किं, अज्जचाणक्कस्स घातअअणो अस्सेणत्थि, जदो अहो ईदिसे निसंसे कस्से णियुज्जीअदि (४) ।

सिद्धा । वञ्चस्स ण जीवलोए निवसिदुकामो अज्जचाणक्कस्स आणत्तिं पडिज्जेदि; ता, एहि, चण्डालवेशधारिणो भविअ, चन्दणदासं वज्जरुट्ठाणं णेह्वा (५) ।

॥ इत्युभौ निष्क्रान्तौ ॥ प्रवेशकः ॥

(१) वयस्य, तर्कयामि चन्दनदासस्य स्नेहेनेति ।

(२) वयस्य, सत्यं चन्दनदासस्य स्नेहेनेति, अथ चन्दनदासस्य मोक्षं पश्यसि ।

(३) कुतोऽस्याधन्यस्य मोक्षः? स खलु साम्प्रतमार्यचाणक्यस्याज्ञा, दाभ्यामपि आवाभ्यां बध्यस्थानं प्रवेश्य व्यापादयितव्यः ।

(४) वयस्य, किमार्यचाणक्यस्य घातकजनोऽन्यो नास्ति, यतोऽस्मान्नीदृशे नृसंशे कर्मणि नियुनक्ति ।

(५) न जीवलोके निवस्तुकाम आर्यचाणक्यस्याज्ञप्तिं प्रति कूलयति; तदेहि, चण्डालवेशधारिणो भूत्वा चन्दनदासं बध्यस्थानं नयामः ।

॥ ततः प्रविशति रज्जुहस्तः पुरुषः ॥

पुरु । षड्गुणसंज्ञा अदिढा उवा अपरिपाटी घटिदपासमुहो,

चाणक्यनीतिरज्जु रिउसंजमणच्छजुआ जअदि (१) ।

एसो सो अज्जचाणकस्स उन्दुरएण चएण कधिदो वदेसो,
जहिं मए अज्जचाणकाणत्तीए अमच्चरक्खसो पेच्चिदब्बो
॥ विलोक्य ॥ कधं, एसो क्खु अमच्चरक्खसो किदावगुण्णो
इदो ज्जेव आअच्छदि; ता जाव इमेहिं जिणुज्जाणपादवेहिं अव
वारिदसरीरो पेच्चामि, कहिं आसणपरिग्रहं करेदि त्ति (२)

॥ परिक्रम्य तथा स्थितः ॥

॥ ततः प्रविशति यथा निर्दिष्टः सशस्त्रो राक्षसः ।

राक्ष ॥ सवाष्पं ॥ कष्टं भोः कष्टं !

उच्छन्नाश्रयकातरेव कुलटा गोत्रान्तरं श्रीर्गता,

तामेवानुगता गतानुगतिकास्यक्तानुरागाः प्रजाः;

आप्तैरप्यनवाप्तपौरुषफलैः कार्यस्य धूरुजिह्वता,

किं कुर्वन्त्यथवोत्तमाङ्गरहितैर्नागैश्चिरं स्थीयते ।

(१) षड्गुणसंज्ञा अदिढा उपायपरिपाटी घटितपाशमुखो,

चाणक्यनीतिरज्जु रिपुसंयमनच्छजुका जयति ।

(२) एष स आर्यचाणक्यस्य उन्दुरकेण चरेण कथितः

प्रदेशः, यत्र मया आर्यचाणक्या ज्ञप्त्या अमात्यराक्षसो द्रष्टव्यः ।

कथमेष खल्वमात्यराक्षसः कृतावगुण्ण इत एवागच्छति; तद्या

वदेभिर्जीर्णोद्यानपादपैरपवारितशरीरः पश्यामि कुत्राशन

परिग्रहं करोतीति ।

अपि च । पतिं त्यक्त्वा देवं भुवनपतिमुच्चैरभिजनं,
गता च्छिद्रेण श्रीवृषलमविनीतेव वृषलो
स्थिरीभूता चास्मिन्किमिह करवाम स्थिरमपि;
प्रयातुं नो येषां विफलयति दैवं द्विषदिव ।

मया हि ; देवे गते दिवमतद्विधमृत्युयोग्ये,
शैलेश्वरं तमधिकृत्य कृतः प्रयत्नः ;
तस्मिन् हते तनयमस्य ; तथाप्यसिद्धि
दैवं हि नन्दकुलशत्रुरसौ न विप्रः ।

अहो विवेकशून्यता स्नेच्छस्य मलयकेतोः ! कुतः,
यो नष्टानपि जीवनाशमधुना शुश्रूषते स्वामिन
स्तेषां वैरिभिरक्षतः कथमसौ संघास्यते राक्षसः ;
दूत्यं वस्तुविवेकमूढमतिना स्नेच्छेन नालोचितं,
दैवेनोपहतस्य बुद्धिरथवा पूर्वं विपर्यस्यति ।

तदिदानीमपि तावदरातिहस्तगतो वनं गच्छेद्राक्षसा, न
चन्द्रगुप्तेन सह सन्धिं कुर्यादिति ; अथवा काममसत्यसंघदति;
वरमयशो, न पुनः शत्रुवचनपरिभूतिः ॥ समन्तादवलोक्य
सास्रं ॥ एतास्तावद्देवस्य पादचक्रमणपरिचयपवित्रीकृतरथ्या;
कुसुमपुरोपकण्ठभूमयः ॥

इह हि । शार्ङ्गज्याकृष्टिमुक्तप्रशिथिलकविकाप्रग्रहेणात्र देशे,
देवेनाकारिचित्रं प्रजविततुरगं वाणमोक्षश्वलेषु ;
अस्यामुद्यानराजौ स्थितमिह कथितं राजभिस्तैर्विनेत्यं,
संप्रत्यालोक्यमानाः कुसुमपुरभुवो भूयसा दुःखयन्ति ।

तत् क खलु गच्छामि मन्दभाग्यः ॥ विलोक्य ॥ भवतु, दृष्ट
मेतज्जीर्णोद्यानमत्र प्रविश्य कुतश्चिच्चन्दनदासस्य वृत्तान्तमु
पलभ्ये ॥ परिक्रम्य स्वगतं ॥ अहो, अलक्षितोपनिपाताः पुरु
षाणां समविषमदशाविभागपरिणतयो भवन्ति । कुतः;

पौरैरङ्गुलिभिर्नवेन्दुवदहं निर्दिश्यमानः, शनै
र्यो राजेव पुरा पुरान्निरगमं राज्ञां सहस्रैर्वृतः,
भूयः संप्रति सोऽहमेव नगरे तत्रैव बन्ध्यश्रमो,
जीर्णोद्यानकमेष तस्करद्वय चासादिशामि द्रुतं ।

अथवा । येषां प्रसादादिदमासीत्त एव न सन्ति ॥ नाद्येन
प्रविश्य विलोक्य च ॥ अहो, जीर्णोद्यानस्यानाभिरमणीयता ।
अत्र हि;

विपर्यस्तं सौधं कुलमिव महारम्भरचनं,
सरः शुष्कं साधो हृदयमिव नाशेन सुहृदः,
फलैर्हीना वृक्षा विगुणविधियोगादिव नया
स्तृणैश्चन्ना भूमिर्मतिरिव कुनीतैरविदुषः ।

अपि चात्र;

चताङ्गानां तीक्ष्णैः परशुभिरुदग्रैः क्षितिरुद्धां
रुजा कूजन्तीनामविरतकपातोपरुदितैः;
खनिर्मोकच्छेदैः परिचितपरिक्षेपकपया
श्वसन्तः शाखानां ब्रणमिव निबध्नन्ति फणिनः ।

एते च तपश्चिनो वृक्षाः,

अन्तः शरीरपरिशोषमुपाश्रयन्तः,

कीटक्षतिं शुचमिवातिगुरुं वहन्तः;

कायावियोगमलिना व्यसने निमग्ना,

वृक्षाः श्मशानमुपगन्तुमिव प्रवृत्ताः।

तद्यावदस्मिन् विषमदशापरिणामसुलभे भग्नायशिलातले
मुहूर्त्तमुपविशामि ॥ उपविश्याकर्ण्य च ॥ अये, तत् किमयमाक
स्मिकः शंखपटहविमिश्रो नान्दीनादः श्रूयते। यएषः

प्रकुर्वन् श्रोतृणां श्रुतिपथमसारंगुरुतया,

बज्रत्वात्प्रासादैः सपदि परिपीतोऽज्झितइव,

अहो नान्दीनादः पटुपटहशङ्खध्वनिमहान्,

दिशां दैर्घ्यं द्रष्टुं प्रसरति सकौतूहलइव।

॥ विचिन्त्य ॥ आं, ज्ञातं; एष हि मलयकेतुसंयमनकृतं राज
कुलस्य ॥ इत्यर्द्धोक्ते ॥ मौर्यकुलस्याधिकपरितोषं पिशुनयति।

॥ सवाष्पं ॥ कष्टं भोः कष्टं !

आवितोऽस्मि श्रियं शत्रोरभिनीय च दर्शितः,

अनुभावयितुं मन्ये, यत्नः संप्रति मां विधेः।

पुरु। आसीणो अत्रं, ता जाव अज्जचाणक्कस्स आणत्तिं
संपादेमि (१) ॥ राक्षसमपश्यन्निव तस्याग्रतो रज्जुपाशेनात्मा
नमुदभ्राति ॥

(१) आसीनोऽयं, तद्यावदार्यचाणक्यस्याज्ञप्तिं सम्पादयामि।

राक्ष ॥ विलोक्य स्वगतं ॥ अये, कथमयमात्मानमुदधाति ।
नूनमहमिव दुःखितस्तपस्वी; भवतु, पृच्छाम्येनं ॥ उपसृत्य,
प्रकाशं ॥ भद्र, भद्र, किमिदमनुष्ठीयते ।

पुरु ॥ सवाष्पं ॥ अज्ज, जं पिअवअस्सविनासदुःखिदो अह्मा
रिसो मन्दभाओअनुचिठ्ठदि (१) ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ प्रथममेव तावन्मया ज्ञातं, नूनमहमि
वायमार्त्तस्तपस्वी; भवतु, पृच्छाम्येनं ॥ प्रकाशं ॥ भद्र, व्यसन
सब्रह्मचारिन्, यदि गुह्यं नाभिभाविकं वा, ततः श्रोतुमिच्छामि
किन्ते प्राणपरित्यागकारणं ?

पुरु ॥ निरूप्य ॥ अज्ज, ए रहस्सं, ए वा अतिगुरुअं, किन्तु
ए सक्कोमि पिअवअस्सविनासदुक्खिदहिअओ, एत्तिअमेत्तमि
मरणस्स कालहरणं कादुं (२)

राक्ष ॥ निःश्वसात्मगतं ॥ कष्टमेतेषु सुहृद्वासनेषु परवदुदा
सीनाः प्रत्यादिश्यामहे वयमनेन ॥ प्रकाशं ॥ भद्र, यदि न रहस्यं,
नातिगुरु वा, तत्पुनः श्रोतुमिच्छामि, कथ्यतां का गतिर्दुःखस्येति,

(१) आर्य्य, यत् प्रियवयस्यविनाशदुःखितः अस्मादृशो
मन्दभग्यो जनोऽनुतिष्ठति ।

(२) आर्य्य न रहस्यं, न वा अतिगुरुकं, किन्तु न शक्नोमि प्रिय
वयस्यविनाशदुःखितहृदयएतावन्मात्रमपि मरणस्य काल
हरणं कर्तुं ।

पुरु । अहो, निर्व्वन्धो अज्जस्स, का गदी एसो निवेदेमि ।
अत्थि एत्थ ण अरे मणिआरसेठ्ठी जिण्णुदासो णाम (३) ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ अस्ति जिण्णुदासश्चन्दनदासस्य परं मित्रं ।

पुरु । सो मम पिअवअस्सो (१) ।

राक्ष ॥ सहर्षमात्मगतं ॥ अये, प्रियवयस्य इत्याह; हन्त,
सन्निकृष्टः सम्बद्धः ज्ञास्यति चन्दनदासस्य वृत्तान्तं ।

पुरु ॥ सवाष्पं ॥ सो संपदं दीणजणदिण्णविहवो जलणं पक्खि
सिदुकाभो णअरादो णिक्कन्तो ता; अहंपि जाव तस्स पिअवअ
स्सस्स असुणिदव्वं ण सुणेमि, ताव अत्ताणं उव्वन्धिअ वावादे
मि त्ति, इमं जिण्णुज्जाणं आअदो (२)

राक्ष । भद्र, अथाग्निप्रवेशे तव सुहृदः को हेतुः ?
किमौषधिपथातिगैरुपहतो महाव्याधिभिः ?

पुरु । अज्ज, एहि एहि (३) ।

(३) अहो, निर्व्वन्ध आर्य्यस्य, का गतिः, एष निवेदयामि !
अस्यत्र नगरे वणिक्श्रेष्ठी जिण्णुदासो नाम ।

(१) स मम प्रियवयस्यः ।

(२) सम्यति स दीनजनदत्तविभवो ज्वलनं प्रवेष्टुकामो
नगरानिष्क्रान्तः; अहमपि यावत्तस्य प्रियवयस्यस्याश्रोतव्यं
न शृणोमि, तावदात्मानमुद्वध्य व्यापादयामीति जीर्णोद्यान
मागतः ।

(३) आर्य्य, नहि नहि ।

राक्ष । किमग्निविषकन्यया नरपतेर्निरस्तः क्रुधा ?

पुरु । अज्ज, सन्तं पावं, सन्तं पावं; एदं एत्थि; चन्द उत्त
स्स जनवदेसु अनिसंसापडिवत्ति (१) ।

राक्ष । अलभ्यमनुरक्तवान् किमयमन्यनारीजनं ?

पुरु ॥ कर्णे पिधाय ॥ अज्ज सन्तं पावं, अभूमि क्खु एस विण
अणिधारस्स सेट्ठिजणस्स, विसेसदो जिष्णुदासस्स (२)

राक्ष । भद्र, किमस्य भवतो यथा सुहृद एव नाशे विषं ?

पुरु । अज्ज, अधदं (३) ?

राक्ष ॥ सावेगमात्मगतं ॥ चन्दनदासोऽस्य सुहृदः प्रियसुहृ
त्तमस्तस्य प्रियसुहृदिनाश एवाग्निप्रवेशहेतुरिति, यत् समा
कुलित एवास्मि सुहृत्स्नेहपक्षपातिना हृदयेन ॥ प्रकाशं ॥
भद्र तस्यापि तव सुहृदः सुचरितं विस्तरेण श्रोतुमिच्छामि ।

पुरु । अज्ज, अदो अवरं ए सक्कणोमि, मन्दभाओ, मरणस्स
विग्घमुप्पादेदुं (४) ।

(१) आर्य्य, शान्तं पापं, शान्तं पापं; इदं नास्ति चन्द्रगुप्तस्य
जनपदेषु अनृशंसा प्रतिपत्तिः ।

(२) शान्तं पापं, शान्तं पापं, अभूमिः खल्वेष विनयनिधा
रस्य वणिग्जनस्य, विशेषतो जिष्णुदासस्य ।

(३) आर्य्य, अथ किं ।

(४) अतोऽपरं न शक्नोमि, मन्दभाग्यो, मरणस्य विघ्नमु
त्पादयितुं ।

राक्ष । अवणीयां कथां कथयतु भद्रमुखः ।

पुरु । का गदी; एसो क्खु निवेदेमि, निशामेदु अज्जो (१) ।

राक्ष । भद्र दत्तावधानोऽस्मि ।

पुरु । अत्थि, जाणादि अज्जो, एत्थि एअरे मणिआरसट्ठी
चन्दणदासो णाम (२) ।

राक्ष ॥ सविषादमात्मगतं ॥ एतत्तदपावृतमस्माद्विनाश
दीक्षाप्रकाशद्वारं दैवेन । हृदय, स्थिरीभव, किमपि ते कष्टतर
माकर्णनीयं ॥ प्रकाशं ॥ भद्र श्रूयते मित्रवत्सलः, स साधुः, किं तस्य ?

पुरु । सो अ तस्स जिष्णुदासस्स पिअवअस्सो होदि (३) ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ अयमत्यन्तः शोकवज्रपातो हृदयस्य । ततः;

पुरु । तदो जिष्णुदासेण पिअवअस्सस्स सिण्हसरिसं अज्ज
विण्णत्तो चन्दउत्तो (४) ।

राक्ष । कथय किमिति ?

पुरु । देव, अत्थि मे गेहे कुटुम्बभरणपज्जन्तो अत्थो, तस्स
विणिमयेण मुञ्चदु मे पिअवअस्सो चन्दणदासो त्ति (५) ।

(१) का गतिः; एष खलु निवेदयामि, निशामयतु आर्यः ।

(२) अस्ति, जानात्आर्य, इह नगरेमणिकारश्रेष्ठो चन्दन
दासो नाम ।

(३) स च तस्य जिष्णुदासस्य प्रियवयस्यो भवति ।

(४) ततो जिष्णुदासेन वयस्यस्नेहसदृशमद्य विज्ञप्तश्चन्द्रः प्रः ।

(५) अस्ति मे गेहे कुटुम्बभरणपर्यन्तोऽयस्तस्य, विनि
मयेन मच्यतां मे प्रियवयस्यश्चन्दनदास इति ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ साधु जिष्णुदास, साधु; अहो दर्शितो मित्र
स्नेहः । कुतः ।

पितृन् पुत्राः पुत्रान् परवदभिसंधाय पितरो,

यदर्थं सौहार्दं, सुहृदि च समुज्झरन्ति सुहृदः ।

प्रियं सद्यस्तुक्तं व्यसनिनि वयस्ये व्यवसितः,

कृतार्थोऽयं सेऽर्थस्तव सति वणिक्कोऽपि वणिजः

॥ प्रकाशं ॥ भद्र, ततस्तथाभिहितेन सता किं प्रतिपन्नं मौर्येण ?

पुरु । अज्ज, तदो एवं भणिदेण चन्द्रउत्तेण सेठ्ठी पडिभणि ।
जिष्णुदासो; जिष्णुदास, ए मए अत्यस्स कारणेण सेठ्ठी संजमितो
चन्द्रणदासो, किन्तु पच्छादिदो अणेण अमचरक्खसस्स घर
अणो, वज्जसो जाचिदेणावि ए समप्पिदो त्ति; ता जई अमचरक्ख
सस्स घरअणं समप्पेदि, तदो अत्थि से मोक्खो; अण्णधा,
प्पाणहरो से दण्डो अह्मकोपं पडिमाणेदु त्ति । अण्णोवि जणो
एवंण करइस्सदि त्ति भणिअ, वज्जइठाणं आणीदो तदो, जाव
पिअवअस्सस्स चन्द्रणदासस्स असुणिदव्वं ए सुणेमि, तावज्जेव्व
अत्ताणअं वावादेमि त्ति, जलणे पविसिदुकामो सेठ्ठी जिष्णु
दासो एअरादो णिग्गदो । अहंपि जाव पिअवअस्स जिष्णु
दासस्स असुणिदव्वं ए सुणेमि, ताव उव्वन्धिअ अत्ताणअं वावा
देमि त्ति, इमं जिष्णुज्जाणमागदोहिं (२)

(२) आर्य, तत एवं भणितेन चन्द्रगुप्तेन प्रतिभणितः श्रेष्ठी
जिष्णुदासः; जिष्णुदास, न मयार्थस्य कारणेन श्रेष्ठी चन्दन

राक्ष। न खलु व्यापादितश्चन्दनदासः ।

पुरु । अज्ज, ए दाव वावादीअदि, सो क्खु संपदं पुणो पुणो
अमच्चरक्खसस्स घरजणं जाचीअदि, ए सो मित्तवत्सलदाए
जाचीअन्तोऽपि तं समप्पेदि ; ता एदिणा कालणेण होदि से
मरणस्स कालहरणं (१) ।

राक्ष॥ सहर्षमात्मगतं॥ साधुवयस्य चन्दनदास, साधु, साधु;

शिवेरिव समुद्भूतं शरणागत रक्षया,

विचीयते त्वया साधो, यशोऽपि सुहृदा विना ।

॥ प्रकाशं ॥ भद्र, भद्र, गच्छ शीघ्रमिदानीं जिष्णुदासं ज्वलनप्रवे
शान्निवारय । अहमपि चन्दनदासं मरणान्मोचयामि ।

दासः संयमितः, किन्तु प्रच्छादितोऽनेन अमात्यराक्षसस्य गृह
जनो, बद्धो याचितेनापि न समर्पित इति; तद्यदि अमात्य
राक्षसस्य गृहजनं समर्पयति, तदास्ति तस्य मोक्षो; अन्यथा, प्राण
हरस्तस्य दण्डोऽस्मत्क्रोपं प्रतिमानयतु इति । अन्योऽपि जनो
यथा एवं न करिष्यतीति भणित्वा, बध्यस्थानमानीतः । ततो
यावदस्य चन्दनदासस्याश्रोतव्यं न शृणोमि, तावदात्मानं
व्यापादयामीति, ज्वलने प्रवेष्टुकामः श्रेष्ठो जिष्णुदासो नगरा
न्निर्गतः । अहमपि यावत् प्रियवयस्यस्याश्रोतव्यं न शृणोमि,
तावदात्मानमुद्ध्व्य व्यापादयामीति, इदं जीर्णायानमागतो
ऽस्मि ।

(१) आर्य्य, न तावत् व्यापाद्यते, स खलु साम्प्रतं पुनः पुनः
अमात्यराक्षसस्य गृहजनो याच्यते, न स मित्रवत्सलतय

पुरु । अध, केण उण उवाएण अज्जो चन्दनदासं मरणा
दो मोचेदि (१)

राक्ष ॥ खड्गमाकथ्य ॥ नन्वनेन व्यवसायमहासुहृदा नि
स्त्रिंशेन ।

ननु, पश्य;

निस्त्रिंशोऽयं विगतजलदव्योमसंकाशमूर्ति
र्युद्धश्रद्धापुलकित इव प्राप्तसख्यः करेण,
सत्त्वोत्कर्षात्समरनिकषे दृष्टसारः परैर्मै
मित्रस्नेहाद्विवशमथवा साहसे मां नियुक्ते ।

पुरु । अज्ज, एवं सेट्ठिचन्दणदासजीविदं हेदित्ति, सुणिदं,
विषमदशाविभागपरिणामपडिदो, एण सक्कोमि निच्चिदपदं
भणिदुं ॥ विलोक्य पादयोर्निपत्य ॥ अध, सुगिहीदणामधेआ
अमच्चरक्खसपादा तुह्मे त्ति, ता करेहि मे प्रसादं संदेहनिष्
एण (२) ।

याच्यमानोऽपि तं समप्सेयति; तदेतेन कारणेन भवति तस्य
मरणस्य कालहरणं ।

(१) । अथ केन पुनरुपायेन चन्दनदासं मरणान्मोचयति
आर्यः ।

(२) अथ, एवं श्रेष्ठिचन्दनदासजीवितं भवतीति श्रुतं, विष
मदशाविभागपरिणामपतितो, न शक्नोमि निश्चितपदं भणितुं ।
अथ सुगृहीतनामधेया आर्यराक्षसपादा यूयमिति, तत्
कुरु मे प्रसादं संशयनिर्णयेन ।

राक्ष । भद्र, सोऽहमनुभूतमर्हवंशविनाशः सुहृदिनाशहे
तुरनार्यो गृहीतनामा यथार्थो राक्षसः ।

पुरु ॥ सहर्षं पुनः पादयोर्निपत्य ॥ प्रसीदध, प्रसीदध;
हीमाणहे दिष्टिआ कदत्योहि (१) ।

राक्ष । भद्र, उत्तिष्ठोत्तिष्ठ; कृतमिदानीं कालहरणेन;
निवेद्यतां जिष्णुदासाय, यथैष राक्षसश्चन्दनदासं मरणान्मोच
यतीति ॥ निस्त्रिंशोऽयमित्यादि पठन्नाकृष्टस्वङ्गः परिक्रामति ॥

पुरु ॥ पादयोर्निपत्य ॥ प्रसीदन्तु, प्रसीदन्तु, अमच्चरक्खस
पादाः, अत्थि दाव एत्थ एअरे पढमं चंदउत्तहदएण अज्जस
अडदासस्स बध आणत्तो ; सो अ केणावि बज्जरुठाणादो अव
हरिअ, देसंतरं अववाहिदो तदो; चंदउत्तहदएण, कीस
प्पमादो कदोत्ति, अज्ज सअडदासबधवंचणाए समुज्जलिदो
रोसग्गी, घादअजणबधजलेण निव्वाविदो तदोपज्जदि, घातआ
जं कं पि गहिदसत्थं अपुवं पुरुसं अग्गदो पच्चादो वा पेक्खन्ति,
तदो अद्धवधेज्जेव्व अत्तणो जीविदं परिरक्खन्तो, अप्पम
त्ता, एदे बज्जरुठाणे वज्जरं वावादेन्ति । तं एवं गहिदस
त्थेहिं अमच्चपादेहिं तहिं गच्छन्तेहिं, सेट्ठिचंदणदासस्स बहो
तुराविदो होदि (२) ॥ निष्क्रान्तः ॥

(१) प्रसीदध, प्रसीदध; आश्चर्यं दिष्ट्या कृतार्थोऽस्मि ।

(२) प्रसीदन्तु, प्रसीदन्तु, अमात्यराक्षसपादाः । अस्ति
तावदत्र नगरे प्रथमं चन्द्रगुप्तहतकेनार्यशकटदासस्य बध

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ अहो दुर्वोधाश्चाणक्यवटोर्नीतिमार्गः ॥ कुतः ;

यदि स शकटो नोतः शत्रोर्मतेन ममान्तिकं,

किमिति निहतस्तेन क्रोधादध्याधिकृतो जनः ?

अथ स कृतकं तादृग्लेखं कथं न विभावये

दिति मम मतिस्तर्काहृढा न पश्यति निश्चयं ।

॥ विचिन्त्य ॥ तस्मात्,

मायं निस्त्रिंशकालः, प्रथममिह कृते घातकानां विघाते,

नीतिः कालान्तरेण प्रकटयति फलं, किं तथा कार्यमत्र ;

औदासीन्यं न युक्तं, प्रियसुहृदि गते मत्कृते चातिघोरां

व्यापत्तिं, ज्ञातमस्मिन् स्वतनुमहमिमं निष्क्रयं कल्पयामि ।

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ इति षष्ठोऽङ्कः ॥

आज्ञप्तः ; स च केनापि बध्यस्थानादपहृत्य देशान्तरमपवा

हितः ; ततश्चन्द्रगुप्तहतकेन कस्मात् कृतः प्रमादइति आर्य

शकटदासबधवञ्चनया समुज्ज्वलितो रोषाग्निर्घातकजनबध

जलेन निव्वापितः, ततः प्रभृति, घातका यं कञ्चित् गृहीतशस्त्रं

पुरुषमग्रतः पश्चाद्वा पश्यन्ति, तदा अर्द्धबधे एवात्मनो जीवितं

परिरक्षन्तो, ऽप्रमत्ता, एते अप्राप्तबध्यस्थानं बध्यं व्यापादयन्ति

तं । एवञ्च गृहीतशस्त्रैरमात्यपादैः तत्र गच्छद्भिः, श्रेष्ठिचन्द

नदासस्य बधस्वरितो भवति !

॥ अथ सप्तमोऽङ्कः ॥

॥ ततः प्रविशति चण्डालः ॥

चण्डाल । ओसलध अज्जा, ओसलध, अवेध, माणहे, अवेध । जइ
महह लक्खिदुं निअप्पाणे, विहवे, कुले, कलत्ते च । पलिहलध
विसमिव लाआपत्थं पअत्तेण । अविअ; होदि पुलिसस्स बाही,
मलणं वा, सेविदे अवत्थमि; लाआपत्थे उण सेविदे सअलं
उलं मलदि । ता, जइ ए पत्तिआअध, तदो पेक्खध एदं लाआ
वत्थकालिणं सेठ्ठिचन्दणदासं बज्जरुठाणं आणीअमाणं सपुत्त
कलत्तं ॥ आकाशे ॥ अज्जा किं भणाध? अत्थि किं चन्दण
दासस्स मोक्खोवाओ त्ति? कुदो से अधणस्य मोक्खोवाओ त्ति?
एदं उण अत्थि से जइ अमच्चरक्खसस्य घरअणं समप्पेदि ॥
पुनराकाशे ॥ किं भणाध? एसे सलणागदवच्छले अत्तणे
जीविदस्स कालणेण इदिसं अकज्जं कलिस्सदि त्ति? अज्जा जइ
एवं तेण हि अबधाणेध से असुभ गदिं एत्तिके दाणीं तुह्माणं
पडोआले (१)

(१) अपसरत हे आर्या, अपसरत, अवेत, हे मान्या, अवेत
यदि मन्यध्वं रक्षितुं निजप्राणान्, विभवान्, कुलानि, कलत्राणि
च । परिहरथ तस्मात् विषमिव राजापत्थं प्रयत्नेन । अपिच;
भवति पुरुषस्य व्याधिर्भरणं सेविते अपथ्ये; राजापथ्ये पुनः

॥ ततः प्रविशति द्वितीयचण्डालानुगतो बध्यविशधारी, शूलं स्कन्धेनाधाय, कुटुम्बिन्या पुच्छेण चानुगम्यमानश्चन्दनदासः ।

कुटु । हड्डी, हड्डी; अक्षारिसाणं वि कधं चारित्रभङ्गभीरुणं, चौरजणाणं विअ, मरणं पत्तं त्ति । एमो एमो कदन्तस्स । अहवा णिसंसाणं, उदासीणेषुं, इदरेसुं वा, विसेसो अत्थि । तथाहि । मौह्ण आमिसादं मरणभएण तिण्हेहिं जीवंति; वाहा णं मुद्धहरिणे हन्तुं को णाम णिब्बन्धो (१)

सेविते सकलं कुलं म्रियते । तद्यदि न प्रत्येय, तदा पश्यत एनं राजापथ्यकारिणं श्रेष्ठिचन्दनदासं बध्यस्थानमानीयमानं सपुत्रकलत्रं । आर्य्य किं भणथ? अस्ति किं तस्य चन्दनदासस्य मोक्षोपायइति? कुतस्तस्याधन्यस्य मोक्षोपायः? इदं पुनरस्ति तस्य, यदि अमात्यराक्षसस्य गृहजनं समर्पयति । किं भणथ? एष शरणागतवत्सल आत्मनो जीवितकारणेन इदमकार्य्यं करिष्यतीति? आर्य्या, यद्येवं तेन हि अवधत्त तस्यासुभगगतिं एतावानिदानीं युष्माकं प्रतीकारः ।

(१) हा धिक्, हा धिक्; अस्मादृशानामपि कथं नित्य चारि चभङ्गभीरुणां, चौरजनानामिव, मरणं प्राप्तमिति । नमः कृता न्ताय । अथवा नृशंसानां उदासीनेषु इतरेषु वा विशेषोऽस्ति । तथाहि । अर्थात् हरिणाः मुक्ता आमिषाणि मरणभयेन तृणै र्जीवन्ति; व्याधानां मुग्धहरिणान् हन्तुं, को नाम निर्व्वन्धः ।

॥ समन्तादवलोक्य ॥ भाव, पित्रवयस्स जिष्णुदास, कथं पडि वअणंवि मे ण पडिवज्जसि त्ति; अथवा, दुल्लहा कुं ते पुरिसा, जे इमस्सिं काले दिट्ठिवधेवि चिट्ठन्ति (१) ।

चन्द ॥ सवाष्पं ॥ एदे अह्मपिअवअस्सा, अंसुवादमेत्तकेण किदपदीआरा, खसरीरेहिं णिअत्तमाणा, परिअत्तमाणसोअ दीणवअणा, वाहगरुआए दिट्ठीए मं अणुगच्छन्ति (२) ।

चाण्डालौ ॥ परिक्रम्यावलोक्य च ॥ अज्ज, चन्दणदास, पचागदोसि बज्झरुहाणं, ता विसज्जेहि घरअणं (३) ।

चन्द । अज्जे कुटुम्बिणि, णिअत्तस्स, तुमं सपुत्ता; बज्झरुहाणं कुं एदं, अतो अवरं अभूमि अणुगच्छिदुं (४) ।

(१) । भाव, प्रियवयस्य जिष्णुदास, कथं प्रतिवचनमपि मे न प्रतिपद्यसे इति; अथवा, दुर्लभाः खलु ते पुरुषाः, ये इमस्मिन् काले दृष्टिपथेऽपि तिष्ठन्ति ।

(२) एतेऽस्मत्प्रियवयस्या अश्रुपातमात्रेण कृतप्रतीकाराः, स्वशरीरैर्विवर्त्तमानाः, परिवर्त्तमानशोकदीनवदना, वाष्पगुर्व्या दृष्ट्या मामनुगच्छन्ति ।

(३) आर्य्य चन्दनदास, प्रत्यागतोऽसि बध्यस्थानं, तत् विसर्जय गृहजनं ।

(४) आर्य्ये कुटुम्बिनि, निवर्त्तस्व, त्वं सपुत्रा; बध्यस्थानं खल्विदं, अतोऽपरं अभूमिः खलु अनुगन्तुं ।

कुटु ॥ सवाष्पं ॥ परलोअं पत्थिदो अज्जो, ए उण देस
नतरं, ता अजोगो दाणीं एसो कुलजणस्स निवत्तिदुं (१) ।

चन्द । अज्जे, सच्चं, मित्तकज्जेण मम विणासो, ए पुरिस
दोसेण; ता किं हर्षट्ठाणेवि रोदिमि त्ति (२) ?

कुटु । अज्ज, जइ एवं ता अणुचिदं दाणीं दे कुलअणस्स
णिवत्तिदुं (३)

चन्द । अथ किं ववसिदं अज्जाए (४) ?

कुटु ॥ सवाष्पं ॥ भत्तुणो चलणमणुगच्छन्तीए अज्जा
णुमाहो होदु (५) ।

चन्द । अज्जे, दुव्ववसिदं एदं दे; ता दाणीं अज्जाए अअं
असुणिदलोअव्ववहारो कुमारो अणुगेहिदव्वो त्ति (६) ।

(१) परलोकं प्रस्थितआर्यो, न पुनर्देशान्तरं, तदयोग्य
मिदानीं एतत् कुलजनस्य निवर्त्तितुं ।

(२) आर्ये, सत्यं, मित्रकार्येण मम विनाशो, न पुरुषदो
षेण; तत् किं हर्षस्थानेऽपि रोदिषि ?

(३) आर्य, यद्येवं तदनुचितं ददानीं ते कुलजनेन निवर्त्तितुं ।

(४) अथ किं व्यवसितं आर्यया ?

(५) भर्त्तृशरणमनुगच्छन्त्या आर्यानुग्रहो भवति ।

(६) आर्ये, दुर्यवसितमिदं ते; तदिदानीमायया अश्रुत
लोक व्यवहारः कुमारोऽनुग्रहीतव्यइति ।

कुटु। अणुगेहन्तु णं पससाओ भअवदीओ कुलदेव
दाओ। जाद पुत्तअ, पणमअ अपच्छिमस्स पिदुणो पाएसुं(१)।

पुत्त॥ पादयोर्निपत्य ॥ ताद, मए तादविरहिदेण किं
अणुचिठ्ठिदव्वं(२)?

चन्द। पुत्त, चाणक्कविरहिदे देसे वसिदव्वं(३)।

चाण्डालौ। अज्ज चन्दणदास, णिखादे शूले, ता सज्जो
दाणीं हेहि(४)।

कुटु। अज्जा, परित्ताअध, परित्ताअध(५)।

चन्द। भद्दमुख, मुहुत्तअं चिठ्ठ। अइ जीविदवच्छले, किं
एत्थ आक्कंदसि? सग्गं गदा खु दे देवा एन्दा जे दुःखिदं
इत्थीजणं पइदिणं अणुकम्पन्ति(६)।

(१) अनुगृह्णन्तु एनं प्रसन्ना भगवत्यः कुलदेवताः। जात
पुत्रक, प्रणम अपश्चिमस्य पितुः पादेषु।

(२) तात, मया तातविरहितेन किमनुष्ठातव्यं?

(३) पुत्र, चाणक्यविरहिते देशे वस्तव्यं।

(४) आर्य्य चन्दनदास, निखातं शूलं, तत्सज्ज इदानीं भव।

(५) आर्य्याः, परित्रायत, परित्रायत।

(६) भद्रमुख, मुहुर्त्तं तिष्ठ, अयि जीवितवत्सले, किमत्र
आक्रन्दसि? स्वर्गं गताः खलु ते देवा नन्दा ये दुःखितं स्त्रीजनं
प्रतिदिनमनुकम्पन्ते।

प्रथमश्चाण्डालः। अले वेणुवत्तका, गेह्ण इमं चन्दण
दासं, धलअणो सअञ्जेव्व गमिस्सदि (१)।

द्वितीयश्चाण्डालः। अले वज्जलोमका, एसे गेह्णामि (२)।

चन्द। भद्दमुह, चिट्ठ मुज्जत्तअं, जाव पुत्तअं परिस्स
आमि॥ इति पुत्तं परिस्वज्य मूर्द्धि समाघ्राय ॥ जाद पुत्तअ,
अवस्सं भविद्वेवि विणासे मित्तकज्जं समुव्वहमाणो विणास
मणुभवामि (३)।

पुत्त। ताद, एदं खलु भण्णिदव्वं, किं कुलक्कमो खलु एषो
अह्माणं॥ इति पादयोः पतति ॥ (४)।

चाण्डा। अले, गेह्ण वज्जलोमका।

॥ चाण्डालौ गृहीतश्चन्दनदासमारोपयितुं शूले॥

कुटु। अज्जा, परित्ताअध, परित्ताअध (५)।

॥ प्रविश्य अपटीक्षेपेण राक्षसः॥ भवति, न भेतव्यं, न भेतव्यं,
भो भोः सेनापते, न खलु व्यापादनीयश्चन्दनदासः। कुतः;

(१) अरे वेणुवेत्तक, गृहाणेमं चन्दनदासं, गृहजनः स्वय
मेव गमिष्यति।

(२) अरे वज्रलोमक, एष गृह्णामि।

(३) भद्रमुख, तिष्ठ क्षणं, यावत् पुत्रकं परिस्वजामि। जात
पुत्रक, अवश्यं भवितव्येऽपि विनाशे मित्रकार्यं समुद्वहमानो
विनाशमनुभवामि।

(४) तात, इदं खलु भणितव्यं, किं कुलक्रमः खलु एषोऽस्माकं।

(५) आर्याः, परित्रा यत, परित्रायत।

येन स्वामिकुलं रिपोरिव कुलं दृष्टं विनश्यत्परा,
मित्राणां व्यसने महोत्सवद्वय स्वस्थेन येन स्थितं,
आत्मा यस्य बधाय वः परिभवचेत्रीकृतोऽपि, प्रिय
स्तस्येयं मम मृत्युलोकपदवी बध्यस्त्रगाबध्यतां ।

चन्द्र ॥ विलोक्य सवाष्पं ॥ अमच्च, किं एदं देववसिदं (१) ?

राक्ष । त्वदीयस्य सुचरितैकदेशस्यानुकरणं किल ।

चन्द्र । अमच्च, सर्व्वं वि मे निष्फलं; एदं पश्चात्सं करन्तेण
ण मे पित्रं अणुचिद्विदं अमच्चेण (२) ।

राक्ष । सखे चन्द्रनदास, कृतमुपालम्भेन, स्वार्थप्रधानो
हि जीवलोकः । भद्रमुख, अयमर्थो निवेद्यतां तावदुरात्मने
चाणक्याय ।

चाण्डालौ । अधकिं त्ति ?

राक्ष ।

दुष्कालेऽपि कलावसज्जनरुचौ, प्राणैः परं रक्षता
नीतं येन यशस्विना प्रलघुतामौशीनरीयं यशः ;
बुद्धानामपि चेष्टितं सुचरितैः क्लिष्टं विशुद्धात्मना,
पूजार्होऽपि स यत्कृते भगवतो बध्यत्वमेषोऽस्मि सः ।

(१) अमात्य, किमिदं ते व्यवसितं ?

(२) अमात्य, सर्व्वमपि मे निष्फलं; इमं प्रयासं कुर्व्वता
न मे प्रियमनुष्ठितं अमात्येन ।

प्रथमः । अले वेणुवत्तत्रा, तुमं दाव सेष्ठिचन्दणदासं
गेह्लिअ, इमस्स मसाणपादवस्स च्छाआए मुज्जत्तअं चिठ्ठ,
जाव अहं अज्जचाणक्कस्स णिवेदेमि, जधा गहिदो अमच्चलक्ख
से त्ति (१) ।

द्वितीयः । अले वज्जलोमत्रा, एवं होदु (२) ।

॥ इति सपुत्तदारेण चन्दनदासेन सह निष्क्रान्तः ॥

प्रथमः ॥ राक्षसेन सह परिक्रम्य ॥ के के एत्य दुआ
लिआणं निवेदेध दाव, एन्दकुलसेणसच्च अचूणकुलिसस्स
मौलिअकुलपदिट्ठाविदधम्मसच्च अस्स अज्जचाणक्कस्स (३) ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ एतदपि नाम राक्षसेन श्रोतव्यं ।
चण्डा । एसो क्खु अज्जणोदिणिअमसंजमिदबुद्धिपु
लिसअले गहिदे अमच्चरक्खसे त्ति (४) ।

(१) अरे वेणुवेत्तक, त्वं तावत् श्रेष्ठिचन्दनदासं गृहीत्वा,
अस्य शशानपादपस्य च्छायायां मुहूर्त्तं तिष्ठ, यावदहं आर्यं
चाणक्यस्य निवेदयामि, यथा गृहीतोऽमात्यराक्षस इति ।

(२) अरे वज्रलोमक, एवं भवतु ।

(३) कोऽत्र दौवारिकाणां निवेदयत तावत्, नन्दकुलसे
न्यसच्चयचूर्णनकुलिशस्य मौर्यकुलप्रतिष्ठापितधर्मसच्चयस्य
आर्यचाणक्यस्य ।

(४) एष खलु आर्यनीतिनियमसंयमितबुद्धिपुरुषकारो
गृहीतोऽमात्यराक्षस इति ।

॥ ततः प्रविशति जवनिकावृतशरीरो मुखमात्रदृश्यः सहर्ष
स्वाणक्यः ॥

चाण । भद्र, कथय, कथय ।

केनोत्तुङ्गशिखाकलापकपिलो बद्धः पटान्ते शिखी,

पाशैः केन सदागतेरगतिता सद्यः समासादिता,

केनानेकपदानवासितशठः सिंहेऽर्पितः पञ्जरे,

भीमः केन चलैकनक्रमकरो दोर्भां प्रतीर्णोऽर्णवः ?

चण्डा । एं णीदिणिउणबुद्धिणा अज्जेणज्जेव (१) ।

चाण । भद्र, मा मैवं । नन्दकुलद्वेषिणा दैवेनेति ब्रूहि ।

राक्ष ॥ विलोक्य स्वगतं ॥ अये, अयं सदुरात्मा, अथवा

अयं स महात्मा कौटिल्यः ।

यतः । आकरः सर्वशास्त्राणां, रत्नानामिव सागरः,

गुणैर्न परितुष्यामो, यस्य मत्सरिणो वयं ।

चाण ॥ विलोक्य सहर्षं स्वगतम् ॥ अये, अयममात्य
राक्षसः, येन महात्मना,

गुरुभिः कल्पनाक्लेशैर्दीर्घजागरहेतुभिः,

चिरमायासिता सेना वृषलस्य, मतिश्च मे ।

॥ जवनिकामपनीयोपसृत्य च ॥ भो भो अमात्यराक्षस, विष्णु
गुप्तोऽभिवादयते ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ अमात्यइति लज्जाकरमिदमिदानीं विशे
षणपदं ॥ प्रकाशं ॥ भो भो विष्णुगुप्त, न मां श्वपाकस्पर्शदूषितं
स्पृष्टुमर्हसि ।

(१) ननु नीतिनिपुणबुद्धिना आर्यैव ।

चाण । अमात्य राक्षस, नायं श्वपाकः, अयं खलु दृष्टपूर्वं
एव भवता सिद्धार्थकनामा राजपुरुषः । योऽप्यसौ द्वितीयः,
सोऽपि स सिद्धार्थकनामा राजपुरुष एव; ताभ्यामेव सह सौहा
र्दमुत्पाद्य, शकटदासोऽपि तपस्वी, तं ता दृशमजानन्नेव कपटलेखं
मयैव लेखितः ।

राक्ष ॥ आत्मगतं ॥ दिष्ट्या शकटदासं प्रति अपनीतो
विकल्पः ।

चाण । किं वज्रना, संचेपतः कथयामि;

ये ते भद्रभटादयः, स च तथा लेखः, स सिद्धार्थक

स्तच्चालङ्करणत्रयं, स भवतो मित्रं भदन्तः किल,

जीर्णोद्यानगतः स चार्त्तपुरुषः, क्लेशः स च श्रेष्ठिनः,

सर्वोऽसौ मम ॥ इत्यर्द्धोक्ते लज्जां नाटयति ॥

सर्वोऽसौ वृषलस्य वीर भवता संयोगमिच्छोर्नयः ।

तदेष वृषलस्त्वां द्रष्टुमागच्छति । पश्येनं ।

राक्ष ॥ स्वगतंम् ॥ का गतिः ॥ प्रकाशं ॥ यएष पश्यामि ।

॥ ततः प्रविशति, सेवकैरनुगम्यमानो राजा ॥

राजा ॥ स्वगतम् ॥ विनैव युद्धादार्येण पराजितं दुर्जयम

रिकुलमिति, यत् सत्यं, लज्जितद्वास्मि । ममहि ।

फलयोगमवाप्य सायकानामनियोगेन विलक्षतां गतानाम्,

स्वशुचेव भवत्यधोमुखानां निजतूणीशयनव्रतप्रतिष्ठा ।

अथवा ।

विगुणीकृतकामकोऽपि जेतुं भुवि जेतव्यमसौ समर्थ एव,
स्वपतोऽपि ममैव यस्य तन्त्रे गुरवो जाग्रति कार्यजागरूकाः।

॥ चाणक्यमुपसृत्य ॥ आर्य्य चन्द्रगुप्तः, प्रणमति ;

चाण । वृषल, सम्पन्नास्ते सर्व्वाशिषः, तदभिवादयस्व तत्र
भवन्तं अमात्यराक्षसं, पैतृकस्तवायममात्यमुख्यः ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ योजितोऽनेन सम्बन्धः ।

राजा ॥ राक्षसमुपसृत्य ॥ आर्य्य, चन्द्रगुप्तोऽहमभिवादये।

राक्ष ॥ विलोक्य स्वगतं ॥ अये, अयं चन्द्रगुप्तः । य एषः

बाल एव हि लोकेन सम्भावितमहोदयः,

क्रमेणारूढवान्राज्यं, यूथैश्वर्य्यमिव द्विपः ।

॥ प्रकाशं ॥ राजन्, विजयस्व ।

राजा । आर्य्य,

जगतः किं न विजितं मयेति प्रविचिन्त्यतां,

गुरो षाङ्गणचिन्तायामार्य्ये त्वयि च जाग्रति ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ स्पृशति मां कौटिल्यशिष्यो भृत्यभावेन,
अथवा विनयेनैव चन्द्रगुप्तस्य, मत्सरस्तु मे विपरीतं कलयति।

सव्यथा स्थाने यशस्वी चाणक्यः । कुतः

द्रव्यं जिगीषुमधिगम्य जडात्मनोऽपि

नेतुर्यशस्विनि पदे नियता प्रतिष्ठा ।

अद्रव्यमेत्य तु विविक्तनयोऽपि मन्त्री

शीर्णाश्रयः पतति कूलजवृक्षवृत्त्या ।

चाण । अमात्य राक्षस, अपीयते चन्दनदासस्य जीवितम् ।

राक्ष । भो विष्णुगुप्त, कः सन्देहः ?

चाण । अमात्य राक्षस, अगृहीतशस्त्रेण भवता नानुगृह्यते वृषल, इत्यतः सन्देहः । तद्यदि सत्यमेव चन्दनदासस्य जीवितमिष्यते, ततो गृह्यतामिदं शस्त्रं ।

राक्ष । भो विष्णुगुप्त, मा मैवम् । अयोग्या वयमेतस्य ग्रहणे, विशेषतस्त्वया गृहीतस्य शस्त्रस्य ।

चाण । अमात्य राक्षस, योग्योऽहमयोग्यो भवानिति कथमेतत्, पश्य,

अश्वैः सार्द्धमजस्रदत्तकविकाक्षामैरशून्यासनः,

स्नानाहारविहारपानशयनस्वेच्छासुखैर्वर्जितान् ;

माहात्म्यादतिपारुषस्य भवतो दृष्टारिदर्पच्छिदः,

पश्यैतान् परिकल्पनाव्यतिकरप्रोच्छूनवंशान् गजान् ।

अथ वा किमनेन । न खलु भवतः शस्त्रग्रहणमन्तरेण चन्दनदासस्य जीवितमस्ति ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥

नन्दस्नेहकणाः स्पृशन्ति हृदये, भृत्योऽस्मि तद्विदिषां,

ये सिक्ताः स्वयमेव पाणिपयसा च्छेद्यास्त एव द्रुमाः ।

शस्त्रं मित्रशरीरकेषु सरूपा व्यापारणीयं, सदा

कार्याणां गतयो विधेरपि न यान्त्यालोचनागोचरम् ।

॥ प्रकाशं ॥ भो विष्णुगुप्त, उपानय खड्गं, नमः सर्वकार्यं प्रातपत्तिहेतवे सुहृत्स्नेहाय; का गतिरेष सज्जोऽस्मि ।

चाण ॥ सहर्षं शस्त्रमर्पयित्वा ॥ वृषल, वृषल, अमात्यराक्ष
सेनेदानीं गृहीतशस्त्रेणानुगृहीतो, दिष्ट्या वर्द्धते भवान्।

राजा । आर्य्यप्रसादएष चन्द्रगुप्तेनानुभूयते।

॥ प्रविश्य ॥ पुरुषः। जअदु जअदु अज्ज । अज्ज, एसो क्खु
भद्दभट्टभाउराअणप्पमुहेहिं सञ्जमिअकलचलणो मलयकेदू
पडिहारभूमिए अवत्थापिदो ; ता एवं सुणिअ, एत्थ अज्जो
प्पमाणम् (१) ।

चाण । आं श्रुतं; भद्र, निवेद्यताममात्यराक्षसाय, अयमि
दानीं राजकार्य्यं करिष्यति ।

राक्ष ॥ स्वगतं ॥ कथं, दासीकृत्येदानीं विज्ञापनाय मां
मुखरीकरोति कौटिल्यः, का गतिः ॥ प्रकाशं ॥ राजन् चन्द्रगुप्त,
विदितमेव यथा वयं मलयकेतौ किञ्चित्कालान्तरमुषिता
स्तत्परिरक्ष्यन्तामस्य प्राणाः ।

राजा ॥ चाणक्यमुखमवलोकयति ॥

चाण । वृषल, प्रतिमानयितव्योऽयममात्यराक्षसस्य प्रथमः
प्रणयः ॥ पुरुषमवलोक्य ॥ भद्र, मद्वचनादुच्यन्तां भद्रभट्टप्रभृत
यः, अमात्यराक्षसविज्ञापितो, देवश्चन्द्रगुप्तः प्रयच्छति, मल
यकेतवे पितृमेव विषयमतो गच्छन्तु भवन्तः ; सहानेन प्रति
ष्ठिते चास्मिन् पुनरागन्तव्यं ।

(१) जयतु जयत्वार्य्यः । आर्य्य, एष खलु भद्रभट्ट भागु
रायणप्रमुखैः संयमितकरचरणो मलयकेतुः प्रतिहारभूम्या
मवस्थापितस्तस्मादिदं श्रुत्वाचार्य्यः प्रमाणमिति ।

पुरु । जं अज्जो आणवेदि त्ति ।

चाण । तिष्ठ तावत् भद्र । भद्र, एवमपरमुच्यतां विजयपालो, दुर्गपालः, अमात्यराक्षसस्य गृहीतशस्त्रस्य प्रीत्या, देवश्चन्द्रगुप्तः समाज्ञापयति, एष तावत् श्रेष्ठो चन्दनदासः पृथिव्यां सर्वेषु नगरेषु श्रेष्ठिपदमारोप्यतामिति ।

पुरु । जं अमच्चो आणवेदि त्ति ॥ निष्क्रान्तः ॥

चाण । चन्द्रगुप्त, किं ते भूयः प्रियं करोमि ?

राजा । किमतः परं प्रियमस्ति ।

राक्षसेन समं मैत्री, राज्ये चारोपिता वयं,

नन्दाश्चोन्मूलिताः सर्वे, किं कर्त्तव्यमतः परं ।

चाण । विजये, उच्यतां दुर्गपालो, विजयपालश्च, अमात्यराक्षसपरिग्रहेण प्रीतो देवश्चन्द्रगुप्तः, समाज्ञापयति, विना हस्त्यश्वं क्रियतां सर्वबन्धनमोक्ष इति; अथवा, अमात्यराक्षसे नेतरि किं हस्त्यश्वेन प्रयोजनं; तदिदानीं,

सह वाहनहस्तिभ्यां मुच्यतां सर्वबन्धनं,

पूर्णप्रतिज्ञेन मया केवलं बध्यते शिखा ।

॥ इति शिखां बध्नाति ॥

प्रती । जं अज्जो आणवेदि त्ति ॥ निष्क्रान्ता ॥

चाण । अमात्यराक्षस, तदुच्यतां, किं ते भूयः प्रियमुपकरोमि ।

राक्ष । किमतः परमपि प्रियमस्ति, यदि न परितोषः तदिदमस्तु भवद्वाक्यं ।

वाराहीमात्मयोनेस्तनुमतनुबलामास्थितस्यानुरूपां,
यस्य प्राग्दन्तकोटिं प्रलयपरिगता शिश्रिये भूतधात्री,
स्नेच्छैरुद्वेज्यमाना भुजयुगमधुना पीवरं राजमूर्तेः,
सश्रीमदन्धुभृत्यश्चिरमवतु महीं पार्थिवश्चन्द्रगुप्तः ।

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ इति सप्तमोऽङ्कः ॥

॥ समाप्तमिदं मुद्राराक्षसं नाटकं ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

SANSKRITA BOOKS,

PUBLISHED BY

THE COMMITTEE OF PUBLIC INSTRUCTION,

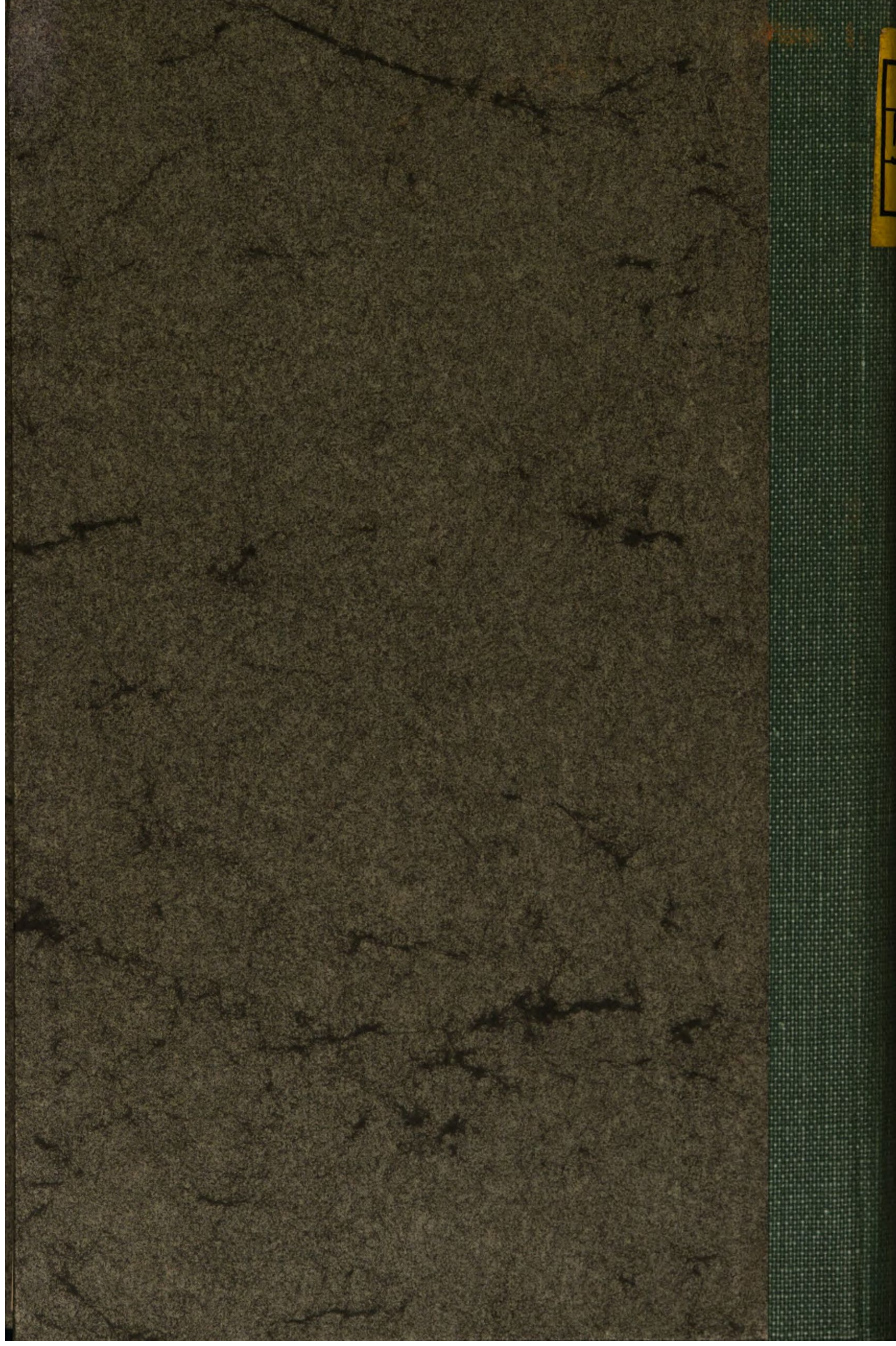
AND

*For Sale at their Depository, Pataldanga, near the
Hindu College:*

Laghu Kaumudí, ..	2	0	0	लघुकौमुदी	२
Mugdhabodha, ..	2	0	0	मुग्धबोध	२
Bhatti Kāvya, 2 vols. 15	0	0		भट्टिकाव्य, दुई भाग	१५
Siddhānta Muktvāvali, & Bhāshā Parichheda, 1	8	0		सिद्धान्त मुक्तावलि } भाषापरिच्छेद }	११०
Nyāya Sutra Vritti, 2	8	0		न्यायसूत्रवृत्ति	२१०
Sāhitya Darpana, ..	4	0	0	साहित्य दर्पण	४
Vedānta Sāra,	2	0	0	वेदान्तसार	२
Dāyabhāga,	3	8	0	दायभाग	३१०
Dāya Tatva,	1	0	0	दायतत्त्व	१
Vyavahāra Tatva, ..	1	0	0	व्यवहारतत्त्व	१
Dāya Krama San- graha,	1	0	0	दायक्रमसंग्रह	१
Mitāksharā,	4	0	0	मिताक्षरा	४
Kāvya Prakāsa, ...	2	0	0	काव्यप्रकाश	२
Mricchakatī,	3	0	0	मृच्छकटो	३
Menu Sanhitā, 2 vols. 7	0	0		मनुसंहिता, दूइ भाग	७
Mālatī Mādhava, ..	1	8	0	मालती माधव	११०
Vikramōrvasī,	1	8	0	विक्रमोर्वशी	११०
Uttara Rāma Cheritra, 1	8	0		उत्तर रामचरित्र	११०

BAYLR. SCHWERSTBESCHÄDIGTE
ARBEITSFÖRSORGE E.V.
MÜNCHEN 23
LEOPOLOSTR. 155 - Tel. 39 57 07

Viśākhadatta

The Mudrā Rākshasa, or the Signet of the Minister a Drama in 7 Acts ; with
a commentary, explanatory of the Prādrīt passages ; published under the
authority of the Committee of Public Instruction

Calcutta 1831

A.or. 5062

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10251257-2